

2223 / 18 / 2

KÖNYVTÁR
BUDAPEST

1963

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM: KOMÁROMI JÁNOS: *Tatjana, hol vagy?* ~ MARSCHALKÓ LIA: *Istenhez.* (Vers.) ~ BALATONI FARKAS ALICE: *Gondolat-Gondolán.* (Vers.) ~ KOVÁCSNÉ NAGY MÉDA: *Asszony vagyok csak...* (Vers.) ~ M. JUHÁSZ MARGIT: *Alkonyatkor a tükör előtt.*

(Vers.) ~ NAGY EMMA: *Olyan jó várni téged.* (Vers.) ~ MAGAY BERTA: *Hófehérke.* (Vers.) ~ SZAKÁTS LÁSZLÓ: *Kerenszkijtől Leninig.* ~ KÖVÉR ERZSÉBET: *Tilalomfa.* (Vers.) ~ FÁY ILONA: *Vezeklés.* ~ FALU TAMÁS: *Álomhalász.* (Vers.) ~ VÁCZY JÓZSEF: *A világ így megyen.* ~ ROLLA MARGIT: *Fiatalléány sósajtja a szélben.* (Vers.) ~ FÁBIÁN ISTVÁN: *Magyar úr – francia demokrácia.* ~ FALU TAMÁS: *Vadászat.* (Vers.) ~ BÜKY GYÖRGY: *A fakir.* ~ **Elvek és művek:** *Életproblémák.* ~ *Hé, kozákok!* ~ *Hova? A magyar jövő útja.* ~ *Északafrikában.* ~ *Az óbudai ókeresztény cella trichora a Raktár-utcában.* ~ **Szemle:** *Képzőművészet.* ~ *Zene.* ~ *Zeneirodalom.* ~ *Külföldi Szemle.*

1932. ÉV

JÚLIUS 1.

7. SZÁM.

7/5757 1987

X. ÉVFOLYAM

ÁRA 2.50 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

NAPKELET

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

A NapKelet szerkesztője:

TORMAY CECILE

Helyettes szerkesztő:

HARTMANN JÁNOS

Megjelenik minden hó 1-én.

Előfizetési ár: Negyedévre 6.50 pengő. Tisztviselőknék 4.50 pengő. Külföldre egész évre 32 pengő.

A Napkelet szerkesztősége és kiadóhivatala:

Budapest, VII. ker., Rózsa-utca 23. sz. ~ Telefon: József 314—20.

TARTALOM:

	Lap		Lap
Komáromi János: Tatjana, hol vagy? ...	457	Szakáts László: Kerenszkijtől Leninig ...	485
Marschalkó Lia: Istenhez. (Vers) ...	482	Kövér Erzsébet: Tilalomfa. (Vers) ...	487
Balaton Farkas Alice: Gondolat-Gondolán. (Vers) ...	482	Fáy Ilona: Vezeklés ...	488
Kovácsné Nagy Méda: Asszony vagyok csak... (Vers) ...	483	Falu Tamás: Álomhalász. (Vers) ...	492
M. Juhász Margit: Alkonyatkor a tükör előtt. (Vers) ...	483	Váczy József: A világ így megyen ...	493
Nagy Emma: Olyan jó várni téged. (Vers) ...	484	Rolla Margit: Fialat fa sóhajtása a szélben. (Vers) ...	501
Magay Berta: Hófehérke. (Vers) ...	484	Fábián István: Magyar úr — francia demokrácia ...	502
		Falu Tamás: Vadászat (Vers) ...	505
		Büky György: A fakír ...	506

ELVEK ÉS MŰVEK:

(m.): Dr. Madarász István: Életproblémák ...	520	Mérey Ferenc: Dr. Jancsó Elemér: Észak-afrikában... ..	524
Réz Gyula: Komáromi János: Hé, kozákok! ...	521	G. Nagy Lajos: Az óbudai ókeresztény cella trichora a Raktár-utcában... ..	525
Szombalfalvy György: Weis István: Hova? A magyar jövő útja ...	522		

SZEMLE:

Képzőművészet ...	526	Zeneirodalom ...	528
Zene... ..	527	Külföldi Szemle ...	531

Kérelem a NAPKELET t. Olvasóihoz.

A mai nehéz idők súlyát a NAPKELET is érzi s mivel lapunk csak kölcsönös együttműködéssel tudja ideális irodalmi céljait megvalósítani, ezért bizalommal fordulunk t. Olvasóinkhoz azzal a tiszteletteljes kéréssel, hogy a fennálló előfizetési hátralékokat s a július hó 1-én esedékes előfizetési díjakat a jelen számhoz csatolt befizetési lap felhasználásával kiegyenlíteni szíveskedjenek.

Kiváló tisztelettel:

a NAPKELET kiadóhivatala.

TATJÁNA, HOL VAGY?

I.

AZ ÉSZAKI hegyek világa felé zúgott velem a gyorsvonat. Mert arra van az én hazám: a csonka-ország legislegészakibb zugában, zempléni földön. Minden esztendőben elmegyek oda egyszer legalább s megmászván e hegyek legmagasabb csúcsát, onnét tekintek el még északabbra, rajongó fájdalommal. Mert arrafelé esik a szülőföldem, ámde mindazok, akik neveltek és oltalmaztak, valamikor, nincsenek többé azon a földön: sem apám, sem anyám nem él már. Pihenek szelíden a földben, amely mindnyájunkat el fog takarni egyszer.

Csattogott és zengett a gyorsvonat s nagy szelet kavarva fúródott mind északabbra, a távoli hegyek felé, amelyeknél regényesebbek nincsenek sehol. Nékem legalább nem . . . Pedig volt olyan egész egy esztendőm is, mikor négyezer méter magasságú havasokon kellett élnem, ahol oly kísérteti volt a csönd, hogy megrémültünk tőle. De hagyjuk ezt most: csak eltérítene a mondanivalóimtól.

Füzesabony közeledett felénk s egyedül voltam a fülkében. Nyugati irányban mindinkább elmaradt a Mátra, melynek legtetejéről szabad szemmel is lehet látni a Gerlachfalvi-csúcsot s észak felől egyre élesebben ütköztek ki a Bükk ormai . . . Mint mindig, ha vonaton utazom, most is elmúlt dolgok jártak a fejemben, leginkább hősi emlékeim, amelyek pusztá említése szívemig érint minden alkalommal. Sőt, távozván tőlük az időben, minden újabb esztendőben mélyebb lesz az én megindultságom . . . Nagy egyedülvalóságomban, amint egyedül üldögéltem a fülkében, arra gondoltam hirtelen, hogy átnézek az étkezőkocsiba: hátha találok ott valami ismerőst. A zempléni hegyekig még közel harmadfélóra az út. Csaknem kétszáz kilométer.

Felálltam és átmentem az étkezőbe. Hanem ott is siket üresség ásítózott.

Pohár italt rendeltem a pincéernél s összedörzsöltem a kezemet. Kelet felől az Alföld tavaszodó síkja húzott el széleseben, nyugat felől barkaszínű hegyek húzódtak el, alig félórányira. E hegyek ereszkedőin és a völgyek szorulataiban nagy csatát vívott egykor Görgei Artúr az akkori kormányelnök parancsára . . . Másodszor is összedörzsöltem a kezemfejét, mert szeretek az étkezőkocsiban üldögélni: az ember akaratlanul is azzal ámitja magát ilyenkor, hogy ha kiszáll majd a vonatból, valami kellemes meglepetés fogja érni azon a helyen, ahová éppen igyekszik.

Elhagytuk már Füzesabonyt is, egyesegyedül iddögáltam az étkezőkocsiban, amikor egy körülbelül velem egykorú, de még mindig nyalka magatartású ember nyitott be a szemközti ajtón. Volt valami kihívó a föllépésében, de némi rokonszenves bú árnyéka is borongott a két fekete szemöldöke alatt. Feltűnően hatott a ruházata is : valami különös keveréke volt ez a harcidressznek és a sportruházatnak. Erős csizma feszült a lábain s nehéz hátizsákot vetett le magáról, amelyet félkézzel helyezett el az egyik széken. Kurta bajuszát angolosra nyirta.

Mintha láttam volna már valahol ezt a negyven év körüli férfiút !

Az idegen akkor már leült s félhangosan szólt oda az elősietett pincérnek :

— Törkölyt kérek, kis pohárral !

Megdörzsölte a kezefejét, akárcsak magam is az imént, két könyökre támaszkodott s csak ekkor nézett körül az étkezőkocsiban. Ahogy megpillantott, farkasszemet nézett velem keményen. És attólfogva nem vette le rólam erős tekintetét . . . Úgy van, úgy van : láttam már ezt az embert, talán együtt is csatáztunk, de mikor és hol? S amíg ezen gyötörtem volna magamat, a rokonszenves idegen föllállt, katonás léptekkel odajött az asztalomhoz s meghajtotta magát, alig észrevehetően :

— Uram, a világháború első hónapjában nem szolgált ön a tiroli császárvadászok 2-ik számú ezredében?

— De igen — álltam föl elfogódva.

— A második zászlóaljban . . .

— De ott szolgáltam !

— S benne volt első véres csatánkban is eszerint 1914 augusztus 28-ik napján . . .

— Benne voltam !

— Emberem most már mosolyogva nyujtotta felém széles és kemény markát s kezet fogott velem, hogy ropogott :

— Akkor szervusz, régi pajtásom . . . Enyinghy Balázs egykori százados vagyok !

Csaknem felkiáltottam. Mert most már tudtam, hogy közel tizen-nyolc esztendő után kivel sodort össze a Végzet. Megöleltük egymást testvérmódra s nyomban utána áthozta a hátizsákját is. Akkor az asztalomhoz ült le, szemközt velem. Féktelen örömben alig tudtam, hol kezdjem?

— Hová, merre, pajtás? — érdeklődtem aztán.

Régi fronttársamnak elsötétült az arca s nehéz bú árnyéka suhant el a szemében. Előbb ivott keveset s akkor így szólt :

— Én, pajtás, Oroszországba indulok mostan. Tizenöt éve készülődöm erre az útra, de csak most tudok nekivágni . . .

— Aztán hova? — néztem rá meglepetve. — Hisz oly nagy Oroszország !

Régi pajtásom sóhajtott :

— Jekaterinburg tájára. Ott él valahol Tatjana . . .

— Miféle Tatjana?

Barátom maga elé révedezett :

— A cár második leánya. Mert tudom, hogy él s azt is tudom, hogy hűséges szívvel vár reám, míg csak ki nem szabadítom egyszer szomorú helyzetéből.

Nem értettem sehogysem.

— De minek még ki utána, föltéve, hogy egyáltalán életben lenne még . . .

— Hiszen mondtam már — s ingerült mozdulatot tett. — Érte megyek, hogy kiszabadítsam, előbb azonban hites feleségemmé fogom tenni. Mert ő is szeret változatlanul !

Furcsán nézhettem rá. Az volt a hitem, hogy elveszthette az eszét. De rájöttem nyomban, hogy szó sincs ilyesmiről. Enyinghy Balázs egykori százados komolyan emelte rám a szemét s beszélni kezdett.

Igy beszélt :

II.

— Messze, igen messze kell kezdenem a mondanivalóimat, de a zempléni hegyekig futni fogja az időnkéből. Föltéve, hogy érdekelni fog ama boldogtalan szerelem története, amely halhatatlan szálakkal fűz Tatjana nagyhercegnőhöz. Mert tudom, hogy ma is él, ösmeretlenül és elhagyottan.

Rég nem érzett megindultság szállt a szívemre. Nem tudtam szólni az elfogódottságtól, csak bölintottam némán, hogy szívesen hallgatom. Enyinghy Balázs belefogott :

— A háború legelső napján hadnagyi rangban vonultam be a császárvadászokhoz Dél-tirolba s a legelső vonat már vitt bennünket súlyos tépelődéseinkkel. Észak felé, észak felé . . . Huszonháromesztendő voltam akkor s negyedéves egyetemi hallgató. Azokban a napokban igazán nem sejtettem, viszontlátom-e még egyszer apámat-anyámat?

Hát vitt bennünket a vonat Zemplénen át, a magyar határ felé. Ösmertem a vidéket, mert a szomszéd Abaújban születtem s Patakon végeztem gimnáziumi esztendeimet. Micsoda hadbavonulás volt az, hiszen emlékszel rá, miután egy zászlóaljban szolgáltunk ! Arra a hírre, hogy tiroli legényeket hoz a vonat, minden elpocakosodott birtokosember, lelkész, tanító kiözönlött a zempléni állomásokra, ott voltak a legszebb menyecskék és úrileányok s arra a hírre, hogy sok magyar tiszt és önkéntes indul most a halálba a császárvadászok 2-ik számú ezredével, virágokkal árasztottak el bennünket, sőt akadt nem egy kisasszony, aki — könnyekre fakadva — egyik-másik tisztet avagy önkéntest, búcsúzóul, átölelte a két fehér karjával. A menyasszonyuk vagy a kishuguk helyett, akitől a nagy kapkodásban talán nem is tudtak búcsút venni. S megesett rajtok az úrihajadonok szíve azért is, mert nem tudhatta senki, vajjon ezek a tiszt urak és önkéntes urak három

hét mulva nem a déloroszországi sívó homokot fogják-e ölelgetni hideg kézkeikkel?

Sipkahegyig virágosan, lelkesen hagytuk el Magyarországot s csak akkor szorult össze a szívünk, mikor galíciai földön dohogott át velünk a vonat. Mert az éljenző, kalapot lengető, zsebkendőt lobogtató hazai állomások után egyszerre siket és riasztó csöndbe buktunk bele. Itt már nem fogadott minket senki és nem búcsúzott tőlünk senki. Nem nyujtom a dolgot: magad is ott voltál...

Halkan mondtam:

— Mindig emlékezni fogok rá, amíg élek...

Régi szenvedéseim osztályostársa tovább beszélt:

— Augusztus tizenhatodikának, vasárnapi napnak hűvösödő estéje volt az, amikor galíciai földön szálltunk ki a tehervonatból, valamivel Lemberg alatt s pontosan tizenegy nappal reá egész éjjel loholva lihegtünk első csatánk felé, az orosz határ alá. És a reakövetkezett napon, augusztus huszonnyolcadikának délelőttjén, féltizenkettőkor, halottfáradtan, csak alig vonszolva tagjainkat, belevágtunk első csatánkba, mely a világháború ötvenegy hónapjának egyik legvérengzőbb csatája volt... Még ma is megrémülök hősi emlékeimtől megkörnyezve: hiszen te sem voltál különbül akkor! Tíz vagy tizenegy rajvonalban álltunk föl, a tisztek kihúzott karddal nyargaltak elől, három lépéssel az egyes rajvonalak előtt s kardjaik fel-felvillogtak a délelőtti napban. S tőlünk jobbra és tőlünk balra negyvennyolc óra óta tomboltak már a csaták és ütközetek, égzengető kavarodásban... Hej, hol vannak már azok a hetyke és dacos legények? Hogy mi volt ott, nem lehet azt elmondani, ámde az akkori emlékektől ma is könny tolatkszik a szemünkbe. Mert magyar dicsőséget és magyar gyászt hirdet azoknak a napoknak minden órája és minden perce! Mindenütt magyarok vetélkedtek az élen s alkonyatra kelve, amikor véres szemmel tért pihenőre a jó Istennek napja s az ágyúknak és puskáknak füstjétől eltakarva esze nélkül menekült északi irányba az ellenség, a Tomasovtól keletre kinyúló dombokon, a kiserdők alatt és a patakok partjain kétezer császárvadász feküdt holtan, arcraborultan vagy hanyatt terülve, két karját a mennyégnek tárva szét... És mikor a lebukó nap utolsó sugaraiban ezrede-sünk a harcmezőn ügetett el a lován, ő sem bírta tovább. Látván a császárvadászok hősi pusztulását, a néhány összeverődött kormos század előtt megállt a lovával s míg könnyei előtörtek és lefolytak arcán a vén katonának, a haját kezdte tépdésni s szünetlenül ezt kiabálta maga elé, akár az eszelős:

— Hol az ezredem? Istenem, hol az ezredem?

Hiszen emlékszel arra az ágyúfüstben lengett alkonyatra, amikor hamuszínre vált arccal kerestük egymást mindazok, akiket azon a napon életben tartott a könyörülő Isten?...

— Emlékszem, emlékszem — mondtam rá halk hangon, mert a meghatottság elvette a szavamat.

Koccintottunk egyet s akkor megtörölvén kurta kis bajuszát Enyinghy Balázs, tovább beszélt :

— Akkor emlékezni fogsz arra is, hogy erre a napra olyan egy hétig tartott gyilkos csaták következtek, hogy a puszta emlékükre még ma is gyengülni kezd az ember szívének verése. Esténkint tűzben ropogtak a délorosz falvak, a tanyaházak, a búzakeresztek a tarlón s még a tarló is égett . . . Ekkor léptem elő főhadnaggyá : ennek idei őszőn lesz tizenyolc esztendeje. Azóta nem láttuk egymást mi ketten.

Mert szeptember első harmadában hadifogságba kerültem. S ezzel a hadifogsággal kezdődik az én boldogtalan szerelmem története.

Ma sem tudom, mint jutottam az ellenség markába?

Ma már arra emlékszem csupán, hogy az a töredék-szakaszunk, amelybe magam is beletartoztam, véletlenül túlságosan talált előretörni az ütközet forgatagában s épp egy erdőcske szélén lihegtünk nyugati irányba, amikor ágyúgolyó csattant szét fölöttünk, egy repeszdarab homlokon vágott s én elterültem. Néhány pillanatig kihagyott az eszméletem, vér borított el s amire körül tudtam volna nézni újból, a kötőzhelyen mosták le arcomról a vért, de — az orosz kötőzhelyen. Fejemet bepólyálták, hogy csak két szemem látszott ki a pólyából . . . Tudtam, hogy itt nincs menekülés többet !

Akkor már messzebről zengett felém az ágyúszó. Az volt az érzésem, hogy délnek hátrálnak a mieink.

Közbevetem, hogy mérhetetlen volt a saját hadifoglyaink száma, de csaknem valamennyi véres hajjal vagy véres mellel került az ellenség kezébe. Teménten sokan haldokoltak a kötőzhely körül.

Ez a szörnyű kép végig fog kísérni egész életemen !

A legtöbben tudták, hogy ez a legutolsó napjuk s ezért kétségbeesetten üvöltöztek. De nem kihúnyó életük miatt rémüldözve, hanem amiatt rimánkodva az oroszoknak, hogy egy-egy utolsó emléküket juttassák el az otthonmaradottakhoz. Ki egy amulettet, ki valami apró fényképet, ki egy hervadt rozmaringszálat küldött utoljára édesanyjának, feleségének, menyasszonyának, érte aggódó hugocskájának . . . Boldogtalan bajtársainknak mindent megígérték az oroszok, mert e bajtársak könyörgő kiáltozása mind-halkabbra vált . . . Végül elhallgattak egészen.

Bennünket pedig megindítottak Moszkvának.

Istenem, az a pillanat, mikor utoljára tekintettünk vissza a délibáb felé, mely ott bujdosott a déli határon kergetőző őszeleji fényekben ! Tudtuk, hogy abban a délibábian bajtársaink verekszenek összeszorított foggal és szótalánul esve össze mély sebeikben.

Magamat kocsira ültettek, mert gyalogszerrel három lépést sem tudtam volna megtenni : olyan nehéz volt a fejem, amelyet láz lepett el észrevétlenül. Így haladtunk néhány órát már vagy háromezeren, amikor megfoghatatlan dolog esett a sorainkban . . .

A szomorú és szótlan menet legélén a miskolci közös tűzerek négy

elfogott ágyúját vitték nagy önérzettel. Az oroszok annyira büszkék voltak erre a négy ágyúra, hogy előttük is, utánuk is egy-egy félszotnya kozák ment lépésben. Ez a büszkeségük érthető is volt némileg, miután nem volt játszni dolog kézrekeríteni ezt a csonka-üteget. A miskolci tüzérek ugyanis akkor már holtan feküdtek a tomasovi határban egytől-egyig s minden más ágyújuk szét volt forgácsolva a szörnyű tüzelésben és az őket ért telitalálatok miatt.

Ismétlem : megfoghatatlan dolog történt ekkor . . .

Jó ideje bandukolt már a reménytelen csapat ismeretlen célja felé, amikor összedermedtünk valamennyien. Az elől kongó egyik ágyúból ugyanis váratlanul rémült veresség lobbant föl, iszonyú csattanás és mélyen hörgő dörgés követte ezt a lobbanást és amire magunkhoz térünk volna, a négy ágyú előtt lovagolt orosz lovas-félszázadnak hült helye volt. Lovakkal együtt mind a földön heverték holtan, avagy hentegek égő kínjaik között.

Elmondhatatlan lett a kavarodás !

Órák mulva derült ki csak, hogy — Isten tudná, mint, mint nem? — de az egyik ágyúnkban bennmaradt a kartárcsra időzített srapnell s ez a srapnell most megfoghatatlan módon kirobbant az ágyúból . . . Ez volt a miskolci tüzérek csonka ütegeinek utolsó tiltakozása !

De nem foglak vissza a túlságbavitt részletekkel, mert sok mondanivalóm lenne még s szeretnék a végére jutni, mielőtt elérnök a magyar határállomást . . .

Kilencednapra egy moszkvai kórházba kerültem ; egyike volt ez a legelőkelőbbeknek. Utunk azért tartott ily tetemes ideig, mert sok állomáson várakozni kellett, miközben mellettünk száz meg száz vonat zúgott el az ellenkező irányba, roskadásig telezsúfolva katonákkal. Én pedig küzködtem azalatt a reménytelenséggel, meg a nagy lázammal.

Nem tudtam akkor, jobban lesz-e? És ha megmaradok is, sikerül-e visszajutnom valamikor mérhetetlen messzeségű hazámba?

Kilencednapra ott feküdtem tehát az egyik legelőkelőbb moszkvai kórházban. Állapotom változatlan volt egyre, de — annyi hányódás után — legalább ágyban lehettem végül.

És itt találkoztam Tatjana cáruleánnyal . . . Nem tudom, látni fogom-e még ebben a földi életben, ámbár kiverhetetlen hitem, hogy a feleségem lesz. Bizonyítékaim vannak reá s tudom, hogy szeret. És ha kikutatom egyszer, valahol az Azovi-tenger partján, avagy Georgiában, ahol megbújva éldegéli egyhangú napjait, tudom, hogy első szavamra idenyujtja a kezét, hazahozom, mint a mátkámat és soha-soha nem fogjuk elhagyni egymást azontúl. Ő a legszebb leány a Fehér-tengertől a Japán-tengerig . . .

Ahogy előadásában idáig ért Enyinghy Balázs, tenyerébe hajtotta a fejét s tündözve hallgatott néhány szünetig. Vonatunk Mezőkövesd felé közeledett s messzi nyugatról szemlátomást nagyobbodott a Bükk

hamuszínú vonulata. Aközben két új vendég nyitott be az étkező-kocsiba s távolabb, a túlfelőli sarokban foglaltak helyet. Régi-régi fronttársam fölrévíült most s annyit szólt, maga elé suttogva :

— Kétszer találkoztam vele . . .

— Hiszed tehát, hogy él még? — kérdeztem még nagyobb meglepetéssel.

Enyinghy Balázs elnézően mosolygott el fölöttem :

— Nem : hiszem . . . Tudom ! Tízennégy esztendeig küzködtem érte és nyomoztam utána, míg holtbizonyos lettem felőle, hogy életben van . . . Él és engemet vár . . .

Furcsán nézhettem rá, mert ingerült lett :

— Tudd meg tehát, hogy nem Anasztáziát szöktették meg félig-haldokolva cárhű lovastisztek, hanem Tatjánát, amint azt annak rendje szerint el fogom mondani neked . . . Előbb azonban kitérek futólag gyermekkori éveimre, mert enélkül nem érthetnél meg mindent.

III.

Egy abauji falucskában születtem, közel a trianoni határhoz. A falucskába a grófi park ékelődött be félig, melynek tisztásait, sétányait, ligeteseit és különösen szélben harsogó alsórészét soha felejteni nem fogom. Magam, mint elemi iskolás fiú, állandóan a grófkisasszonnyal játszadoztam, aki alig két esztendővel volt fiatalabb nálamnál. Édesapám tudniillik tisztartója volt a gróféknak.

Már ebben az apró koromban is olthatatlan vágy ébredezett bennem a külső fény és az előkelőbb emberek világa után s ezt a szenvedélyemet nem bírtam levetkezni mindmáig. A kis Mária grófnő testi-lelki pájtásom lett, akiért meg tudtam volna halni minden pillanatban. Csak így történhetett meg, hogy amikor — tizenegyesztendős koromban — gimnáziumba készültek beadni a szüleim, búcsúzól, a park egy zugában, a kis grófnő keze után nyultam :

— Én most elválok magától, Mária . . . Talán örökre.

— Én pedig örökké várni fogom — sirdogált halaványan a kilencéves gyerek. — És ha visszajön egyszer, mint híres ember, a felesége leszek!

Megcsókoltuk egymást. Mária grófnő szavait sokáig nem felejtettem el.

Attólfogva, végig a gimnáziumi esztendőkön, az ő neve lett a vezércsillagom. Sejtettem, hogy csak úgy adnák hozzám a szüleim, ha világ-hírű emberré verem föl magamat . . . Hiába volt azonban minden erőfeszitésem, mert az utolsó pillanatban mindig elbotlottam valami semmiségen . . . Hogy mást ne említsek : harmincéves koromban a tót-magyar-lengyel légiónak lettem a hadügyminisztere s mikor már-már úgy hittem, hogy csak ki kell nyujtanom a kezemet . . . Különben hagyjuk a részleteket, mert még Tatjánával találom összevéteni Mária grófnőt!

Én csak törtem magamat lankadatlanul a gimnáziumi esztendőkön

át, az egyetemen s a tiroli havasok sziklacsúcsain, mint egyévi önkéntes a császár vadászok 2-ik ezredében, Mária pedig átlépte eközben huszadik esztendejét. Hosszú ideje nem láttam már ekkor . . . A háborúba is úgy indultam el a déltiroli Brixenből, hogy senkitől nem vehettem búcsút. Apám-anyám nem élt már ebben az időben . . . Hanem kijött hozzám a vonathoz, akit legkevésbé vártam volna. Kijött Mária, hogy még egyszer és utoljára megöleljen.

Ez pedig így történt . . .

A császár vadászok 2-ik számú ezrede a legelső vonattal indult el a galíciai mezők felé s én akkor, ezt talán érintettem is már följebb, tartalékos hadnagy voltam. Ahogy Magyarországon áthaladt volna el velünk a vonat, tombolva ünnepeltek bennünket mindenfelé. Így értük el a miskolci állomást . . . Hogy mi volt akkor a miskolci pályaudvaron, nem lehet azt elmondani! Egész órát vesztegelt itt a vonatunk, a félőrült tömegben át én az étteremig vertem át magamat nagynehezen, hogy egy pohár italt hajtsak föl. Visszafelé siettem aztán s akkor a megittasult sokaságon át egyszerre csak Mária grófnő toppant elém.

Szép volt, mint a hajnali álom. A szája meg-megremegett :

— Balázs, kedves Balázs, mi lesz most velünk?

— Vagy ott halok meg a harctéren, Mária, vagy mint híres ember jövök vissza. De hogy kerül maga ide s éppen most?

Elmondta erre — még mindig remegő szájjal, — hogy sok-sok ruhát varrat s a társalkodónőjével jött be Miskolcra. Mikor meghallotta a városban, hogy épp az én ezredem közeledik a vonaton, lelkenedezve sietett ki a pályaudvarra, miután a társalkodónőt sikerült leráznia magáról a szabónőnél . . .

— S minek az a sok-sok ruha, Mária? — kérdeztem évődve. — Csak nem a kelengyéjét varratja?

Némán bölintott rá, hogy igen. Én pedig éreztem, hogy akadozni kezd a szívem :

— Tehát elhagyott mégis?

Mária grófnő összetette a kezét :

— Nem hagytam el, Balázs, de szüleim kényszerítettek, hogy a mátkája legyek egy fiatal grófnak . . .

A nevét is megmondta.

Míntha benuulás fogott volna el minden tagomban. Csak akkor tértem magamhoz félig-meddig, amikor beszállásra kezdtek fújni az ezredkürtösök.

Mária grófnő itt már nem bírta tovább. Könnyek árasztották el a szemét :

— Balázs, soha-soha nem felejttem el magát s köszönöm, köszönöm, hogy annyira szeretett!

Átölelt a két karjával és míg szótlánul hulltak rám a könnyei, megcsókolt. Nem csókoltam vissza, csak a haját simogattam meg. Ma sem tudom, mint váltunk el egymástól.

Mikor a bajtársaim közt voltam újból a dohogó vonaton, egyszerre tisztán láttam, hogy semmi-semmi nem köt többé a multhoz és a szép grófkisasszonyhoz. De föltettem magamban még egyszer és utoljára, hogy mint híres, igen híres ember jövök majd vissza a háborúból . . . Meg fog még emlegetni engemet Mária grófnő!

Hát nem lettem híres ember, de halva sem maradtam azért, hősi módra. Ahelyett hadifogság lett az osztályrészem. Igaz, hogy tehetetlenül, véres fejjel fogtak el.

Csak a moszkvai kórházban állapotunk meg véglegesen. Legalább is úgy láttam egyelőre.

Említettem már, hogy a régi muszka főváros egyik legelőkelőbb kórházába sodort el balvégzetem. Azért mondom balvégzetnek, mert itt találkoztam a cár második leányával, Tatjánával. Egyszer még láttam azután.

S azóta nincs nyugtom nékem!

Emlékszem reá, hogy szerdai nap volt éppen s a park féligcsupasz fái hallgatagon vártak az enyészetre. Mert végelethetetlen park fogta közre a kórház egyes pavillonjait. Késő ősze járt s a kert lugasai között itt-ott bújócskát játszottak a nap szelíd és erőtlen sugarai. Olyan idő volt az, mikor egy utolsót rezzen még a vénkisasszonyok nyarának búcsúzkodó fénye s megcirógat mindnyájunkat, de ezt a cirógatást alig érezzük többé . . . Ilyenkor boldogtalan vágyakozás fog el valamenynyünköt: menni-menni ismeretlen világok idegenjébe, avagy halkán fájni kezd a szívünk egy magát elbúsult leány mosolya után . . .

E szerdai nap reggelén villám módjára hasított végig az egyes pavillonokon a hír, hogy tizenegy óra körül, kíséretével együtt, meglátogat bennünket a cárné. Én jobban lettem ekkorára s hófehér ágyban vártam a magas vendéget, félkaromra támaszkodva a párnán.

Hát megjött a felséges asszony, pontosan a kitűzött időben. Mögötte a fényes kísérete. Abban a pillanatban csaknem felkiáltottam!

Mert a cárné oldalán egy csodaszép leányt vettem észre. A lélekzet állt el bennem!

Karcsú teremtés volt, annyira, hogyha mellém áll, remegve, legfeljebb, ha félfejjel hagytam volna el. Pedig jónövésű vagyok. Aztán a szemöldökei! Soha ilyen álomívelésű szemöldököket nem láttam addig. Szelíd volt a nézése s az orra édesvonalú . . .

Megindultak a kórteremben, lépést s a cárné ide is, oda is vetett egy szót, de csak az orosz sebesültekhez. Mert elfelejtettem mondani hogy ebben az időben még német, magyar és osztrák hadifoglyok keverten feküdtek a cár legényeivel.

Szivszorongva lestem, mi lesz?

Az lett, hogy amint az ágyam elé értek, a cárilány, akinek akkor még nem tudtam a nevét, észrevett és megállt. Megállt s reámcsodálkozott. Nem tagadom, nyalka kiállású legénynek számítottam mindenkör, de a fenséges kisasszony viselkedése, aki legfeljebb ha tizenhat-

esztendő s lehetett azon a régmúlt ősön, annyira meglepett, hogy érezni kezdtem a szívem halkulását . . . Aztán az történt, hogy a fiatal nagyhercegnő hirtelen az ágyamhoz lépett s azt kérdezte németül :

— Ön, úgyebár, tiszt?

(Ma is hallom dallamos és szomorú hangocskáját.)

— Parancsára, fenség — szóltam vissza tikkadt fejjel. — Császár-vadászfőhadnagy vagyok.

Annyi volt hangjában a részvét, hogy megilletődtem :

— Milyen nemzetiségű a főhadnagy úr?

— Magyar vagyok, fenség, — s mély bánat volt a hangom.

Itt már a cárileány is lehajtotta a fejét :

— Tanultam önökről. Az ön hazájának története nagyon szomorú.

Ügylátszik, csak ekkor vette észre a cárné, hogy leánya egy hadifogolytisszttal ereszkedett szóba. Mert megfordult s hideg hangon szólt :

— Tatjana, az orosz haza ellenségeivel nem illik szóbaállni!

A fiatal nagyhercegnő mintha nem is hallotta volna. Ámde ugyanakkor a kíséret egyik tagja, egy magasrangú tiszt lépett hozzá és súgott valamit a fülébe. A gyönyörű leány durcás mozdulatot tett s illatos zsebkendője váratlanul az ágyam szélére esett. Jól látta pedig, mert először a zsebkendőjére, utána reámpillantott, majd továbbment, de a zsebkendőt otthagya. Négy-öt lépésről visszafordult s annyit szólt felém, azon a szomorú hangocskáján :

— Isten vele, főhadnagy úr!

Némán hajtottam meg magamat.

A szomszédos kórterem felé haladtak s eltűntek előlem. A cárileány viselkedése azonban valóságos konsternációt keltett a hadifoglyok, orosz sebesültek, ápolónők és orvosok között. Amikor — úgy másfél-óra múlva — elkocsizott a cárné és kísérete, ágyam köré sereglettek orvosok és ápolónők, maga az igazgató-főorvos is hozzámsietett s az izgatottságtól kigyúlva, rekedten mondta németül :

— Világraszóló dolog ez, főhadnagy úr!

Nem szóltam rá semmit : az árva kis zsebkendőt forgattam az ujjaim között meghatódott szívvel. Egyik sarkában M betűt láttam. Az igazgató-főorvos átvette tőlem néhány másodpercre a zsebkendőt s figyelmesen nézegette sokáig :

— Igen, ez csakugyan a Tatjana nagyhercegnő zsebkendője ! Nevének kezdőbetűje ide van hímezve a zsebkendő sarkába . . .

Óvatosan kérdeztem, mert nem tudtam, hogy mint hadifogolynak szabad-e egy észrevételt megkockáztatnom :

— Főorvos úr, jelentem tisztelettel, de hiszen itt M betű látható!

— Dehogy is — mosolygott jókedvűen az igazgató-főorvos. — Ez az orosz T betű!

S nyomban elmagyarázták nekem, hogy náluk az ABC T betűje olyan, mint a latin betűk között az M.

Magamra hagytak később, én pedig elrejtettem addigi életem leg-

drágább emlékét. Napok múlva már legendák születtek a cárileányról és rólam s attólfogva a kedvence lettem valamennyi orvosnak. Mert mit lehet tudni elvégre?

... És itt egy mélyet sóhajtott régi barátom, Enyinghy Balázs :

— A zsebkendő ma is itt van nálam . . . Most végül viszem vissza jogos tulajdonosjének.

Túljártunk már Mezőkövesden s a Bükk felé zengett velünk a gyorsvonat. Megnéztem magam is az apró zsebkendőt, melynek egykori illata elszállt tizennyolc iszonyú esztendő során. A sarkában remegő szívvel láttam magam is a finoman odahímzett M betűt.

Régi fronttársam megmozdult s hátrafordulva a pincért intette magához :

— Még egy üveg italt kérek !

IV.

Néhány szünetig magunk elé gondolkoztunk mind a ketten, de akkor fölrevült Enyinghy Balázs :

— Szervusz, testvér !

— Szervusz !

Koccintottunk. Ittunk keveset.

Újból egykori szenvedéseim osztályostársra vette föl a szót :

— Ennek a különös találkozásnak tizennyolc esztendeje maholnap. Abban az időben tizenhatodik esztendejében járhatott Tatjana, ma tehát még nem töltötte be harmincnegyedik évét. A legszebb asszony lesz, akit valaha láttak . . . Szerencsére leány még s így minden hitem megvan hozzá, hogy nekem nyújtja a kezét s feleségem lesz rövidesen. A karjaimban fogom elaltatni minden este . . .

— Hát csakugyan hiszed, hogy él még a legszebb cárileány? — vettem közbe kis elszontyolodással.

Mosolygott rajtam. Elnézőn, mint a gyereken szokás :

— Nem hiszem, hanem tudom s erre kitérek nemsokára. Pesten legutóbb két olyan volt tényleges orosz tisztet nyomoztam ki, akik a cárné krimi ezredében szolgáltak, személyes ismerősei voltak II. Miklós cár őfelsége családjának s százszor beszélgettek el már akkor is Tatjánával, persze a legmélyebb hódolat hangján. Ők adták nekem a csalhatatlan bizonyítékot, hogy Tatjana él, nem messze Jekaterinburgtól, teljes visszavonultságban . . . De várj csak, némi kitérőt tettem most, pedig szeretnék szigorúan az események menetéhez ragaszkodni. Mert másodszor is találkoztam vele, egészen szokatlan körülmények között.

Attól a pillanattól kezdve, hogy a moszkvai kórházban szinte kezembe ejtette a zsebkendőjét, elvesztettem a józan eszemet s szakadatlanul azon gyötrődtem, mi módon juthatnék még egyszer a közelébe? Százszor és ezerszer végigéltem újból a képtelennek látszó találkozás minden részletét, újból meg újból magam elé idéztem minden mozdu-

latát, hallottam szelid hangját s álmatlan éjszakákon ott állt az ágyam szélén nem egyszer, amint élém ejti a zsebkendőjét. Éreztem, hogyha valami hihetetlen változás nem következik el az életemben, elveszett ember vagyok.

Hát jött is a fordulat, de egyelőre csaknem megsemmisültem bele. Tudniillik hadifogolytáborba menesztettek. Mert időközben végleg fölépültem.

Akkor már kegyetlen szelek jajgattak a Jegesóceán felől s én a még megmaradt pénzemem kurtabundát vásároltam mindenekelőtt. Nem akarok untatni most a hadifogság emlékeivel, mert ezek arra való legfőljb, hogy még inkább elkeserítsék az embert. Azt sem részletezem, minő erőfeszítéseket tettem, hogy minél előbb megszabaduljak szörnyű helyzetemből . . . Csupán arra térek ki, hogy éjszakáimat az az egy rögeszme tette nyughatatlanná : mi módon vihetnék végbe valami világraszóló nagy dolgot, hogy annak révén közelebb juthatnék a legszébb cári leányhoz?

A nagy tett nem sikerült egyelőre, helyette azonban sikerült megszöknöm az orenburgi fogolytáborból. Mert ott raboskodtam 1915 őszén.

Attól fogva valami egy esztendeig bujkáltam és rejtegettem szárandó életemet. A Krimben éltem akkortájt, közel Yaltához, mely a cári család üdülőhelye volt. Mivel idegen nyelveken elég jól beszélek, egy nagy vállalatnak lettem időközben a levelezője, természetesen letagadva valódi kilétemet. Ekkoriban jobbra fordult a sorsom s e mesebeli éghajlat alatt nem egyszer az járt eszemben, hogy a háború végével itt maradok s valami módon csak megközelíthetem talán a cári leányt, ha már mint asszonyt is. Végső esetben a szolgálatába szegődöm : de egyszer mégis az enyém lesz.

Feledhetetlen napok jártak : a nyár készült átlépni már az őszelőbe, a gyümölcsök rogyadozásig sárgáltak a fákon, amikor egyik tisztviselőtársam elejtette előttem, hogy a cári család Yaltában üdül, alig negyedóránnyira tőlünk.

Mintha szíven sujtottak volna ! De uralkodtam magamon s hallgattam.

Hanem attól a naptól kezdve minden délután ott ólalkodtam a cári kastély parkja körül, mely az Azovi-tenger széléig nyúlt le. Vigyáztam persze, hogy valamelyik őr ne fogjon gyanút reám. Nyugodtan járkálgattam a park szélein, mert jó nép lakik arrafelé. Különben is szépen öltözködtem s gyanút nem kelthettem a vállalatnál sem, hisz szabadok voltak a délutánjaim . . . Hát amint közeledem egyszer a park főbejárata felé, benuzó szívvel látom, hogy hirtelen tiszteleg a kapuőrség s utána három hölgy meg egy lovászinás külsejű fiatalember léptet ki a főbejáraton s egyenesen neki egy széles és nyílegyenes útnak, mely mintegy tartozéka volt még a kertnek és amelyet sűrű hársfák szegélyeztek kétfelől.

Akkor már a széles út szélén álltam, lüktető halántékkal.

Mert az első lovasban a cár második leányára ismertem rá, amint női módra ült a lovon. Olyan szép volt, hogy éreztem, forróság fut végig a hátamon. Istenemre mondom neked! . . . De vigyáztam, remegve vigyáztam, mert megvillant bennem a gondolat, hogy talán utoljára látom az életben . . . Úgy képzeltem el a gondolat negyedrésze alatt, hogy a másik két hölgy alighanem a társalkodónője vagy a nevelőnője lesz . . . Tudom is én, mit gondoltam akkor! Égi magasságban éltek fölöttünk a cári leányok!

Még nem ért velem egyvonalba, amikor levettem a kalapomat s mély hódolattal hajtottam meg magamat előtte.

Tatjana rámvetette nagy barna szemét s ugyanakkor visszafogta a lovát. S ugyanakkor intett a kíséretének, hogy mehetnek tovább az úton.

Ő pedig megállt véglegesen.

Ahogy ketten maradtunk s tőlünk balra alig ötven lépésnyire a kapuórség, a cári leány félig felém fordult a lovával s azt kérdezte szomorúra vált hangon:

— Hogy van, főhadnagy úr?

— Fenség — kezdtem elhalványodva — még mindig hazátlanul. Most is szököm és bujdosom . . .

Lehajtotta a fejét:

— Látja, én még mindig emlékezem magára. Sokszor voltam nyughatatlan maga miatt s csak azért nem mertem érdeklődni, mert tilos szóbaállanunk makacs ellenségeinkkel . . . De maga kivétel nekem!

Elhallgatott, mintha szemérmes zavara nem engedte volna szóhoz. Én mély hódolattal s vakmerőn azt kérdeztem ekkor:

— Fenség, mióta megláttam, olyan vagyok, mint az alvajáró . . . Fenség, szabad-e áztatnom magamat, hogy látni fogom még valamikor?

Rám emelte selyem pilláit:

— Találkozni fogunk még, lesz rá gondom . . . Viszontlátásra, főhadnagy úr!

S mély bánattal, lépést indult meg a kísérete után.

Én pedig néztem-néztem utána. Annyi fájdalommal és szeretettel, hogy azt hittem, a szívem hasad meg . . .

Attólfogva még nagyobb lett az én nyughatatlanságom, de Tatjanát nem láttam többé. Mert menekülnöm kellett hamarosan.

Ennek az esztendőnek, az 1916-ikének október havában nagy razziát indítottak meg az orosz titkosrendőrök a lappangó hadifoglyok után s egy reggelen az a gyanú ütött meg, hogy mintha magamat is figyelnének . . . Nem volt maradásom többé! Persze, persze, csakhogy ott volt Tatjana is, akit nem lehetett elhagynom . . .

És mégis elhagytam őt és pedig gondolkozás nélkül. Mert csak ekkor eszméltem reá, hogy a legszebb nagyhercegnő hetek óta elhagyta immár szüleivel és testvéreivel Yaltát és most Péterváron gondol reám sokszor. Efelől semmi kétségem nem lehetett.

Egy októbertvégi napon, amikor már túlságosan forró lett a talpam alatt, nekiláttam, hogy végleg hazaszököm. Beláttam, hogy itt tehetetlen vagyok : odahaza legrosszabb esetben is valami világraszóló dolgot viszek végbe, amely közelebb hoz majd a minden oroszok urának második leányához. Eszemben járt az is, hogy egy fölkelő lovascsapat élére állok, e lovasokkal felbukkanok valahol a Ladoga-tó táján, meglepetésszerűen rávetjük magunkat Pétervárra s nyeregben hozom el Tatjánát . . . Több ilyen fantasztikus tervet forgattam magamban, amelyek egyikénél-másikánál már-már azt kellett hinnem, hogy nem vagyok normális ember.

Hiábavaló volt azonban minden töprengésem, mert egyelőre nem mehettem Pétervárra avagy Carszkoje-Szélóba az Azovi-tenger partjáról, ellenben bujdosnom kellett tovább. Azon a napon, mikor a végleges hazaszökésre határoztam el magamat, átsiettem mégegyszer a cári kastély parkjához, hogy elbúcsúzzam attól a helytől, ahol annyit járkálgattott tűnődözve Tatjána, miközben talán megnevezhetetlen bú környezte meg gyakran. A főbejáratnál mereven állt most is a katonai strázsa s ezért nem mehettem be a főbejáraton. Megálltam hát a kettős hársfasor szélén, körülbelül azon a részen, ahol utoljára szorult össze a szívem, ahol szóbaállt velem s végül a fejét is lehorgasztotta a cári leány. Álltam ott, álltam, egyvégben hullt-hullt az októbertvégi eső s a széles út a kettős hársfasor között hideg fényben csillogott. A csupasz fák áztak-áztak körülöttem s áztak a park fenyvesei is . . . És soha addig nem éreztem úgy a mulandóság lehelletét, mint abban a reménytelen pillanatomban, amikor árván álldogáltam ott, az elhagyott park közelében. Könnyek fojtogattak amiatt való kétségbeesésemben, hogy meghalok egyszer magam is, de a szelid nagyhercegnőt soha már nem fogom látni . . .

Tatjána ! Tatjána !

Még aznap este nekivágtam a bizonytalanságnak, toronyiránt. Tudtam, hogy így érhetem el leghamarabb a mármarosi Kárpátokat.

Abban az időben, az 1916-ik esztendőnek vége felé ingadozni kezdtek már az orosz frontok legényei s itt is, ott is lázadászerű tünetek kezdtek megmutatkozni. Mert hosszúra nyúlt el már a háború, nem lehetett látni a végét s a bujtogatók is mind-vakmerőbben dolgoztak a csapatok között. Ilyen körülmények mellett sikerült átlopóznom valahogy az ellenséges vonalon. Volt pedig ez újabb bujdosásom harmadik hónapjában, az Úr 1917-ik esztendejének lelegején, csikorgó téiben. Két óra múlva már a saját parancsnokságunkon jelentkeztem.

De minek untatnálak a részletekkel?

Félesztendőn belül a tiroli harcvonatra kerültem ki. Pedig az alatt a hat hónap alatt, míg a pótkeretnél tartózkodtam, örökké dolgozott az agyam, mi módon juthatnék Tatjána közelébe? Mert messze volt a nagyhercegnő, messzebb elérhetetlen álmainknál is . . . A lovascsapat verbunkolásáról lemondtam egyelőre, ugyanakkor azonban mind

égetőbben jelentkezett gyógyíthatatlan betegségem, hogy híres emberré váljak a háború végéig. Kusza és vad tervezgetéseim közt ott volt csökönyösen a fantazmagória is, hogy a repülőkhöz megyek át s ha egyszer meglesz majd a nagy Lefuvó, egy repülőraj élén Carszkoje Szeló fölé vágtatok, ott lecsapunk meglepetésszerűen, kiragadom szülei köréből a fiatal nagyhercegnőt s visszaszállok vele a levegőn át. Mert hogy könnyes örömmel jön majd velem, pillanatig sem volt kétséges előttem.

Egyelőre azonban regementemhez, a tiroli császárvadászok 2-ik számú ezredéhez kerültem vissza, mely akkor két esztendeje védte immár havasi hazáját.

Keserves volt a viszontlátás!

Ama bajtársaim közül, akikkel az első hónapban indultam el, egymással vetélkedve a csatákban és ütközetekben, alig kettőt-hármat találtam az ezred kötelékében. Nagy csatákon estek el vagy odahaza zörgették a mankójukat, nem említve azokat, akik nyomtalanul veszttek oda Európa harcterein... Tirol havasain álltam őrt attólfogva nagyszakállú bajtársaimmal.

Ennek az esztendőnek, az 1917-ikinek november havában egy eszeveszett rohamban, mely háromezer méteres magasságban zúgott le, olasz fogságba jutottam. Ettólfogva gyakran vett erőt rajtam a kétségbeesés. Igazolásomra annyit csak, hogy másodszor is véresen lettem hadifogoly. Mihelyt azonban meggyógyultam és körülnéztem kissé, megszöktem...

Itt megállt az elbeszélésben Enyinghy Balázs egykori császárvadászfőhadnagy, tenyerébe temetett homlokkal. Ahogy megszólalt ismét, alig ismertem a hangjára:

— Hogy őszinte legyek, olasz fogságomban megütött nem egyszer a magam ellen való gyanú: épeszű vagyok-e egyáltalán? Kétkedni kezdtem magamban többször, hogy csakugyan találkoztam-e kétszer is Tatjana nagyhercegnővel, nem örült képzelődés-e az egész, amelyet kigyulladt agyam eszelt ki s végül magam is valóságnak fogadtam el mindent?... Nem —! Nem!... Moszkvában ott állt az ágyam szélén, hisz nálam van a csipkés zsebkendője s a yaltai park előtt is beszélgettem vele. Olyan igaz ez, mint ahogy itt ülök veled szemben... De proszít, testvér!

— Isten éltesen! — mondtam rá.

És koccintottunk.

Utána gondolatainkba merültünk el kevés időre. És amire föl-eszméltünk volna megint, a miskolci pályaudvarra siklott be velünk a gyorsvonat.

V.

Hosszabb szünet következett most Enyinghy Balázs előadásában, mivel egy darabig kifelé nézelődtünk a miskolci állomáson. Nagy tömeg hullámozott a perronon: kik érkeztek, kik indultak, kik csupán azért

szálltak át, hogy megjárassák kissé zsibbadt tagjaikat vagy hogy egy pohár sört hajtsanak föl . . . Itt is, ott is ösmerősök bukkantak föl, akikkel illik néhány szót váltani : hogy vagy, mint él a családod?

Igy álltunk közel negyedóráig.

Időközben az étkezőkocsi ama két vendége is visszament a fülkéjébe, aki a túlfelőli sarokban üldögélt és tompított hangon beszélt valamiről. Igy még fesztelenebbül érezhettük magunkat. Figyelmeztettem régi-régi fronttársamat, hogy Zemplén földje következik rövidesen . . . Történelmet lehel ott fű-fa s minden köve olyan, amelyet elesett vitézek talpai koptattak valamikor. Innét szállt ki a két legnagyobb magyar lázadó : Rákóczi és Kossuth, akiknek legényei megporolták magát a császárt és királyt is. Ámde ebben nincs semmi csodálnivaló, lévén köztudomású, hogy — altatóul — már a dajka is szabadságdalokat zümmögött a bölcsőjüknél.

Úgy negyedóra mulva simán, zökkenő nélkül indult ki a vonat a miskolci pályaudvarról. Visszaültünk hát, egymással szemközt, koccintottunk egyet, új cigarettára gyujtottunk rá s akkor Enyinghy Balázsrá néztem :

— Újhelyig vagy kilencven kilométerünk van még . . .

— Addig a végére jutok — bölintott reá.

És belefogott, reménytelennek tetsző sóhajjal :

— Ott hagytam el tehát, hogy egy havasi ütközetben foglyul ejtettek az olaszok és én véres mellel estem össze. Nagy lázak gyötörtek s a mire valamivel enyhültebben nyitottam volna föl a szememet, a veronai kórházban találtam magamat.

Fogságom leírására nem szorítkozom ezúttal. Csak annyit talán, hogy ég és föld különbség volt muszka raboskodásom és itteni életem között. Az olaszok lovagias ellenfél voltak minden időben s mint barátok a legtisztéletreméltóbbak.

Hanem azért mégis csak fogoly voltam.

Sebem sokkal súlyosabbnak bizonyult, mint először hitték az orvosok. S így történt, hogy amire végleg magamhoz jöttem volna, beleléptünk az 1918-ik esztendőbe . . . Akkorára azonban aggasztó hírek érkeztek el hozzánk Oroszország felől is és ezek a hírek mély tünődésekre készítettek minden alkalommal. Akkor már csöcselék vette át a szót Szentpéterváron, a cári család fogoly lett s én egyre nehezülő szívvel gondoltam vissza Tatjánára. Mert olasz ujságokból megtudtunk mindent. Ott olvastam a többi között, hogy a cárt feleségével, kisfiával és négy leányával együtt Tobolszkba szállították s ott tartották fogva nyomorult kenyéren.

Nem volt maradásom többé Veronában !

Hihetetlen terveket kovácsoltam Tatjánáé kiszabadítására. Elhatároztam, hogy egyelőre hazaszököm Magyarországra s ott körül nézek majd, mint vághatnak neki néhány vállalkozó bajtársammal Tobolszk irányának. Arra is gondoltam, hogy vakmerő bajtársaimat

az osztrák-magyar keleti frontról válogatom össze, mely Odessza tájáig nyúlt ki akkor.

Először azonban Veronából kellett volna szöknöm. De mimódon? Ezúttal szerencsém volt . . .

Betegségemben egy innsbrucki úrileány ápolt, aki diákkisasszony lett volna még, de mint hazafias leány tábori ápolónőnek állt be. Így fogták el az olaszok egy hirtelen előretörésük alkalmával. Annyi idő alatt meghitt pajtásom lett a kisleány s elszánt tervemet vele közöltem először. Ráállt s jószívvel látott neki nyomban a kivitelnek. Élt ott Veronában egy innsbrucki származású német gyógyszerész, aki az ismerős német kisasszony kérésére megígérte, hogy titokban sportöltönyt szerez a számomra. Annyira óvatosan csinálta azonban, hogy időközben nyár lett s olyan hírek kerültek forgalomba, hogy egy bolsevista különítmény Jekaterinburgban halomra gyilkolta a cárt és mindenkitől elhagyott családját.

Őrületben égett a fejem, de mit tehettem? Helyzetem súlyosabbra vált azalatt, mert fölépülvén teljesen, a veronai várba vittek át, mint hadifoglyot. Szerencsém volt még a tehetetlenségemben, hogy kis ápolónőm nem feledkezett meg rólam, hanem ügyes ravaszkodással a várba lopózott föl hozzám minden estén . . . Akkorára úgy összemelegedtünk, hogy nem volt titkunk egymás előtt.

Eljött egyszer az utolsó háborús ős is, nekünk, magyaroknak legnagyobb nemzeti szerencsétlenségünk.

Egyik napról a másikra összerogytak a harcoló frontok katonái s Ferenc József birodalmának valamennyi sarkában égigérő tüzek lobogtak fel. És fújni-fújni kezdték az utolsó Takarodót Odesszától a svájci havasokig. A kettős monarchia szörnyű omlása nagy izgatottságot idézett elő az olaszok között is. Az így támadt kavarodásban egy novembervégi alkonyaton kis ápolónőm társaságában kilopóztam a várból, velem mentem a gyógyszerész lakásáig, ahol kapkodva magamra húztam a sportruhát meg a havasmászó bakancsokat, adtak hozzá egy kurta s meleg nagykabátot, vastag sapkát nyomtak a fejembe s akkor átkaroltam és megcsókoltam mégegyszer az én leghűbb és értem könynyező kis pajtásomat.

Nem fárasztlak azonban a mellékes dolgokkal. Talán annyit, hogy a legiszonyúbb nélkülözések közt Bozenig vertem át magamat, az üszökben heverő Dolomitokon át. Utam mind veszélyesebbé vált, mert az olaszok akkor már a Brenner-hágóig kapaszkodtak föl s elzárták az összes utakat és havasi átkelőket.

Bozent jól ismertem, mert itt szolgáltam le hét esztendővel előbb önkéntesi esztendőmet a császárvadászok 2-ik számú ezredében. De hová lettek azóta a császárvadászok? Görnyedt fejjel és szívemben gyászal lopóztam be egy éjszakán a földigsujtott tündérvárosba s mindenekelőtt egy régi önkéntespajtásom szüleinek lakásán zörgettem be, ahol sok jó napot értem meg önkéntesi esztendőm alatt . . . Révetég

örömmel fogadtak, mert fiokat, az én pajtásomat, aki főhadnagyi rangban került haza az összeesett frontokról, előző napon vitték el szuronyok közt az olaszok. Vacsorához ültettek, ámde nagy tanácstalanságukban nem mertek szállást adni a lakásukban, ahelyett a pincéjükben rejtettek el éjszakára. Rögtönzött ágyat vetettek odalent s két szál gyertyát is adtak. Itt, a pince mélyén, fantasztikus ismeretségre tettem szert negyedórán belül.

Amint ugyanis elrendezkedni próbáltam a gyetyafénynél, a pince homályos mélyéből váratlanul egy szakállas tiroli óriás merült elém s fürkésző szemmel kezdett érdeklődni nálam :

— Kicsoda maga és hogy kerül ide?

— Menekülő magyar tiszt és olasz hadifogoly vagyok, uram, — válaszoltam neki nyílt szívvel, mert megérzetem, hogy itt nincs helye többé semmi kertelgetésnek. — Főhadnagy vagyok éppen abból a császár vadászrezdéből, amelyik itt, Bozenben állomásozott békeidőben . . .

Tudtam, hogy most dől el a sorsom : vagy-vagy !

Szerencsém volt . . . A tiroli óriás elmondta erre, miután békés szándékkal nyújtott kezet, hogy ő meg havasi vezető s egyelőre úgy bújt meg ebben a pincében, hogy nem is tudnak róla a háziak, akik jóismerősei egyébként. Ő is szökik, mert sarkában az olasz katonai detektívek : többet azonban most még nem árulhat el . . . Hozzáfűzte, hogy útjának célja : a szabad Észak-Tirol elérése.

— Én is odatartok, uram, — kiáltottam fel kigyúlt szemmel.

A szakállas tiroli, aki soha nem mondta meg nekem a nevét s egész megjelenése titokzat és rejtelem volt, rámbólintott :

— Szívesen vinném magammal, csak hogy nekem a Fitscher-hágón kell szöknöm, lévén az az egyetlen szabad út még, — és mélyet lélezett hozzá. Háromezer méter a Fitscher-hágó, szörnyű gleccserek hazája s az olaszok csak azért nem őrzik, mert ezen a ponton elpusztulna minden katonai járőr . . .

— Tudom, uram, tudom, — bólintottam vissza halálos-komolyra válva.

A Fitscher-hágó — s ezt önkéntesi esztendőmből tudtam — a rémület hágója volt s tíz esztendőben egyszer esett meg, hogy a legelszántabb turisták megpróbálkoztak volna a megmászásával. Azon az istenkísértő gleccservonulaton nyúlik keresztbe ez a hágó, mely egyvonalba halad keleti irányba a Brenner-hágóval.

— Hajnalban indulok innen, — mondta a havasi vezető. — Nos ?

— Önnel megyek, — mondtam gondolkozás nélkül.

Sikerült kiszöknünk Bozenből, de negyedfélhét is belemúlt, amire magas hegyeken és rejtett ereszkedőkön át a Fitscher-hágó lábához tudtunk elvergődni. Akkorára orkánban tomboltak az összes tiroli havasok. Mert hófúvás tört ki . . . Itéletidő !

És mi mégis nekivágtunk! Hisz szünetlenül éltetett az édes reménykedés, hogy nem igaz a cári család kiirtásáról terjesztett rémhír és hogy egyszer mégis csak látni fogom Tatjánát.

Franzensfestétől keletre vágtunk neki, oldalunkon egy-egy tömött kenyérzsákkal. Annyit magyarázott már ismeretlen és különös társam, hogy ettől a ponttól légvonalban hatvan kilométerre esik Mayerhofen tiroli városka, feledhetetlenül kies völgyben, a Zillertal végpontján, szinte odalapulva a havasok túloldali lábához. Az volt a végcél! Csak-hogy nekünk dühöngő orkánban s háromezer méternél magasabb gleccsereken kellett megtennünk ezt a szörnyűséges utat.

De megtettük mégis!

Ha ma visszagondolok arra a havasi átkelésre, szent hitem, hogy örült voltam alapjában, amikor nekiindultam... Két egész napon és három egész éjszakán keresztül tartott nyomorúlt erőfeszítésünk, mely idő alatt nem egyszer úgy roskadtunk össze, hogy ott fagyunk össze sziklává... De útítársam, a havasi vezető, nem hagyott el, hanem megragadta olyankor a karomat, úgy húzott maga után lihegve... Seholy egy pásztorkalyiba, seholy egy védettebb pont, csak fenyegetően ormló sziklarétek, kékes hátú gleccsermezők, melyeken suhogva sepert a hó s a havasok dörögtek és jajgattak a sípoló viharban... Megesett olykor, hogy egy meredekebb sziklafalnál álomra zártam a szememet tíz percre, előbb azonban megeskettem útítársamat Szűz Máriára, hogy nem hagy el, hanem fölébreszt tíz perc múlva... Tíz perc elteltével ő húnnya be a szemét negyedórára, de előbb megesketett hasonlóan... Életnek semmi nyoma seholy, csak porhóban didergő gleccserek s csak orkánban dörgő és sikoltozó sziklatornyok...

Félig-halottak voltunk már, amikor fülembé ordította a félig-fagyott arcú tiroli:

— Áthaladtunk a Fitscher-hágón!

Attól fogva lefelé ereszkedtünk s kikerülvén a viharzónából, alattunk, de szédítő mélyen, kibukkant Mayerhofen városka. Olyan kicsi volt így felülről, akár a tenyerem.

Ma is rémitenek még e hágó emlékei. S ha azt kérdeznék tőlem, mi volt az a túlvilági erő, ami áthajtott a rüületnek emez átkelőjén s nem engedte, hogy ott fagyjak össze csonttá, egyet mondhatnék csak: a csökönyös hit, hogy egyszer karjaim közé zárhatom még a cár második leányát. Tudtam, hogy ezért eszelősnek fog tartani minden épeszű ember, de — mást nem mondhatok...

Úgy éreztem magamat, hogy új életre születtem, mikor a lábunk alatt felcsillantak Mayerhofen esti lámpásai... Ugyanakkor felémfordult ismeretlen nevű útítársam:

— Tudja-e, mért üldöztek odaát, akár egy veszettkutyát?

— Kíváncsian néztem rá, amire nyílt arccal folytatta:

— Mert meggyilkoltam két olasz tisztet... Ez volt a bosszúm, amiért ők a hadnagy-öcsémet tették el láb alól.

Akkor olyan lelkiállapotban voltam már, hogy semmitem lepett meg a világon. Ez az önleplezés sem.

Tíz óra lehetett éjfél előtt, amikor bevánszorogtunk Mayerhofenbe. Mindenekelőtt jelentkeztünk a csendőrségen, ahol igazoltuk magunkat... Enni adtak s meleg szobát kaptunk. Útitársam még ekkor sem mondta meg a nevét, amin nem is ütődtem meg. A lefelé való hegyi ereszkedőnél, úgy estetájt, annyit mégis elárult előttem, hogy egyszer átmegyem még a megszállt Dél-tirolba s újabb két olasz tisztet fog meggyilkolni. Mert megesküdt a Jézusra, hogy négyszeresen fog fizetni szegény öccse haláláért.

A kimerültségtől félig holtan vetkeztem le s vágtam magamat az ágyba. És csak másnap délután nyitottam föl a szememet.

Ismeretlen útitársamnak hült helye volt már akkor.

VI.

Mayerhofenben feltűnően enyhe volt az idő.

Mihelyt rendbeszedtem magamat nagyjából, Innsbruckba utaztam, mert abban az időben itt rendezkedett be Dél-tirolból kiszorított, hazátlanná vált ezredem is. A régi hűséggel öleltük át egymást régi bajtársaimmal és noha ekkor már nem volt többé monarchia, félesztendőnél tovább maradtam szerető körökben.

De ugyan hová is mehettem volna?

Az összeesett Magyarországon vörös fickók garázdálkodtak akkor, akik végigcsúfították ezt a még megmaradt területet, a cári családról viszont itt kaptam először kimerítőbb értesítéseket. Eszerint II. Miklós cárt, feleségét, kisfiát és négy szép leányát véreskezű latrok mészárolták le Jekaterinburgban, az előző év július havának elején. Lehajtottam a fejemet és halk imát mondtam Tatjánáért...

Ámde Innsbruckban sem maradhattam végleg.

Mert augusztus elején összeomlott a magyarországi sintéruralom is, másfelől pedig olyan hírek szállongtak el a havasok világáig, hogy a Balaton téjékáról valahonnét megindult az új vezér, nemzetének és hazájának mentésére a végső romlásból. Bujdosó tisztek, önkéntesek, frontharcosok és viharvert őrmesterek özönlöttek zászlai alá s sapkájuk mellé nyomban feltűzték a sastollat. Düh égette ezeket a legényeket, hogy leszámoljanak most mindenkiel, aki a magyarnak rontására tola kodott közibénk.

Késő ősze már ott legénykedtem e sastollas századok soraiban magam is. Ujjongó öröm rázott össze mindenkit, hogy végső elesettségéből még egyszer fel tudott állni ez a nemzet. Góg és elszántság feszített a mellüket és csak az alkalmat lestük, hogy reávethezzük magunkat összes ellenségeinkre, a világot minden tája felé.

Az én életemben pedig döntő jelentőségű fordulat történt az idők múlásával.

Rég benne voltunk már az 1920-ik esztendőben, mikor a Javorina táján is élénk megmozdulások jelei voltak tapasztalhatók.

Mert mindazok a hajdemák-tótok, felvidéki magyar katonafiúk és lengyel legények, akik alatt az új viszonyok forróvá tették a talajt, a Tatra északi oldalánál kezdtek gyülekezni, megalakították a tót-magyar-lengyel légiót azzal a keserű elszántsággal, hogy egyetlen rohammal minden csehet ki fognak verni Felsőmagyarországról. Kormányt is választott a légió, bujdosó tót és lengyel politikus urakból, a hadügyminiszteri tárcát ellenben olyan magyar katonatisztnek tartották fenn, aki valamely szláv nyelvet is ért. Ez okból zászlót és követet küldtek át hazánkba, hogy a magyar testvérek jelöljenek ki egy szakférfiút.

Én századosi rangban szolgáltam akkor.

Hogy, hogy nem, erre illetékes körök választása reám esett s csak annyi időt hagytak, amíg elkészíthettem legionista-hadügyminiszteri egyenruhámát. S ez esztendőnek végén már kegyelmes úr voltam a Javorinában.

Megállapítom, hogy ezt a címet lengyel, tót és magyar diplomaták is elismerték. Mindezt azért említem meg csupán, mert utólag akadtak egyes vakmerő filkók, akikben volt arcátlanság, hogy kétségbe akarták vonni címemet és rangomat.

Tatjánát akkor sem felejtettem el. Sőt ezt a veszedelmes megbízatást is csak azért vállaltam, mert hittem, hogy így méltóbb lehetek a legszebb nagyhercegnő emlékéhez.

Mint hadügyminiszternek külön vonat járt ki s ebbeli minőségemben sűrűn tárgyaltam magyar és lengyel államférfiakkal, bujdosó tót hazafiakkal, rendeztettem katonai szemléket. Mert komoly tervünk volt, hogy minél előbb be fogunk törni a Kárpátokon túl a Szepességbe. Csak annyit vetek közbe még, hogy magas pozíciómát teljes méltósággal viseltem: mintha csak rászülettem volna erre a dignitásra.

A légió dolga azonban alig lendült előre valamicskét, Korfantyék is sok galibát idéztek elő s közben múltak a hetek és hónapok. Elérkezett az 1921-ik esztendő nyarának vége is, amikor újabb meglepetés érte a légió vezérkarát. Magyarország nyugati végében föllángolt a fölkelők szabadságháborúja s minden legény, akár magyar, akár tót, akár lengyel volt és aki adott valamit az önérzetére, lélekszakadtan igyekezett Sopron és Pörgölény irányába, hogy egyszer még kiverekedhesse magát. Ebben az időben felényire apadt a légió állománya, mert a többiek Csonka-Magyarországra szökdöstek át fölkelőknek.

De az igaz csapás csak ezután következett el reánk.

Szombathelyre váratlanul betoppant a száműzött magyar király s e vakmerő fordulat következtében úgy alakultak a középeurópai konstellációk, hogy végleg feloszlott a légió. Nem nyujtom a szót, pajtás, mert kevés időm van hátra... Hazajöttem, leszereltem, miután fölvettem végkielégítésemet is. Ámde az illetékes magyar fórumok csupán századosi végkielégítésemet utalták ki, a hadügyminiszteri sarzsíról

szó sem esett többé. Így menjen máskor az ember hadügyminiszternek a tót-magyar-lengyel légióba! Csak lapszálon vetem ide, hogy mindama hazai faktorok, akik tényleges excellenciási időmben puszipajtások voltak velem s természetesen tegeződtem velük, később lemagáztak vagy elnéztek a fejem fölött... A dilettánsok!

Leszereltem hát s apró birtokomra vonultam vissza Abaújba, melyet egyetlen nagynéném után kaptam. Egy régi kőház az egész, négy szobával s valami száztiz hold melléje. Ki lehet jönni belőle szerényen.

Így húztam ki valami két esztendő, tökéletes remeteségben, amikor fantasztikus hír repült végig a világsajtón.

Szólt pedig ez a hír arról, hogy a borzalmas jekaterinburgi vérengzésből hihetetlen módon megmenekült a cár egyik leánya.

Teljesen kivetettek magamból ezek a hírek, hisz visszavonultságomban is csak a Tatjana emlékének éltem. S repeső szívvel hittem, hogy ő lesz az, akit megmentett egy isteni csoda, talán csak azért, hogy előbb-utóbb az enyém lehessen. Éveken át vitáztak az újságok: hogy Tatjana él-e, avagy Anasztázia huga? Fokozta a zavart, hogy három év múlva egy csenevész s némileg fogyatékos elméjű leányzó bukkant föl Beszarábia felől, aki Anasztázia cári leánynak mondta magát. Könyvek, emlékiratok tömkelegével támadtak ekkor egymásra pro és kontra. Oroszföldről kimenekült volt cári gárdatisztek, volt cári miniszterek, volt cári orvosok és cári gyerekek volt nevelői. Ehhez annyit még, hogy az állítólagos Anasztáziát később a néhai cárné németországi rokonai vették pártfogásukba s nemrégiben meg is halt...

Én azonban tudom, hogy Tatjana él! És hogy mindez nem lázalom csupán, csalhatatlanul fogom bebizonyítani neked!

Tatjana él tehát... Azóta, hogy a reávonatkozó legelső hír megjelent a világsajtóban, összeolvastam minden olyan jelentést, könyvet, vitairatot és följegyzést, mely a cári család utolsó napjaira vonatkozott s ott is elsősorban a legszebb nagyhercegnőt illető adatokat gyűjtöttem össze halálos hűséggel... Megtudtam ilyenformán, hogy amikor II. Miklós cárt és családját Tobolszkból Jekaterinburgba hurcolták el a vörös különítmények, időközben meg kellett változtatniok az útirányt, mert Tjumen környékén vasvillára zendült parasztnok várták a vonatot, hogy kiszabadítsák az ő urokat. Fejfájdító olvasni e szerencsétlen család utolsó napjaira vonatkozó sorokat! A Minden Oroszok Ura e nyomorult megaláztatását is szó nélkül tűrte, elnézván a csöcselék feje fölött... De igazi hős a felesége volt csak, az utolsó cárné, akinél tisztább hitvest és aggódóbb anyát nem mutat föl az uralkodó családok történelme!... És Tatjana, ez a szelíd teremtés! Ha édesanyja akkori naplóföljegyzéseit forgatom, mély megindulás száll reám... Mikor a vörös latrok elvonták tőlük a legszűkebb cselédséget is, ő vette át a kis háztartás minden gondját, esténként bibliai történeteket olvasott föl az apjának s töretlen lélekkel vigasztalgotott mindenkit, hogy majd csak jórafordul minden...

Hát fordult is a kerék, de az egész család pusztulására. Kivéven Tatjánát, aki hihetetlen módon menekült meg!

Abban az időben történt, hogy az orosz ellenforradalmi ezredek és zászlóaljok rendületlen dühvel törtek előre Szibéria felől s az 1918-ik esztendő július havának elején mintegy ötven kilométerre közelítették meg Jekaterinburgot. Legelső dolguk természetszerűen cári uroknak és családjának kiszabadítása lett volna. A méregtől lihegő fehér különítmények aggasztó előnyomulására menekülni készült a jekaterinburgi szovjet is, de amikor a maga irháját próbálta menteni, ugyanakkor úgy döntött, hogy lemészároltatja a cárt és családját.

Szörnyű éjszaka lehetett az!

Valamivel éjfélután azzal verték föl a cárt, feleségét, kisfiát és négy szép leányát, hogy öltözzenek föl minél hamarabb, mert más helyre szállítják őket... Alig negyedóra múlva addigi fogházépületük egyik földalatti helyiségébe vitték le valamennyiöket, se körül sem nézhettek még, amikor — fölfegyverzett banditái élén — betört egy Jurovszki nevű gyilkos és míg revolvért tartott a jobbkezeiben, e szavakkal rohant rá a cárra: «A fehér gazemberek meg akarnak szabadítani, hát most meghalsz!» S egyetlen lövéssel lepuffantotta II. Miklós cárt. Erre a jelre a többiek sortüzet adtak az egész családra... A cárné és a trónörökös vérében kínlódott már a földön, miközben a négy leány közül három, névszerint: Olga, Mária és Anasztázia fülét befogva, szívhasogató jajveszékeléssel futkosott fel és alá a fal mentében... Újabb sortüz után elterültek mind a hárman... Tatjánának az volt véletlen szerencséje, hogy az első sortüz pillanatában, amikor édesanyját lőtték le, a szülője mögé bujt... Közös golyó érte őket, az ő sebe azonban, amint huszonnégy órán belül kiderült, nem volt halálos... Úgy esett össze szegényke, mint a lesarlózott virág...

A vörös latrok, nem törődve egyelőre a holttestekkel, otthagyták őket. Később azonban gondolhattak valamit, mert — miután kirabolták a halott családot — még azon az éjszakán a közeli Koptiaki mellé vitték őket parasztszekéren, ott valamennyiöket kiterítették egy erdei tisztásra azzal a számítással, hogy az elkövetkezendő éjszakán leöntik őket benzinnel és petróleummal s porrá égetik mindnyájukat.

Amikor ideért volna elbeszélésében Enyinghy Balázs, egy szívzakasztót sóhajtott:

— Ennyit tudtam meg a cári család szörnyű pusztulásáról, amikor felütötte fejét a hír, hogy Tatjana él. De mivel Jekaterinburg körül rejtett valahol, volt annyi becsület az újságokban, hogy nem árulták el a helyet, ahová elbujt szörnyű elhagyatottságában.

Ez a hír felrázott és megdöbentett.

Ettől a pillanattól kezdve elvesztem a magam számára: ahelyett minden időmet és pénzemem arra pazaroltam el, hogy valami közelebbit tudjak meg a megmenekült cári leányról... Évek, jaj, micsoda évek múltak el azóta fölöttem s most karácsony után, Budapesten, orosz

emigránsok körében nyomoztam éppen Tatjana után, amikor a véletlen két olyan volt orosz tiszttel vetett össze, akik azelőtt a cárné krimi ezredében szolgáltak és akiknek része volt a legszebb nagyhercegnő megmentésében.

Eszerint a cári család megrendítő pusztulásának híre még azon az éjszakán elszállt a vakmerőn előnyomuló orosz ellenforradalmi csapatokhoz, de senki sem akart hitelt adni ennek a hírnek. Hogy megbizonyosodjanak mégis, tizenkét elszánt tiszt nyeregbe szállt s az elkövetkezett alkonyaton, úttalan utakon, ügyesen megbujva, Jekaterinburgig vágattak előre, ott a szélső házak egyikében megtudták, hol fekszenek a holttestek s éjfél előtt már az erdei tisztáson mozogtak fákyafénynél, leborultak halott urok földi maradványai előtt s imát mondtak valamennyiök túlvilági nyugalmaért.

Hanem akkor olyasvalami történt, amitől az első pillanatban megémültek ezek a kemény lovastisztek is!

Az egyik halottnak hitt leány ugyanis megmozdult, mélyet sóhajtott és fölnyitotta selyemszempilláit . . .

Nem sok ideje volt a merész kis csapatnak, mert minden másodpercben rajtok üthettek. A csapat vezetője nyeregbeszállt, a többiek a szegény cári leány fölé hajoltak s óvatosan a vezető nyergébe emelték. Ebben a pillanatban annyit suttogott Tatjana:

— Nagyon fáj . . . a fejem . . .

A tizenkét tiszt még ott helyben szörnyű esküt tett, hogy nagy titukat soha senkinek el nem árulják Oroszország földjén, legalább is amíg nem fordul a világ . . . A féligalott nagyhercegnővel lépést indultak meg, aztán visszafelé s rejtett helyeken, úttalan utakon át, tetemes kerülővel másfélnap múlva sikerült visszalopózniok a fehérekülönítmények körzetébe. Ott nem szóltak senkinek, hanem továbbvitték a cári leányt egy pusztai telepre, mely egy cárhű kozákaltiszt tanyája volt . . . A családfőt megeskették, hogy halála napjáig gondját viseli II. Miklós cár leányának, de a nagy titokról hallgatni fog saját családja előtt is. Rövidesen tábori orvost küldtek Tatjánához. Az orvosnak fogalma sem volt persze, ki lehet a súlyosan sebesült leány, de ahogy visszatért az ellenforradalmi csapatokhoz, jelentette a tizenkét lovastiszt közül a vezetőnek, hogy a beteg magához tért s jobban lesz.

Van pedig ez a kozáktelep körülbelül ötven-hatvan kilométerre Jekaterinburgtól. Kelet felé, közel az Uralhoz.

Ma is él Tatjana . . .

Ezek után kevés mondanivalóm van csupán . . . Az ellenforradalmi alakulatoknak kevéssel később vissza kellett vonulniok, Tatjana azonban ott maradt a kozáktelepen. Hiszen nagyon beteg volt még mindig, szegény . . . Vagy két esztendővel reá az a két tiszt, akivel én Budapesten összevetődtem véletlenül és aki a cárné krimi ezredében szolgált a háború alatt, bujdosva ismét ama kozáktelep mellé került s találkozott Tatjánával is. Akkor már felépült s csendes bútól környezve dolgoztatott a ház

körül, amelyben mindenki tisztelettel és áhítattal nézett föl reá. A két tiszt, akit megeskettem vallomására, azt mondta nekem, hogy a cári leány olyan szép volt, mint az álom, amikor legutoljára csókoltak neki kezét.

A telepen él most is . . .

Harmincnyedek esztendejében járhat s szegény lett. Én viszont, bármint tagadjuk a dolgot, mégis csak kegyelmes úr vagyok. De most nem ilyen gyerekes külsőségekről van szó! . . . Tudom, hogy szeret és ha meglát, nem áll meg, csak a karjaimban. És én sem állok meg, amíg ki nem kutatom.

Január óta, hogy kezembe tévedt ez a biztos nyom, pénzzé tettem minden lehető. Most észrevétlenül belopom magamat addig a pusztai kozáktelepig, ahol búsongva számlálja a napokat szegény leány, ott teljes csöndben hitvesemmé teszem, akkor époly csöndben kilopózunk Muszkaföldről . . . Házamban addig egy távoli férfitrokon lakik s ő vezeti kis birtokomat is.

Eddig van . . .

. . . Itt elhallgatott régi-régi fronttársam s én sem szóltam semmit. Mert igen-igen szívemre talált menni e fájdalmas szerelem története. Különböen elhagytuk már Sárospatakat is s vonatunk baloldala felől az újhelyi sátoralakú hegyek kezdtek elősiklani.

Megérkeztünk aztán a határvárosba is.

— — — — —
Újhelyben közösen ebédeltünk meg. A vendégem volt Enyinghy Balázs.

Utána elborozgattunk az új «Vörös Ökör»-ben s lehetett három óra délután, amikor felállt végül az én nagy út előtt álló kenyerespajtásom :

— Most már indulnom kell!

Vele mentem jódarabig a széphalmi úton. Ott a Ronyva-pataknak fordult Enyinghy Balázs, mely patak a trianoni határt jelképezi még mindig. Az innenső parton a kezét nyujtotta :

— Azt hiszem, másféléven belül itthon leszek Tatjánával, akkor meghívlak majd magunkhoz . . . No, Isten veled!

— Isten veled! — mondtam én is és kezét szorítottam vele.

Egy merész ugrással átvette magát a keskeny vízen, a túlsó oldalon láttam még egy darabig, míg a bokrok el nem takarták végleg. Akkor sóhajtottam egyet s tünődve indultam meg visszafelé, a város irányába.

Enyinghy Balázs dolgain tünődöztem, akiről tudtam, hogy e földi létben aligha találkozik már a cár második leányával. Mert Tatjana halott testét megégették a gyilkosok s hamvait szélnek eresztették. Világgá szálltak ezek a hamvak s egy porszem talán ide is elért belőlük. Az újhelyi hegyek világába.

A város alatt voltam s ekkor visszafordultam, abba az irányba, amerre Enyinghy Balásznak kellett bandukolnia valahol. De senkit nem láttam többé. Csak a nap sütött a túloldali dombokra. *Komáromi János.*

ISTENHEZ.

Verseimet ne vedd el, Istenem, inkább a mézkorsót:
Szívemet, vagy álmaim fogatát s az utat, melyen
Lombok alatt, mannáihoz értem a szerelemnek!
Vedd el emlékemet a kedvesről, ki csillagokról
Muzsikált, mikor a homlokomra gondolt s egyszerűségem
Csízmadarát, mely túlszárnyalta a pokol dalát!
Oltsd el hiúságom varázsparazsát, a gyöngyöt vágyaim
Tikkadt derekáról szakítsd le és fűzd azokra, kik
Helyettem szelíden ringanak remetetérdeken!
Ne adj opálragyogást, ha szürkül a fény hevemem,
Érzelmeim zenekarát szent felhőid mögül neveds ki
S a vérem elé, ha futni akarna, kígyót eregess!
Istenem, én falon túl sose lássak, életem lakatját
Ördögi véső feszegesse, de a vers maradjon
Céda koszorú rajtam s ha meghalok, sírjon felettem!

Marschalkó Lia.

GONDOLAT-GONDOLÁN.

Este, ha szemre és szívre leszáll
Az édes, a kékes, szép esthomály,
Ha szűnik és tűnik a lárma, zaj,
És az emlék-lepkék mint méheraj
Úgy zsongnak és bongnak; bűm elköszön;
Jelen-veremből messze elszököm:
Gondolat-gondolán szállok el én,
Az álmak és vágyak mély tengerén,
Vitorlám ormán ott ül egy fehér
Sirály — vízkirály — a szárnya felér
A kékig, az égig, az Azúrig,
Óhajom, sóhajom száll az Úrig.
Valahol dalol a hullám, a hab;
Hangok, — mint harangok — visszhangzanak.
Nézem az égen a bukó napot;
Sárga varázsa most rőibe csapott . . .
Múlnak, fakulnak az égő, színek;
Mint szenvedő, reszkető, bús szívek.

Átfontja multat, jövőt és jelent
Neved, mely mindennél többet jelent;
Tündérsziget! Ott látom a révet!
Ahova én soha el nem érek!

Balatoni Farkas Alice.

ASSZONY VAGYOK CSAK...

Nem vagyok ember, asszony vagyok csak,
 torz és dobált játékszere a férfi váagnak,
 hiába adtak tollat a kezembe és ültettek le
 a tudás csarnokának lépcsőjén, mint megtűrt idegent,
 ősi szavaikat az arcukba visszavágom:
 nem vagyok ember, asszony vagyok csak.
 Furcsa keveréke angyalnak, állatnak, ...
 de lehetek-e több míg testvéreim a messze földeken
 iszonyú szokások és törvények megvert rabjai?
 Sorsukkal egy vagyok. Nem hitvány részvét mi hozzájuk fűz,
 gennesre marja torkom a visszajojtott könny,
 kezem szorttása úgy válik eggyé ujjaimmal,
 hogy vérgyűrűk izzanak föl nyomán:
 mert nem vagyok ember, asszony vagyok csak.
 Fent északon minden jött-ment idegennek ajándék a testem,
 alig odébb annak adnak, aki több pénzt ígér értem;
 van hol azért becsülnek, mert átválthatnak aranyra,
 s a japánoknál elhajíthatnak, mint megúnt lim-lomot.
 Ha sötétbőrű indus az uram, hiába tiltja törvény,
 utána kell halnom, ... máshol kivernek az emberi közösségből,
 mikor az özvegyi dísz a hajamba fonom.
 Algiriába sziklaodukba lakom, mint élőhalott
 és nem láthatom soha a pálmák karcsú árnyékát
 és a sivatagba lehunyó napot, nem márthatom testem soha
 az oázisok tiszta vizébe, ha a hőség átka a nyomomba lohol.
 A kabiloknál senki se fogadhat házába, ha a férjem megún,
 s koldusként üzöm fiatal testem a szennyes utcákon át
 a megváltó halálig, — így a végtelen körökig tovább:
 mert nem vagyok ember, asszony vagyok csak,
 szenvedésben az Istenfiával rokon.

Kovácsné Nagy Méda.

ALKONYATKOR A TÜKÖR ELŐTT.

A nap még küldött egy-két sugarat
 és piros fényt zilált a sima lap
 hajam köré: én mosolyogtam érte.

Fehéren él az arcom foltja benn,
 sápadtan alszik ölbetett kezem,
 mély szemgödörben vibrál még a fény.

Most már árnyékok kúsznak a falon,
 ó, furcsa, titokzatos hatalom
 a megvakuló tükör barna mélye.

Nem mozdulok, de egyre rebben ő,
 s míg testemen az árnyék köde nő,
 vergődve egyre fellobban szegény.

Aztán kialszik onnan is a fény,
 elfeketül a tükörlap az éjben,
 s elmerült arcom alszik benne mélyen.

Nyiregyháza.

M. Juhász Margit.

OLYAN JÓ VÁRNI TÉGED.

Olyan jó várni téged, — olyan, nagyon jó...
Gyermekkori karácsony volt csak ehhez hasonló...

Akkor az angyalt vártam és hittem a meséket —
most is az eget járom és vakon hiszek néked...

A kis szobát fényárba borítom és a tárgyak
velem versenyt ragyognak és velem együtt várnak...

Mosolyognak a könyvek. Megbocsátják, hogy mostan
forró barátságukat egy kicsit sutba dobtam...

Kedves vonalaikkal rámnevetnek a vázák —
ők tudják mi a várás, — ők meg a tavaszt várják...

A falakról a képek csillogva szembe néznek:
ők meg tudták állítani szent perceit a Szépnek...

Ha én is megállítanám!... s arcomba szökik vérem:
kifogni az elmúlást hőmpölyögtető éven!

Kifogni a lelkeimmel, — kifogni rajta verssel:
nem múlni el a múltó, tovadübögtető perccel...

Megállni az időben, — téged — öelve mélyen —
hogy sem téged, sem engem, elmúlás el ne érjen...

Hogy megmaradjunk együtt, örök-formába nőtten:
túl a földi életen, — költészetembe szöttek...

Kijátszani az élet állati igás jármát:
a Végtelenbe vágni szerelmünk kettős szárnyát...

Ilyen gondolatok közt futnak a percek, várlak —
szívemben kergetőznek égi és földi vágyak...

Szívemben kergetőznek, számon mosolyra kelnek —
pár pillanat és mindjárt-valóban átölellek...

Nagy Emma.

HÓFEHÉRKE.

Szerelmem meghalt hófehéren.
Üvegkoporsó várta készen
Bús törpe-vágyak elsiratták
S beléfkettették csöndbe', szépen.

E vágyak nagyra sose nőnek
Kis hamvas arcuk torzra válik;
Szakálluk selymét hó befödte,
Siratják holtjukat halálig.

S fehér lovon, üveghegyekből
Király hiába jönne érte,
Mert föl nem ébred, mélyen alszik,
Örökre meghalt Hófehérke.

Magay Berta.

KERENSZKIJTÓL LENINIG.

NEMCSAK a dráma «sűrített és megkomponált élet», hanem gyakran maga — az élet is. A végzet — nevezzük így — drámai-színpadai ötletei könnyen zavarba ejthetnék a historikust, főképp, ha teleológikus bölcselkedésre hajlik. Az a tény, hogy az orosz forradalom két véglete: a menseviki Kerenszkij és a bolseviki Uljanov-Lenin egyazon városból indultak, valósággal felkínálja a gondolatot, hogy a két fiskális politikai tevékenysége mögött környezethatást keressünk. Ha igaz az, hogy első tíz-tizenöt évünk egész életünkre elhatározó jelentőségű s e rövid, de annál serényebb léleképítő korszakocska után már csak reprodukálhatjuk s meg nem újíthatjuk önmagunkat, akkor ez esetben jogosan tételezhetjük fel, hogy Szimbirszk, ez a szép, fehér volgamenti város, a forradalmi Oroszország főiskolája volt. Azt kell hinnünk, itt voltak legkiáltóbbak a társadalmi ellentétek, ez volt a birodalom sebé, itt zsúfolódtak égő tályoggá a békétlenek hadai, innen fakadt szét a vérmegezés e roppant test ereibe. Akadt író, aki a gyermek Vladimir Iljics Uljanov lelkifejlődését olyképp magyarázta, hogy elképzelte és megmutatta neki a legzüllöttebb csinovnyikot s a legfelháborítóbb rendőrfőnököt: mintha ez vagy a volgai hajóvontatók elcsépelet romantikája mélyebb hatást váltott volna ki ennek a mindenesetre különös gyermeknek a lelkében. Lenin — amennyire szellemi pályafutását követhetjük — racionalistának látszik. Inkább észokok, mint érzelmi motívumok bontották ki benne a forradalmi szocializmus elméletét. Racionalista volt, de fanatikus is. S fanatizmusa engedte, hogy megalkudjon tényekkel és körülményekkel. Ki lát keresztül egy emberen? A leküzdhetetlen nehézség éppen az, hogy az ember szigorúan körülhatárolt s zártsága alig áttörhető. Minden lélek számtalan komponensből épül, egyikét-másikát ismerjük is: az egész lelket soha. A lélek olyan szubsztancia, amelynek nincsenek atómjai. A forradalomelőtti Robespierre még a halálbüntetés ellen agitált.

Ha a környezet rovására akarnók írni, Lenin és Kerenszkij, e két forradalmi és mégis ellentétes Akarat kitenyésztését, logikánkban hamar zavart okoz a lokális lelkiség harmadik formája: az oblomovizmus. Mert Szimbirszk városának van egy harmadik nevezetes szülöttje is, Goncsárov, ez a furcsa és magányos «litterátor», aki Oblomovjában minden oroszok legáltalánosabb típusát teremtette meg. Megdöbbenő és érthetetlen, hogyan kerülhetett ki éppen az oblomovok rest és álmos világából ez a két mindenre elszánt diktátórlélek. Vagy ez lett volna talán az orosz patópálok városának történelmi rendeltetése?

Aligha.

1917 nyarán, mikor a halálos párbaj már megkezdődött a két szimbirszki patrióta között, a városon igazán nem látszott, hogy valamit is érezne ebből a történelmi rendeltetésből. A város főútján, a Goncsárovszkaja-utcán, esténként gondtalan tömeg hullámozott. Hölgyek, egyenruhás hivatalnokok, katonatisztek, diákok, nyugdíjas tábornokok. A boltok tele voltak áruval, a piacon

kapható volt minden: Oroszországnak fogalma se lehetett még, mit jelent ez a két szó: háborús nyomor. Tudták, hogy Kerenszkij a miniszterelnök, de nem törődtek vele. Szentpétervár nagyon messze volt, a háború folyt tovább s a kisember helyzete alapján mitsem változott. Azzal, hogy a miniszterelnök «öldijük», nem nagyon büszkélkedtek. Többnyire nem is tudták. Általában — úgy látszott — nem veszik túlságosan komolyan a február—márciusi forradalmat s a felszínre vetődött új embereket. Hadd tomboljanak, hadd veszekedjenek, gondolták Oblomovék, majd aztán megint minden jóra fordul.

Kerenszkij visszaemlékezéseiben (*Erinnerungen vom Sturz des Zarentums bis zu Lenins Staatsstreich. Dresden, 1928*) szemrehányást tesz az orosz jobboldalnak, hogy ebben a párbajában nem támogatták Lenin ellen. A konzervatívizmus veszedelmesebb ellenségét Kerenszkijben sejtették. Az volt a taktikájuk, hogy a két gladiátort kifulladásig a harcban: hadd vérezzenek el egymás fegyvereitől. Kozákosztályok addig «nyergeltek» — írja —, míg «szerencsésen» lekésték a döntő összecsapásból. De ez még nem volt elég. Kornyilov, a paraszt-generális, a fehér oroszok titkos reménysége, váratlanul hátba támadta az új kormányt s így Kerenszkij két ütköző végzetes szorítása közé került. Ezt a csapást azonban még sikerült kivédenie. Az ideiglenes kormány ezredei győztek a tábornok maroknyi seregén. De Lenin, aki ezidőtájt Finnországba menekült volt, ezt írta pártja végrehajtóbizottságának: «Kornyilov tábornok mozgalma váratlanul lehetőségeket nyitott. Azonnal cselekednünk kell!»

Nincs semmi okunk rá, hogy Kerenszkijnek ebben a megállapításában kételkedjünk. A forradalmi kormányzat valóban nem volt túlságosan rokonszenves. S nem is lehetett. Máról-holnapra inflációt idézett fel és tökéletes bizonytalanságot. A cárizmus örökségei közül lerombolta azt, ami igazán érték volt, a fegyelmet, de gondosan dédelgette minden bajok közös forrását, a háborút. Ha Kerenszkij a forradalom győzelme után azonnal fegyverszünetet köt és béketárgyalásokba bocsátkozik, talán még megmentheti Oroszországot.

Kérdés, voltak-e Kerenszkijben olyan államférfiúi tulajdonságok, melyek alkalmassá tehetnék volna ennek a mammutbirodalomnak a kormányzására. A kérdés kérdés marad. A *Visszaemlékezések* c. könyv adós marad a válasszal. Egyébként is, minden memoárnak, minden életrajznak az az alapvető hibája, hogy hőst túlméretezi. A könyv hőse azonban nem mindig azonos az idők hősével. Ebben az esetben sem. Legalább is Kerenszkij, aki roppant terjedősen és zavarosan írja meg a február—márciusi forradalom első napjainak történetét, hiába forgatja saját személye körül a világot, inkább marionettnek látszik, olyan hajánál fogva előcibált diktátornak, semmint cselekvő és kormányzó akaratnak. Nem volt, nem is lehetett gyakorlati tudása hallatlan feladatához. Lenin, ez a ravasz és amorális talentum, minden támadható pontját ismerte ellenfelének és honfitársának és ezeket a gyenge stratégiai pontokat állandóan és fáradhatatlanul támadta is. Ahhoz, hogy Kerenszkij eredményesen versenyezhetett volna Leninnel, túlságosan «gutgesinnt» volt, túlságosan «polgári», túlságosan «tisztességes»... Minden idők Gironde-jának az a sorsa, hogy felmorzsolódjék. Kerenszkij pedig girondista volt.

A leninizmus nem azért példátlan a világtörténelemben, mert egy rögzmeszerűen makacs elmélet megvalósítására száznyolcvanmillió ember testlelkét kötözte kiméretlenül a viviszekciós asztalra, hanem mert taktikai módszereiben kidobott magából minden olyan «ballasztot», amit az emberiség eddig etikumnak ismert el. Minden: a hazaárulástól az egyéni tisztesség arculcsapásáig, «polgári előítélet» a bolsevista szemében. Lenint egyszerűen nem

lehetett túlkiabálni. Lenintől legfeljebb egy szélsőjobboldali diktatúra menthette volna meg a világot. De Kerenszkij, a forradalmár, soha.

A halálos ütés, mely Kerenszkij uralmát kivégezte, nem Kornyilov támadása volt, hanem Lenin háborúellenes agitációja. Ha «Breszt-Litovszk» egy évvel hamarabb következik be, ma — minden valószínűség szerint — egészen más volna Európa arca, de Oroszországa is.

... Megindító, hogy milyen nyugodtan, mit sem sejtve készülődtek az emberek 1917 őszén a negyedik háborús télre. Szimbirszkben már befejezés előtt állt a hatalmas tölténygyár, a munkások egész hadserege rakta a betonfalakat. Krilasszov zászlós, a gyár egyik műszaki tisztviselője, ezen az őszön házasodott. Felesége a gyár orvosi rendelőjében dolgozott, mint asszisztens. Szegények voltak, de — gondolták — kettős fizetéssel majd csak átevíckélnek a nehéz időkön. Egy novemberi este éppen együtt ültünk és fecsegtünk, mikor hirtelen berontott Krilasszov barátja, egy másik praporscsik, kicsit hóbortos, de kedves lengyel fiú. Ő volt az első, aki Leninék győzelmét ujságolta. Mindenki elhallgatott, csak a lengyel mesélt. Eleven előadása egész közel hozta hozzánk az utcai harcokat, a páncélautók sivítását és a téli palota ostromát. Krilasszov eleinte türelmesen figyelt mindenre. De hogy mind sűrűbben csendült ki Lenin neve, végre is nem állhatta meg, hogy oda ne szóljon a barátjának :

— Ejnye, Szása, ha már annyit mesélsz, áruld el, légy szíves, ki és miféle szerzet az a Lenin! Mert ha jól értettem, te valamiféle jelentősebb szerepet tulajdonítasz ennek az embernek...

Szakáts László. Kaposvár.

TILALOMFA.

*Fiatl tölgyfa törzséből faragva
Az erdőszélen áll a tilalomfa.*

*Atig hogy ifjú társai közt felnőtt,
Kivágták és most őrizi az erdőt.*

*Szép, büszke sors: az őrhelyen megállni,
Élőfából tilalomfára válni.*

*Az erdővel bátran sorsot cserélni,
Lombot, gyümölcsöt sohasem remélni.*

*Vállalni, amit végzete kiosztott
S becsülettel megállani a posztot.*

*S ha márciusban mámoros szél támad,
Lombot, gyümölcsöt igérve a jáknak,*

*Nem lázadni, nem panaszra kelni:
Bús, büszke sorsát szóttalan viselni.*

Kövér Erzsébet.

VEZEKLÉS.

HA A KÖZÉPKORBAN történik, vagy ma, egyre megy, ember, élet, halál egyforma most és akkor. — Az utcán egy asszony szalad hangos jajjal. Barnára aszott, mezítelen lába bele-bele akad szoknyája rongyaiba, megbotlik, azután megy odébb.

— Jaj, fiam, jaj, fiam! — tör ki ajkán átokkal vegyest.

Már a templom előtt halad, futva jött az alvégről, el-el fül, már nem bírja, azután csak hajtja a kétségbeesés, az indulat. A parochia előtt megtorpan, a pap áll eléje. Eszelősen néz fel rá, azután fenyegetően emeli fel száraz, öreg karját.

— Megölték! Megölték a fiamat! A gyerekeket megölték!

A pap kérdezi, de nem tud többet mondani, — nem is tud többet, — csak ezt ismétli.

Fiatal asszony jön utána, a feleség, gyermekkel a karján, másikkal a kezén fogva, halkán sír, ő sem tud sokkal többet. A szőlőtelep vincellére bekopogott hozzájuk a hírrel és otthagya őket. Majd hazahozzák. Addig nem szabad odamenni, míg a törvény emberei meg nem nézik. Most kimentek. Az öreg asszony szeme üvegesen bámul a semmibe, ősz hajának egy tincse arcába lóg, kendője hátra csúszott, kopott, agyonhordott reklijéből kiáll a könnyöke.

— Beszélj, Veron, hogy történt? Ki ölte meg? — kérdezte a pap nagy komolyan.

— Nem tudom, nem tudok semmit, — felelt az asszony szeliden könnyezve. Csak az öreg jajveszékelése veri fel az utcát és a gyerekek sírása.

Szabó József két hét óta kint dolgozott a szőlőtelep borházában. Beton kádakba öntötték a szőlőt, sok száz akónyi állt ott már leszüretelve, mustként. A törést elvégezték, a munkások a másik völgybe mentek szüretelni, ő egyedül maradt felügyelni, a vincellér otthagya neki a puskáját, oda volt támasztva az ajtóhoz.

Dél felé valaki belökte az ajtót.

— Adj egy ital mustot, úgy kiszáradt a szám, majd leszakad a nyelvedklöm.

József hátra sem fordult.

— Nem adok.

— Te, adjál, elgebedek a szomjúságtól.

— Nem adok és József nekivetette a hátát a hordónak.

— Ne bolondozz, egy pohárral...

— Nem, no . . .

A sok száz akóból egy pohárral a gyerekkori pajtásnak, a szomszédnak . . . Józsit feltüzelte a követelés és még jobban a borgöz.

— Én pedig nem mék innen, míg nem adsz.

Gábor nevetett rajta jóízűn, mint valami tréfán. A másik csak a fejét rázta. A legény szeme megakadt a puskán.

— Lelülek, ha nem adsz — és kacagott hozzá jószívvel.

— Tedd le, — zördült rá a másik.

A legény felkapta bolondozva, nevetve a fegyvert. Egy dördülés és Szabó József végig terült a földön.

A legény nem értette mi történt. Állt, magaelé meredt, csak a kacagás fagyott meg az ajkán és várta, hogy a másik kezdi rá. De a pincében halálos csend volt. Társa nem mozdult. Nézte kezében a fegyvert, melyet nem sütött el és mégis . . . És most mi lesz? És ő most? . . .

Azután emberek jöttek és neki szólni sem kellett, látták, mi történt, nem is kérdezték. Mielőtt elindult vissza, a faluba, csak azt mondta :

— Megyek, jelentkezem.

Ment és az út olyan rövid volt neki. A csendőrségen nem volt otthon az örs, a községházán ilyenkor nincs senki. Az út kezdett hosszú lenni. A parochia kapuja csukva volt. Elment mellette, azután visszafordult. Nehezen nyílt, megküzdött vele. Az ambituson megállt, azután bekopogott. A pap írt valamit az asztalon s azzal fogadta :

— Vártalak.

Még fiatal ember volt, de arcán valami keserű, öreg vonás rancosodott, kopott reverendája a földet söpörte, ujjain tintafoltok. Egész lénye diszharmonia. Csak a szemében égett valami mély láng, a rajongó, vagy a vágyakozó lángja.

— Én nem akartam, — tördelte a legény, — én bolondságból fogtam rá a puskát . . . egy pohár bort kértem, nem adott . . . szomjas voltam . . . volt ott kétszáz akó is . . . és mégse. Azután tréfából, hogy nevéssen ő is . . . és egyszerre leesett. Jóska, szoltam hozzá, Jóska ! nem felelt. Nem mertem hozzányulni . . . Jóska, mondok, ne bolondozz, de csak nem felelt.

— A pap arca kemény lett.

— És most a felesége özvegy, a gyerekei árvák.

— Én nem akartam . . . nem akartam, úgy sült el, hogy . . . nem tudom . . .

— Az anyját nincs aki eltartsa, — folytatta a pap.

A legény állt szótlanul, a pap az írások közt keresgélt, de nem nézett oda, valahová messze, önmagába és onnan merített.

— Én jelentkezem a törvényen . . . tudom bezárnak . . .

— Ez nem elég, — szolt a pap, homlokán végig simítva, mintha a gondolatát akarná onnan kitörülni.

— Mit tegyek még? A legény hangja tompa volt, mint a törött hangszeré.

- Vedd el az asszonyt.
- Én? — A legény hátratántorodott.
- Neveld fel a gyerekeit, tartsd el az öreg anyját.
- Jézusnak szent lelke, — nyögte a legény.
- Vezekelj.

A két férfi szemben állt egymással, leszegett fejjel. A pap, a rákényszerített pálya súlyától roskadozó, az önmagával meghasonlott, lelki viharoktól tépett, lobogó szenvedélyektől mardosott, a magaszabta vezeklésektől megtört, maga előtt látta fonák életét, elmenekülését a bűntől, amit annak tartott, vére lázongását, éjszakai bolyongásait, sötét kocsmákba való betévedéseit, hol borban keresett enyhülést, lent a gátőrnél, csavargók közt ülve, kik fel nem ismerik. Látta magát hajnalban, mámorosan hazafelé menni, mikor a harangszóra nem mert a templomba betérni. Előtte volt keserű megbánása, vezeklése a hideg kövön, magát vádolása, lemondása mindenről, ami jólét, vagy kényelem. Szétoztott javai a szegények közt, kik rászorultak, vagy meg sem érdemelték és visszaéltek vele. Anyja, testvére, amint elébe álltak összetett kézzel kérve, tartson meg annyit, hogy megélhessenek, hogy ne éhezzenek, de ő a nélkülözésükkel is önmagát büntette. És még mindig azt találta, nem tesz eleget, még jobban bűnhődnie kellene, még többet adnia . . . még . . . még . . .

És a másik, ki előtt a boldogság állt a mosolygós szemű leány oldalán, kivel két év óta vártak egymásra, a kis házban ott, kint a potyáson, a földtelenek között, melynek minden szögét a két keze munkájával szerezte meg. És most egyszerre elvágta tőle valami . . . amit nem akart . . . amiről nem tehet . . . És mi lesz Julissal, aki szolgáltni van a városban, hogy nyoszolyát, sublódót vehessen? Mi lesz vele?

— Vezekelj, — szólt tompán a pap és elfordult a legénytől.

Gábor kitántorgott az ajtón, ki az útra, a csendőrségre.

Négy hónap mulva meghozták az ítéletet. Háromévi börtön. Így szólt volna a középkorban, ha csuklyás, álarcos vésztorvényszék hozza, vagy ma, a mostani bíróság.

Nem láthatnak a lelkekbe.

* * *

Két év mulva, egy esős, májusi este, a kegyelemmel kiengedett rab bekopogtatott kis háza ajtaján. Már beszélte valaki, hogy a Szabó József családja lakja, mert kitétték a lakásukból, de bizonyosat nem tudott.

Megállt a küszöbön. Ijedt sikoltás fogadta, az ágy felől, hol a szélütött öregasszony feküdt, rekedt káromkodás. A két nagyobb gyerek szepegve bujt össze, a legkisebb sírni kezdett, az asszony kezében megállt a kés, amint a kenyeret akarta vágni. Valami nehéz szag ült a szobában, nehezebb, mint a fogházban, a székeken piszkos rongyok, amit az asszony mosni akart. A víz ott melegegett a tűzhelyen, meleg párát terjesztve.

— Ne ijedj meg tőlem, — szólt a legény, — én nem bántalak.

— Nem is, — felelt halkán az asszony.

A férfi állva maradt.

— Egyék valamit, — szólt egy idő múlva Veron és kenyeret, szalonnát tett eléje.

Akkor is, három napja azt evett a répaszedésnél, mikor az a nagy szomjúság rájött és a kútra menve betért a borházba. De azért csak evett és a vízből is nagyot húzott utána.

A gyerekek is lassan közelébb jöttek, nekik is kenyér kellett. Az ágyból, a dunna alul szidalom hallatszott.

— Hát eztán, hogy lesz? — kérdezte félénken az asszony, miután a gyerekek sok nyüögösködés után megelégedtek.

— Hát . . . — a legény nem tudta mit feleljen, elszokott a beszéd-től. — Hát . . . meg leszek én kint is, ti maradjatok.

Nem volt több mit mondaniuk egymásnak. Gábor vette a pokrócát és leterítette az udvaron. Az ég már csillagos volt és nagy, békés csend. A nyári eső szaga még édesen csapott feléje. Hanyatt feküdt és felnézett, várta, hogy szemét lefogja az álom. De a bezártságához szokottat izgatta a nagy, szabad levegő és nem tudott aludni. Mi történjék vele? járt az eszében és mi történik a leánnyal, kivel szerették egymást? Kire mosolyog kék szeme? Nem tudnak róla semmit, elnyelte a nagy város. Szégyelte magát *azután*, hogy nem jött haza? Nem írt neki többé, igaz, ő sem írt neki. Minek is lett volna?

A papot is elhelyezték valahová a hegyek közé, szegény, nyomorúságos kis faluba, hol a nép is alig tud megélni, — talán büntetésből — hiszen nem látnak a lelkekbe. Talán ott is vádolja magát, mint esendő, bűnös ember és vezekel?

Lassan mégis lehúnyódott a legény szeme és azt álmodta, hogy a kis házban nem Veron lakik, de Julis várta őt.

Másnap munkába állt, csak este jött haza. Az asszony néha behívta vacsorázni, de látta, hogy olyankor a gyerekek éhesek maradtak és éretlenül ették a cseresznyét a Julissal ültetett fákról. Még később járt haza, Péter Pál után pedig, egyáltalán nem is. Távoli pusztára állt be aratni, mit keresett volna otthon? Csak mikor a részt hozták, munkája bérét, a sok tele, búzás zsákot, azt odavitette és berakatta a kamrába. Veron vágyva nézte, a kamra üres volt, az egy napról másnapra élő nincstelensége sötétedett benne. A gyerekek körülállták, mint valami csodát, amint a nehéz zsákokat egymásután lerakták a szekérről. — Búza, búza, hajtogatták. Az asszony kezében is megállt a munka.

— Öröltess belőle, — szólt a legény, amint a kocsis elment, aki hozta.

Az idő nyirkos volt, kint nem alhatott többé, az asszony a konyhát ajánlotta, a legény a tehénólat söpörte ki, majd ott csinál vackot magának. Akkor építette két év előtt, mikor már ki is nézte Julissal a szomszéd riskáját és a pénz is együtt volt rá . . . aztán . . .

Másnap Veron a malomba ment és amint hazahozta neki Kepes, a szomszéd, kocsiján a hófehér búzalisztet, odaszólt Gábornak, hogy csuszát főz estére, egyék velük. A legény rábólintott, a szomszéd még látta. Azután innen is, onnan is jöttek a szomszédok megnézni, hogy örült az új malom, milyen a Veron lisztje.

— Mennyi és milyen szép, — mondták és még sok minden egyebet.

Gábor amint este hazajött, az asszonyt kisírva találta. Megkérdezte, mi baja, erre még nagyobb sírásba fogott. Az ágyból egy kéz nyult ki fenyegetőn és átkozódón.

— Mond mán, mi bajotok?

Az asszony még jobban sírt.

— Velem van bajod, szólj már! — kérdezte a legény.

— Nekem... Isten ments, hogy szavam vóna ellened... de a szomszédok... azt beszélik, hogy mi ketten... még az uram életében... és azért... azért...

Nem bírta tovább, ráborult az asztalra.

— Azt beszélik? — szólt tompán a férfi.

— Most mit tegyek... hová menjek? — kezdte eszelősen az asszony.

A gyerekek összebujtak a padkán, megrémültek az anyjuk sírásán. A legkisebbik szeme világított a félelemtől. Az öregasszony mondott valamit, de nem lehetett érteni. A lámpa sercegni kezdett, kint csendesen kopogott az eső.

A legény ott állt lehajtott fejjel, nézte az asszonyt, a gyerekeket, nem tudott mit szólni. Gondolkodott. Most magának kellett határozni. A föld, az egyetlen amivel mióta hazajött közösséget érzett, nem adhatott neki tanácsot.

Egyszerre mégis, halkán, hogy az asszony észre se vegye, kiment az ajtón, ki a házból. Az ólban felvette hátizsákját, pokrócát, amit a fogságból magával hozott és elindult az éjtszakába, az idegenbe, a hegyek közé — vezekelni.

Fáy Ilona.

ÁLOMHALÁS Z.

*Hálóm az évekbe dobom,
Rúdját húnyt szemmel tartom
És minden áldott alkonyon
Letérdelek a parton.*

*Lelkem naponta ott hever
Ölén a parthomoknak,
Pedig száraz már a meder,
S a halak mind halottak.*

Falu Tamás.

A VILÁG ÍGY MEGYEN.

AKOVÁCSII nemzeti úr aznap későn ébredt. Nyomasztó álma volt: újfent Váradra parancsolta be a vármegye, a rabok törvényszékére s ott a borissza várnagy, aki sehogysem helyeselte jobbjágy mellett fogó ítélezéseit, az úriszék végeztével így szól hozzá: most pedig lásd tenszemeiddel, kiféléket veszel pártfogásod alá! És elvezettette előtte a vármegye tömlöcében rothadó rabokat, azonmód vasban, tetvesen, szalmásan, penészesen, ahogy a föld alól kihúzatta őket. Egyikre-másikra rámutatott: ez Sulyom Miska, a híres betyár, aki még a császár futárját is megszorongatta egy kicsit, csak az volt a szerencséje, hogy a németben csudaerősen állt a szufla; emitt Deli Jóska, az iharosi juhász, aki a birkavásár után való éjtszaka kiásta a ház falát és rajtament a gazdáján a birkák áráért; amott meg la, az a parázsszemű vénember, Bodros Bige Máté, a boszorkánymester, aki leginkább az asszonyokat rontotta, miért is ittmarasztottuk ökelmét is vagy húsz esztendőcskére.

A nemzeti úr a kijózanító napvilágban is tisztán emlékezett arra, hogy a vármegye még sokáig beszélt és mutogatott, szörnyű bűnöket raggatván össze még szörnyűbb emberfenevadakkal, s ő bármennyire igyekezett volna is szabadulni ettől a rémitő látványtól-beszédétől, nem bírt. Különösen az nyomta erősen még felébredés után is, hogy nem tudta megtalálni egész határozottan azt a különbséget, amit saját maga és a rabok között érzett.

— Azok is emberek — gondolkozott — s nem tudjuk, hogy Isten előtt tulajdonképen mi a jó és mi a rossz. Mi tesz tehát köztünk különbséget: természet, ország törvénye, vallás, lelkiismeret igazsága, embe-riesség, becsület, szánakozás? Mi az ember tulajdonképen? Miből áll? Mi vagyok például én?

Elhatározta, hogy addig nem nyugszik, míg fel nem töri e kemény dió burkát és ki nem találja a magvát. A magyar koponyák még úgyszem kaptak ily táplálékot honi nyelven, vegyék hát és egyék. Voltaire, az imádott mester is bizonyosan így cselekedne, ha ezt a diót a franc elme még fel nem találta volna.

A nemzeti úr, mint ahogy szokta minden reggel, most is szép tempósan kikészítette tölgyfaasztalára a papirost, odarakta mellé a kalamárist és tollat hegyezett, jóllehet érezte, hogy még nagyon messze van attól az időponttól, amikor kerek gondolatokkal szánthatja föl a papiros fehérjét. A kérdés, amit az előbb feltett, nehéznek tetszett előtte

és fájdalmasnak is, mikor arra gondolt, hogy az emberkülönbségek fon-
tolgatásánál saját magát is fontra kell tennie, sajátmagába is bele
kell néznie.

— Hiába, az a bécsi kudarc még mindig visszajár és borzaszt,
mint valami hazajáró lélek — mormogta lehangoltan, életének foltjaira
gondolva. — Lám-e, az ember élete fonalát nem lehet úgy kettészaki-
tani, hogy az elszakított résszel új ember is szakadjon a régiből.

Lassan, nehézkesen ereszkedett le hatalmas testével a karosszékre
s egy ideig a csizmája orrát nézte. A csizmán repedés látszott, nem nagy,
de mégis bosszantó annak, aki életében többször volt gálában, mint
pongyolán.

— Nyilván közel tették a tűzhöz tegnap, mikor a zápor után azon
vizesen lerúgtam s vargát rántott — fakadt ki belőle a bosszankodás. —
Most aztán járhatok lukas csizmában. Szégyen!

A bécsi kudarc s a szakadt csizma most egyszerre összekapcsoló-
dott gondolataiban. Igen . . . ott fenn, Bécsben, a fényes testőröz sereg-
ben, a vagyontérő gálaruhák, szemekápráztató udvari pompák, tömény-
telen gazdagságú nagyurak között elképzelhetetlen volt ez a szakadt-
csizmás állapot. Ki hitte volna, hogy az a feketeszemű s fürtű, inas-
combos délceg ifjúember, aki a királynő előtt is sokszor megjelent s a
hófdámák között oly sok szép manérral tudott forogni, valamikor ide-
jusson, erre a világtól elvágott, temetői csendű pusztácskára, ahol esz-
tendőszámra sincs más esemény, mint ami a kondás, juhász, kocsis,
gazdasszony napi jelentéseiben bennefoglaltatik? Ugyan mit szólna a
szép Grace bárónő, az imádott Thérèse, ha most látná, itt, így, ezekben
a banyakemencés, mestergerendás, téglapadlós, klástromi egyszerűségű
szobákban, amint mogorva kedvvel vizsgálgatja szakadt csizmáját,
vagy amikor alkonyat felé sétára indul az alig bimbózó nyírfák alá, ki
a tocsogós rétekre, ahol egyedüli társa a nyúl és agár? Ő, aki oly sok
finom gondoskodással, annyi asszonyi számíttással igazgatta útjait az
udvarnál s a bécsi élet egyéb útvesztőiben, hogy egy bosszús és rosszul-
számító órában még ősei hitéből is kiigazította? És micsoda arccal-
szemmel bámulnának rá régi barátai, hajdani testőrtársai, ha megtud-
nák, hogy az a gárdista-pajtás, aki Bécsben folyvást azon munkált,
hogy magyar szóval hogyan rázza fel álmukból a magyar atyafiakat,
most csak a cenzorokkal, Teleki Józseffel, meg békétlen magával hada-
kozik és nemhogy újabb sikereket fűzne a régiekhez, hanem még azok
is elfelejtik, akik eddig ismerték?

Haj, pedig de másképen képzelte el ezt az életet akkor, amikor
nagy bosszúságában Bécsből idáig szaladt! Tournay és Ferney urának
példája járt akkor az eszében, Voltaire-é, a bálványozott mesteré, ha
nem is 140.000 livres évi jövedelemmel és fejedelmi étellel, de mégis
azzal a titkos reménnyel, hogy a magyar lélek ébresztgetőinek magányá-
ban is ő lesz az egyik zászlótartója. Ő, ha sejtette volna, hogy a franc
ideál csak elátkozott pusztai remetévé lehet magyar humuszon! Ha

megérezte volna, hogy aki az ilyen vajudó időkben elszakad Béctől, az élet központjától, az elszakad az élettől is és nem az álmodókkal, hanem az alvókkal kerül egy kalap alá! Igen, akkor inkább ottmaradt volna a megútált és mégis kedves császári városban, mégis inkább a haszontalan és hiú társaságok forgatagában, mégis inkább igazítgatni a reformátusok ügyét-baját, meg-megfürdeni néha a császári kegyben, a szép asszonyok mosolyában, a világi hívságokban, mint így — eltemetkezni elevenen.

A nemzetes úr egy könnycseppet törölt szét kezefejével s egy gondolatvillanással szégyenkezve ismerte be, hogy most ő is éppen úgy vágyik vissza ellökött életébe, mint azok a rabok a váradi tömlőben.

— Egy volna az alaptermészete minden embernek? — kérdezte riadtan önmagától.

* * *

Ebben a pillanatban valaki erősen megverte az ablakot.

— Nemzetes nagyuram, tessék kijönni hamar — hallatszott kívülről a kondása hangja, — vendégek igyekeznek ide Várad felől.

A nemzetes úr nem akart hinni fülének.

— Mit beszélsz, te...? — csapta ki az ablakot íziben és akarta hozzátenni szavaihoz a «háborodott» szót is.

A kondás, az őskeleti nyugalmú jobbágy, frissebben válaszolt a szokottnál:

— Kinn legeltettem az ártányokat az út mellett, aztán éppen tereltem volna őket befelé, mikor Várad felől nagy robogással jött egy fényes úri hintó. No, gondoltam, majd megcsöndesedtek ti mindjárt, csak a Kuruttyóhoz²¹⁾ érjtek! Mert ott most akkora sár van, nemzetes nagyuram, hogy tegnap az egyik kant, aki odabódorodott, úgy kellett kihúzni deszkával-kötéllel.

— Egyszóval elakadt utasok jönnek ide? — siettette volna az úr a körülményeskedőt. — Mondtam, úgy-e, hogy töltsétek fel jól azt a darab utat! Most aztán rámtörnek, az Ég tudja kik, sub titulo: elakadtunk az úr sarában, hát most már ittmaradunk, míg ki nem szárad belőle a szekerünk.

A kondás nemhogy lehorgasztotta volna kerek fejét az ura zokszavára, hanem még mosolygott:

— De ezek nem olyan ingyenélők ám, nemzetes nagyuram, mint akik a kerékszőget is kiszedik, csakhogy idejében eltörjön a tengely! Négylovas hintón jöttek ezek, aztán a pofoncsapott csákójú német is ott ül a bakjukon. Olyanféle, mint amilyeneket császájárásakor láttunk errefelé.

— Udvari emberek volnának? — tünődött el a hajdani testőr.

— Már én nem tudom, kifélék, mert éntőlem csak azt kérdezte a kocsis, hogy ki itt a földesúr. Mikor aztán megmondtam, a belülrőlő dáma mindjárt kiugrott a hintóból, aztán csak egyenest erre befelé. Ahol, ni!

A nemzetes úr aggodalmasan pillantott a mutatott irányba. A fiatal nyárfasoron keresztül, az ujonnan csinált bejáró-út ragacsos tavaszi sarában négy ember csúszkált, cuppogott a ház felé. Elöl a pofoncsapott kalpagú német a bundás kocissal, nyilván úttaposóknak, utánuk egy őszbevegyült dáma, szürke porköponyegben, a komornája karjába kapaszkodva, szörnyű vigyázatosan.

— Thérèse — dobbant nagyot a nemzetes úr szíve, jóllehet még nem tudta kivenni a dáma arcvonásait. — Igen, ő az. Megismerem a járásáról.

A nemzetes úr, a hajdani fényes testőr és udvari ember, zavartan vizsgálta végig előbb magát : kopott dolmányát, szakadt csizmáját, terjedelmes alakját, azután a pusztai ház kolostori egyszerűségű szobáit, a banyakemencét, téglapadlót, kis ablakokat, mestergereidákat, mindent, ami nem mutogatni való volt s először az az érzése támadt, hogy most suttyomban ki kellene óvakodnia a házból, aztán neki Biharországnak, a pusztáknak, nádasoknak, rejtőzködve mindaddig, míg el nem múlik ez a keserű falat, ez a szégyenthozó látogatás.

Hanem mikorra ezt így elgondolta, a vendég, a régi kedves, már ott állt az ablak előtt.

— Ah, ez borzasztó félóra volt — panaszkodott a dáma landadtan még akkor is, mikor a komornája kivakarta a sárból s a jómeleg banyakemence átfütötte a tavaszi szélről megdermedt tagjait. — Lelkemre úgy éreztem magamat ott abban a mocsárban, mint az az aktor, aki a theátrumban véletlenül a sülyesztőre lép. Ah, ezek a nagy utak !

— Bizonyosan fontos küldetés készítette, hogy ilyenkor tavasszal útra bátorodjon — vélte a házigazda még mindig igen zavartan, mint-hogy az előbb is melegvizet kértek a dámák és Trézsi, a tenyeres-talpas gazdasszony tésztás vizet vitt be nekik.

— Mon Dieu ! fontos küldetés ! Ugyan mire használják már az ilyen örökölt hófdámákat ? ! Az egyik főhercegnek például megtetszett valami ócska erdélyi várkastély, amely Rákóczi óta királyi birtokká lett, vadászkastélyt csináltatott a rozzant szarkafészekből és fejébe vette, hogy ősszel odamegy vadászatra a feleségével. Nosza, szaladjon hát, ma chere, nézze meg, hogy alkalmas kvártély lesz-e ott egy asszonynak . . . Eh, köszönöm az ilyen szereposztást, de én többre vágyom. Csak azért vállaltam, mert kegyedhez akartam eljutni. Nem ilyen munkát csináltunk mi ketten a királynő uralkodása alatt, úgy-e, mon ami ?

A hajdani gárdista nagyot sóhajtott :

— Igaz, de az régen volt, elmúlt. Azóta, hallom, más idők járnak.

— Csak jártak, mon cher ami, mert amióta Ferenc császár országol, még szebb alkalmak jöttek az érvényesülésre. Nem volna kedve újra megpróbálni az udvari életet ?

— Hogyan ? — döbönt meg a nemzetes úr, mikor a vendég ilyen egyszerűen rátapintott szíve legtitkosabb vágyára. — Hogy gondolja

ezt? Testőrnek kéredzkedjem vissza? Vagy újra vallást cseréljek, hogy a reformátusoknak ágense lehessenek?

— Egyikre sem gondoltam, mon ami. Hanem ismerek a császárvárosban egy özvegyen maradt hófdámát, aki bizonyos feltételek mellett hajlandó volna kegyedhez feleségül menni.

— Énhozzám? — kiáltott fel hitetlenül a háziúr.

— Igen. Mi van ebben ilyen csodálkoznivaló? Nem vagyok azon a nézetten, hogy a szerelmet csak a fiatalságnak találták fel. Virágzanak a fák szép őszben is és ilyenkor még kedvesebbek, finomabbak, mint a kiszámíthatatlan szeszélyű tavaszban.

— Lehet. Én is láttam már ilyet sokszor — merengett el a nemzetes úr.

— No lássa! . . . Az az előbb említett dáma is így gondolkozik és hiszi, hogy ha férjében segítőtársat is kap, hamarosan olyan szerepet fog vinni az udvarnál férjével együtt, amilyenről a királynő uralkodása alatt nem is álmodhatott. Tetszik kegyednek ez a terv, mon cher ami?

— Csodálatos. Mintha csak tündérmesét hallanék — udvariaskodott a háziúr, bár a figyelmes hallgató előtt nem maradt volna rejtve, hogy ebben az elismerésben jó adag irónia is lappang.

— Nos, ez a tündérmese valóra fog válni — jelentette ki komolyan a dáma, aztán hirtelen felemelkedett és csókra nyujtotta fehér kezét — most aztán készüljön fel az útra ebből a piszkos fészekből, mon cher ami, mert együtt megyünk. Majd útközben beszél nekem a szerelemről, úgy mint régen — egészen Bécsig. Mert az az özvegy hófdáma — sejtette úgy-e — én vagyok.

A hajdani gárdista katonásan hajolt meg és sietve fordult ki a szobából.

* * *

Odakinn mentét kapott magára s meghagyván Trézsinek, hogy csak lássa el a vendéget mindenféle jóval, amit csak adni tud, a kocsisának pedig, hogy a bivalyokat is be kell fogni, de délre a vendéghintó itt legyen a ház előtt — ő maga felnyergelte széleshátú kancáját és nekivágott a pusztáknak.

A házatól nem messze még hallotta a kicsapódó ablak nyikorgását s a vendégdáma kiáltását: hová megy Bessenyei? álljon meg, várjon meg! Hátra sem fordult, eszébe sem jutott, hogy most a magyar vendégszeretetet megcsúfoló módon szökik a vendég elől, csak kocogott előre ugyanabban az ütemben, ahogy elkezdte.

Kinn a bimbózó nyírfák közelében aztán megállította nehéz teste alatt nagyokat fújó-prüszkölő lovát, leszállt róla és gyalogszerrel ment tovább. A betanított ló utána, mint máskor is az ilyen sétákon. Egyhelyütt, a legmagasabb bucka tetején megállt, arccal Bécsnek fordult és sokáig nézett a messzeségbe. A gondolatai is hol körülötte kerengtek, hol messzire szálltak:

— Ó, ha nem így jött volna ez az ajánlat, ilyen megrohanásos

házasság módjára, ilyen üzletszerűen, a volt kedvestől kiindulva, hanem módjával, szép szavakba takartan, lassan, észrevétlenül lopózkodva be a szívbe s főleg nem a leendő mátka ösztökélésére, — akkor talán még ma visszazöktem volna régi életembe.

— Mert hiába, szép volt az a bécsi élet, szép lett volna talán most is, még így őszbe hajló korral, elnehezedve, megvastagodva, régi szeretővel, régi emlékek keserű ízével is. A korosság ellen vannak kendőzőszerek, ki lehetett volna tudni a titkukat jó pénzért, meg aztán nem is igen lett volna reájuk szükség a régi szeretőből előléptetett asszonyfeleség mellett. A bárónő sem mai gyerek már, bizony ott vannak arcán a korra árulkodó ráncok, akárhogy kendőzi is és akárhogy hirdeti is, hogy a szerelmet nemcsak a fiatalságnak találták fel. Majd visszagondolt volna a huszonöt esztendővel ezelőtti napokra, a heves szerelmi csatákra, diadalokra és hűtötte volna vérét azzal az igazsággal, hogy a vén fát árnyékáért kell becsülni. Igenis, vele megbecsülttettem volna a régi emlékeket, amott, a kudarcok szakaszában pedig feledtem volna őket. A reformátusok áskálódásait, a vallásváltoztatást, a visszavont évjáradékot, József császárt, a cenzorok rövidlátását, szűkkeblűségét, az eltemetkezést, a remeteéletet, a homokos pusztát, a szegénységet, mind, mind. Meg kellett volna alkudni az étellel fele-fele arányban, nem egy kártyalapra feltenni mindent; ez lett volna az okosság. Akkor aztán az írásaim is hatottak volna, talán azért, mert felülről Bécsből áradt volna szét a szavam, nem így a pusztából, ahol csak kiáltó szó marad talán örökre.

— Szép lett volna, jó lett volna . . . bár hiszen tövis is akadt volna benne elég. Bizony fura dolog elképzelni az egyik Väs-Bessenyeit magát kendőző, fiatalságot hazudó, poraiból megéledett bécsi phönixmadárnak! Kifenne, talán ki is pirosítva, lehetőség szerint karcsúra fűzve, mézes szavakkal, csak német vagy francia beszéddel, az udvar kegyét vadászva, bárki hiúságát legyezgetve, karján a kikészített hajdani szeretővel. Ah, itt megy a kovácsii nemzeti úr, aki tavaly még repedt csizmában dagasztotta a sarat, esztendőszámra sem mozdult ki odújából és akiről azt tartotta a hír, hogy elkárhozott lélek, mert templomba sohasem jár s úgy akarja magát visszalopni az Úristen kegyeibe, hogy Jézus Krisztus igéi szerint csak a gyermekeket ereszti közel magához. Most nézzétek meg — mondhatná akármelyik Bécsbe fölvetődő ismerőse, — most! Hol a szakadt csizma, kopott dolmány, a remete-szokások, a gyerekek? Félrevetette a régi magyar erkölcsöt, s valószínű, hogy a kovácsi pusztára árából futja az a sok gála. Őseinek földje, amit azok véren-vason szereztek, így csúszik át a német borbélyok, kuruzslók, szállásadók, szabók, cselédek, megkent kijárók, talán megkent könyv-árusok és cenzorok kezébe. Mert hát a nemzeti úr megint sikerrel ír, könyvei jönnek ki a cenzura és nyomda rejtekeiből, a théátromban is az ő játékaikat adják, még Ágisa is feltámadt, miként ő. Ó, de gyalázatos ember volna az ilyen!

— Csakhogy én ilyen nem leszek ám! Ha a magam akaratossága (igen, igen, nem a sors!) kivetett ide erre a pusztára és itt jó húsz esztendeje folyvást azzal a gondolattal töreti elmémet, hogy mivel használhatnék honomnak, akkor asszonycsinálta tervekért, talán csak légvárakért, hitvány világi hívságokért itthagyni ezt a helyet, megfutamodás volna. Őseim hitét elhagyhattam bosszúságomban, vagy a siker reményéért is (igaz: botor fővel), de ezt a helyet, ahová a magyar elme zászlótartójának képzeltem, esküdtem magamat, még akkor sem, ha sereg nincs is körülöttem s a zászlót talán csak magamnak lobogtatom.

A nemzetes úr úgy érezte, hogy ez a póz, amelybe magát most állította, oly irgalmatlanul jóleső, hogy még igaz voltát is kár keresni. Zászlótartó! a magyar elmék zászlótartója, itt ebben a pusztaságban is, itt ebben a magányosságban is! . . . Igen, így látni magát még akkor is vigasztaló és idebilincselő érzés, ha igaz volna az, hogy csak az új pályakezdéstől való félelem, vagy az öregség kényelemszeretete, avagy a húszesztendős megszokás rajzoltatta vele most ezt a képet.

A nemzetes úr kedvetlenül rántott egyet a vállán, mintha ezzel feltolakvó kétkedéseit akarta volna elhessegetni, aztán sietve fordult meg, hogy otthon a csodálkozó, méltatlankodó vendég elé álljon és akadozva törjön ki belőle a szó:

— Bárónő, én nem mehetek kegyeddel . . . én más életre szerződtem . . . én a magyar elmék zászlótartója vagyok itt . . . én itt maradok.

* * *

Még egy pillantás a sebesen tovagördülő hintó után, egy röpke sóhajtás a távozó dáma után, aki magyarázgatásaira, mentegetőzéseire gúnyosan, fölényesen mosolygott s csak ennyit mondott: «kegyed téved; nem zászlótartó kegyed itt, hanem barlanglakó remete» — s a nemzetes úr sietve iparkodott lelkét visszazökkenteni abba a gondolkozó hangulatba, amelyből a váratlan látogatás kitaszította. A jó szándék megvolt hozzá, az alkalom sem hiányzott: odakinn mély borulás lopódzott a pusztaság fölé, csakhamar nyúlósan, pókfonálszerűen ereszkedett rá prédájára, a tegnapi esőtől még csicsogó földre, a délután már alkonyatba hajlott, késő lett volna kinnbotorkálni a buckák, tocsogók között, a belső cselédség is elcsitult, Trézsi nyilván alszik egyet a nagy ijedségre, a pusztai házban is csend van hát, még Cicke, a vén agár is behúzódtott a kemencekuckóba — mit is lehetne hát csinálni vacsoráig, mint vagy követni a sokat kárhoztatott magyar úri példát, azaz aludni, vagy borozgatva pipázni, avagy «a világ bölcsei közé sülyesztetni az elmét», azaz olvasgatni, vagy közben gondolkozva irogatni.

A nemzetes úr megint kirakosgatta tölgyfaasztalára a papirost, a kalamárist, a meghegyezett lúdtollat, aztán a reggeli témát gondosan megforgatván elméjében, úgy találta, hogy a vendég hófdáma nemcsak zavart hagyott lelkében, hanem a megoldásnak kulcsát akaratlanul is elébevetette. «Nem zászlótartó kegyed, hanem barlanglakó remete»

gondolt vissza a bárónő gúnyos szavára és magában harag nélkül ismerte be, hogy a vendég dámának igazsága volt. Igen . . . ő már elszakadt a világtól, már akkor, mikor megalkudván sorsával, ide a bihari havasok oldalába rejtette magát s azóta — ez az igazság — fontosabb, sürgetőbb feladatnak tartja kikutatni azt, hogy mi az ember, meg hogy mi különbség van ember és ember között, mint írásával sikert, elismerést aratni, híveket gyűjteni, vagy még inkább embereket mulattatni. A régi zászló azóta már ki is csúszott a kezéből, felkapták mások, szerencsésebbek, fiatalabbak, talán éppen Kazinczyék, kár volna velük versenyre kelni, kár volna erőlködni így öregben, félrevetetten, izlésváltozottan is. Az elmúlt jó alkalmakat, a dicsőséget ígérő régi napokat, híveket, barátokat, szerelmet, ifjúságot, a régi Thérèset, régi Bécsset, szóval az elmúlt életet úgysem lehet már többé visszahúzni . . . biz igaz, hogy a hajdani fényes testőrből pusztai remete lett, aki az elszakított élettel új embert szakított ki a régiből. Csakhogy ez az új ember, ez a remete már hisz a szabad akaratban, nem úgy, mint valamikor régen, s hangos szóval vallja, hogy az ember maga választja meg élete útjait. Ime, élő példájául ez igazságnak itt van maga a bihari remete, aki kísértés idején sem fordult Bécsnek, egy hívságos, felszínes, hazug élet folytatására, hanem megmaradt Istenhez iparkodó útján, akármit beszélnek is az emberek és vallások.

— Azért hát okuljatok, magyar atyafiak, itt lészen róla az írás — húzta maga elé papirosát a nemzeti úr — és vegyétek eszetekbe, hogy az embert a baromtermészetnek fogságából, a váradi rabok állapotából, a hírnévnek, a felfuvalkodásnak, a lélek eredeti gyengeségének, a társaságbeli ember ostoba vágyakozásának útvesztőjén keresztül csak a nevelés és az értelem viheti fel Isten felé a tökéletesebb emberig.

A nemzeti úr most már megcsöndesült lélekkel nyult a toll után is és úgy érezte, hogy ezt a napot érdemes volt átélnie, mert ez láttatta meg vele igazi arcát. És lám-e — mily csodálatos — ebben a megnyugvásban, ebben a vihar utáni csöndben a remeteélet is egészen mássá lett. Értelme lett az elrejtőzésnek, nem fáj már az egyedüllét, a családtalanság, nem bántotta már a kondás, juhász behallatszó beszéde, a felébredt gazdasszony lármája, nem bosszantotta a mestergerendás szoba, a banyakemence, a kopott dolmány, repedt csizma és nem keserítette el szavának, írásának jövődő kétes sikere sem. Mert a világ már úgy megyen, hogy a zászlajátvesztett öreg zászlótartónak vissza kell állnia a csatasorba s ha sebzett mellel, ha más zászló alatt is, de csatázni a magyar lélekért halálig.

Váczy József.

FIATAL FA SÓHAJTÁSA A SZÉLLEN.

*Ifjú vagyok, erős és karcsún
Felnuytanám ágam az égre.
De elrejtett engem a sorsom
Sötét erdő vak sűrűjébe.
Ott élek hallgatag.*

*Vihar veri és szaggatja a földet,
Az erdő zúg és szédülten remeg . . .
. . . Fialat fa sóhajtását a szélben
Ki vigyázza s vajjon ki érti meg!
Csak állok hallgatag.*

*Nehéz felhők futnak felettünk!
S a hold, mely régen kedvemet keresve
Ezüst csókot dobott le hozzám,
Eltrémült arccal jön fel néha este . . .
S én nézem hallgatag.*

*Oly messze minden szépség és ígélet . . .
Tavas, napfény, virágok éke . . .
. . . Nem mindegy, vajjon sorvad-e vagy sarjad
Fialat fa az erdő sűrűjébe?
Sóhajtom hallgatag.*

*Napfény nem ér. Dalom elszáll a szélben.
Nem is élek: csak álmod álmodom,
S ezer ki nem nyílt szirmom ölében
A tiszta mézet fájva hordozom . . .
Hallgatva hordozom.*

Rolla Margit.

MAGYAR ÚR — FRANCIA DEMOKRÁCIA.

MOSTANÁBAN jelent meg *Tisza István gróf* háborús leveleinek válogatott gyűjteménye francia nyelven. *Hier-sorozat, Les Oeuvres Représentatives (Crès)* kiadás. A fordító, *Victor Régnier*, gondos és művészi munkát végzett, mert a tartalmilag helyes szövegvisztaadáson kívül sikerült francia nyelven is megéreztetnie Tisza stílusának férfias erejét és puritán, díztelen mondatainak szépségét. Általában *Regnier* Viktor e levelek francia közlésével értékes szolgálatot tett a magyar ügynek és az igazságnak.

A levelek összeválogatásánál aligha játszott közre az a szempont, hogy Tisza egyéniségéről hű képet adjon a kötet és mégis szinte maradék nélkül emelkedik ki belőle politikai életünk egyik legmarkánsabb alakja. Ez legnagyobbbrészt Tisza erős egyéniségének köszönhető. Annyira megállapodott és minden apróságban kiütőző jellem az övé, hogy nincs levél, amelyen meg ne látszanék szerzője erős karaktere.

Tisza István szinte kikristályosodott típusa a magyar úrnak. Ha egyéniségét elemezzük, három réteget különböztethetünk meg benne. Az «úr» nemzetközi jellemvonásai alatt megfigyelhetjük a speciálisan magyar vonásokat, majd még mélyebben az egyéni magot.

A mai úr-fogalom a XVI. és XVII. század arisztokratikusan berendezett társadalmának eszméiből és a romanticizmus hősfogalmából tevődik össze. E nagyúri ideál első, legszembeötlőbb tulajdonsága a feltétlen tisztakezűség, a becsület oltárraemelése. Talán a napi politika árnyoldalai játszánk közre abban, hogy ma elsősorban erről az oldaláról ismerik Tiszát, de akármi is az oka, mint a korrektség megszemélyesítőjét ismerjük. Ennek a foltnélküli becsületességnek következménye Tisza büszkesége, sőt néha gögje is. Minden kiválóság bizonyos büszkeséggel jár. A demokrácia *Nietzsche* Übermensch-ének gögjét termelte ki, melynek alapja az értelmi fölény és amely egyúttal kíméletlenebb is, mint az arisztokratikus társadalom büszkesége. Tisza nem tette magáévá a dekadens arisztokratikus osztályok üres címbálványozását, amely az ember értékét rangjától, születésétől teszi függővé. Tisza lenézte és megvetette ellenfeleit, mert erkölcsileg alacsonyabbrendűnek tartotta őket. Közmondásos lett az a nyilatkozata, amit Károlyi Mihállyal vívott párbaja után tett: «Ilyen embert nem érdemes megölni». Amikor megkérdezték tőle, hogy mit csinálna, ha őt is ki akarnák vezetni a parlamentből, azt felelte, hogy inkább meghalna, de nem engedné magát ennyire megaláznai. Mennyire lenézhetne némely lármázó és szájaskodó ellenfelét, akik közül egy sem mert cselekedni!

Ez a kényes becsületérvés jellemzi magatartását föl- és lefelé. A Tiszavágású emberek csak olyan eszme és ügy szolgálatába állhatnak, amelyet igaznak és jónak tartanak. Az elvállalt szolgálatot viselik és kitanak vezetőik mellett minden bajban. A háborút ellenezte és tudta, mekkora megpróbáltatást jelent népének, de szolgált és teljes erejével küzdött, amikor uralkodója, tanácsosai többségére hallgatva e megoldás mellett döntött. Megható az a tisz-

telet, amely Tisza levelein előmlik, amikor királyáról beszél. Szinte az apa és fiú vonzalmára emlékeztet a király és minisztere közötti viszony.

Tisza hűségét az öreg uralkodó feltétlen bizalommal viszonyozta. Állandóan mint «az én hűséges Tiszám» szerepel az uralkodó bizalmas nyilatkozataiban. Az udvarban szava súlyos. Berchtoldot egy szavára menesztik.

Amennyire kemény politikai ellenfeleivel, annyira lovagias, sőt szinte gyengéd a kis emberekkel. Egy francia nevelőnő ügyében külön ír Forgách grófnak és az orosz betörés után ő mentegeti a megtévedt rutén parasztokat.

A nagyuri-ideál egyik legfontosabb tulajdonsága az önuralom. Tisza István mintakép ebben a tekintetben. Viselkedése az ellene elkövetett merénylet után és fenséges nyugalommal fogadott halála, olyan magasfokú önuralomról tanuskodnak, hogy sokan ennyi egyéni lelkierőt már nem is tudnak feltételezni s ezért kálvinista predestinációt meg keleti fatalizmust emlegetnek.

Az általános európai kultúra által kidolgozott nagyúri ideál megszemélyesítője Tisza István, de a nevelés által kialakított grandseigneurie réteg alatt sajátos magyar jellemvonásokat találunk, amelyek lehetővé tették ez ideál megvalósítását. Ilyen a sokat emlegetett magyar józanság, amely Tisza egyéniségének alapszínét adja. Ha ezt a józanságot elemeire akarjuk bontani, több olyan tulajdonságot találunk, amelyeket szinonim szavakkal fejezhetünk ki. Ilyenek a mérséklet, az értelem uralkodása az érzelmek fölött. A háború elején, mikor rosszul áll a szénánk, Tisza biztat és lelkesít, a győzelmek után viszont neki kell mérsékelnie a vérmes reményeket. Ez a bölcs mérséklet állandóságot ad Tisza magatartásának, amely nem a változó hangulatokhoz, hanem a megfontolt értelemhez alkalmazkodik.

Ez az állandóság, amely népünk és jó politikusaink egyik legfontosabb erénye, túlzásba vite egyik legerjedtebb magyar hiba forrásává lesz. Ahogy az öregedő emberi test elveszti rugalmasságát, az állandóság is megmerevedik, megcsontosodik: keménynyakúságú lesz. Ez a keménynyak idézte fel Tisza István tragikumát.

A magyar józanság és a nagyúr önuralma egytestvérek. Ez a két tulajdonság azonban csak Tisza István harci öltözetét jellemzi. Ezek a fegyverei a politikai életben, a diplomáciában. Ezek azok a tulajdonságok, amelyekkel reagál a környezet (ország, társaság, politikusok, diplomaták) hatására. Milyen ember akkor, amikor lerakja fegyverzetét, amikor nem kell páncélba burkolóznia? Milyen érzelmvilág rejtőzik a kemény Tisza külső formái alatt?

Elsősorban a kényes lelkiismeret ötlük szemünkbe, amely szavakban talán sohasem nyer kifejezést, de állandóan elmélyíti tetteit. A lelkiismeret kényességének egyik megnyilvánulása a fejlett önkritika. Tisza levelei a világosság és logikus gondolat kifejezés klasszikus példái és mégis különösen a tőle távolabb álló személyeknek írt levelek végén szinte állandóan visszatérő motívum a bocsánatkérés, mert a levelek esetleg zavarosak és elcsúsztak. Lovagiasságában is érzékeny és a gyengéket szerető lélek nyilvánul meg. Férji gyöngédsége közzismert, de nőrokonaival szemben is meleg és szeretettel teli hangot tud megütetni ez a kemény harcos. (Zeyk Margithoz írott levél.) Ez a kemény ember igazán szeretni csak a magánál gyengébbeket tudta. Ilyenek voltak elsősorban rokonai, aztán a nép is, kiváltképpen a parasztság. Különös, hogy ezzel fejezem be a sorozatot, de körülbelül ugyanez az érzelm fűzi a környezetében élő állatokhoz, elsősorban lovaihoz is.

Aggódó kíváncsisággal nézegeti az ember e levélgyűjtemény francia kirtikáit. Lehet-e nagyobb ellentét képzelné, mint ezt az ízig-vérig magyar

nagyurat és a francia demokráciát? Ami az egyiknél erény, a másiknál bűn; Tisza büszkesége esetleg gőgnek tűnik fel, önuralma könnyelmű nem-törődömségnek. A francia közvélemény a forradalom hagyományain nevelkedett fel: az iskolákban az erkölcsi Rossz képviselője az arisztokrácia, a Jó azonos a szabad polgársággal.

Ezek után nem szabad csodálkoznunk, hogy még a legjobb indulatú kritikában is mint bizonyos exotikum szerepel Tisza, akinek néhány tulajdonságát magyarázni kell, aki sok vonásában egészen ismeretlen embertípust mutat be a francia közönségnek. Ezt a véleményt legjobban a baloldali radikális «*La République*» fejezi ki: «Kissé különleges benyomást keltett ez a «Mágnás», ez a «Vitéz», mintha egy más korból tévedt volna közénk». De a baloldali kritikában is le tudja győzni a Tisza egyéniségéből áradó erős és tisztetreméltóság a politikai ellenvéleményt, meglátja benne az emberi nagyságot és Emil Ludwig tollára tartja méltónak, ami *itt* elismerésnek számít.

A többi kritikust is mind megfogja ez az emberi nagyság, kezdve a *Tharaud-testvéreken*, akiknek ez az előszó legjobb alkotásaik sorában foglal helyet és *Victor Régnier*-n, aki alapos tudással ismerteti Tisza belpolitikáját. A baloldali *Le Soir* is egy «kis ország nagy államférfiáról» beszél. A *Chantecler* a kötelességtudásból hallgató magyar grand-seigneur tlátja Tiszában, aki az európai diplomácia egyik legmarkánsabb alakja volt. A *La Revue de France*ban *Maurice Laporte* ismerteti Tisza életének romantikus epizódjait, háborúellenes állásfoglalását és ezzel a mondattal fejezi be kritikáját: «Ez az ellenfelünk kiérdemelte megbecsülésünket».

E levélgyűjtemény igazi rendeltetése az, hogy a háborús felelősség körül folyó vitában a magyar álláspontot képviselje. A francia közvéleményben a világháború okai és eredményei körül néhány dogma kristályosodott ki, amelyben mindenki hisz pártkülönség nélkül. Az első ilyen dogma, hogy a francia nép békés és civilizált, amelyet a vad és kegyetlen németek («hunok») tönkre akartak tenni. A másik dogma szerint a világháború a demokrácia és a régi régime harca volt, amelyben természetesen a franciák a demokráciák (meg talán az oroszok). A harmadik dogma a pacifizmus. A nyugati államokban ma általánosan elterjedt állásfoglalás ez, amely ellen a legszélsőségsőbb politikusok sem mernek véteni. Két forrásból táplálkozik. Az egyik a világháború pusztításainak és szenvedéseinek emléke, a másik a zsákmány megtartásának szándéka. A különböző békeszerződések mindent megadtak a nyugateurópai népeknek, amit csak akartak, természetes tehát, hogy nincs elvetemültebb ember, mint aki arra mer gondolni, hogy ezeken az «ideális» állapotokon akár erőszakkal is változtasson. A francia ennek a pacifizmusnak az ellentétét a háborúelőtti német militarizmusban látja, amelyre kigyót-békát rákiált.

Tisza István leveleinek francia kritikáit ezeknek a dogmáknak segítségével érthetjük csak meg. A kritikák két szélsőségét a *Journal des Débats* (cseh befolyás) és a *Correspondance Universelle* című könyvmatos jelzik. Amennyire korlátoltan elfogult az egyik, annyira túlzottan jóhiszemű a másik. A *Journal des Débats* fiók-Tirpitznek festi Tiszát, aki az offenzív és preventív háború híve volt a kiszedett idézetek alapján. A *Correspondance Universelle* ugyancsak idézetgyűjteménnyel igazolja, hogy Tisza pacifista.

A szimpátiaskálán a következő fokozatot a *L'Avenir* képviseli, amely Bülow-val állítja egy sorba Tiszát. Ez már elég sokat jelent, mert közismert emlékiratainak megjelenése óta Bülow Franciaországban a népszerűbb németek közé számít. Elismeri, hogy mindketten ellenezték a háborút, de hozzá

teszi, hogy a háborúelőtti diplomácia szótárában ez a mondat: Nem kell háború! azt jelentette, hogy most még nem kell.

A *La République* szintén elismeri, hogy Tisza nem akarta a háborút, de nyomban felfedezi, hogy azért nem volt igazi pacifista, mert Bismarckhoz hasonló harcias természet. Csak azért nem akart háborút, mert német győzelem esetére sem várt semmi jót hazája számára.

A jobboldali lapok, amelyek inkább mentesek a ma divatos pacifizmus bővületétől, nem keresik Tiszában a háború után jelentkező csömört. Megelégszenek annak elismerésével, hogy Tisza István s így az általa képviselt Magyarország nem bűnös a háború felidézésében.

Tiszában valóban hiába keressük a mai pacifizmust, amely a háború előtt csak néhány tudós könyvében és a szocialisták programbeszédeiben szerepelt. De ha ma élne Tisza, valószínűleg most sem lenne pacifista, amint a háború előtt sem volt militarista. Tisza józan mérséklete és becsületessége mindig tartózkodott a túlzásoktól és a divatos jelszavaktól.

A háborús felelősség kérdésében sikerült elválasztanunk a magyar álláspontot a némettől, sikerült észrevéteznünk, hogy volt magyar különvélemény, amely nem szolgálja utánczója a porosz nagyzolásnak. A levelek kiválogatása is igen szerencsés ebből a szempontból. Az olvasó szemmel kísérheti Tisza küzdelmeit a német diplomáciával, amely a Monarchia rovására növelte nagyra az olasz hódítási vágyat és román falánkságot. Ahogyan tiltakozott Tisza szomszédaink kapzsisága ellen, ugyanolyan eréllyel utasította vissza a német ajánlatokat, amelyek Szerbia annektálásával akartak bennünket kárpótolni. Tharaud-ék hívták fel a figyelmet a németek kétszínűségére, akik még Tisza előtt is eltitkolták a marnei vereséget, hogy megőrizhessék fölényüket a szövetségessel szemben.

A kötetben nagy helyet foglalnak el azok a levelek, amelyek Tisza fel fogását a nemzeti kisebbségekről tükröztetik vissza. Arról szólnak ezek a levelek, hogy milyen engedményeket tett az oláhoknak, hogyan védte meg a ruténeket a hadvezetőség túlkapásaival szemben. Úgy látszik, ezeket a leveleket a francia kritikusok átlapozták. Csak a szélsőbaloldali *Le Soir* foglalkozik Tisza kisebbségi politikájával, az is a régi nótát fújja elnyomásról, zsarnokságról. A kisebbségi kérdés ma nem divatos Franciaországban. Nem érdekel senkit. Igazuk is van. Az embert nem szokta érdekelni olyan dolog, ami kényelmetlenséget okoz. A lelkiismeretfurdalás pedig kényelmetlen dolog.

Fábián István.

VADÁSZAT.

*Rohan az őz, mert üldözik,
Vad kopók megrohanták,
Pedig az élet oly rövid,
S oly békések a lankák.*

*Pedig a patak oly szelíd
S a virágok oly kékek...
S ki neveli, ha elesik,
Az apró őzikéket?*

*Istenem, add, hogy a golyó
Életét ki ne oltsa,
Hogy szívéből a vérfolyó
Ne ömöljön a porba.*

*Hogy menekülő izmait
Újult erők feszítsék...
De cső lángol, golyó sivt...
Gyilkos! Gyilkos! Segítség!*

Falu Tamás.

A FAKIR.

(Regény.)

MÁSNAP Dombayné is, Katóka is örömmel fogadták Bárányékat. Mindjárt az elején kijelentették, hogy elmenetelről szó se lehet, ott kell maradniuk egész napra. Marika hangos szóval és csengő kacajjal vegyült bele a ház csendjébe. Vidáman mesélte el tanárnői életének epizódjait s erőltetett lármával takargatta lelkének szorongását. Nem kerülte el figyelmét a Dombay-házon végbement változás. Mindenki lábujjhegyen járt, halkán beszélt. A szemek kapkodva röppentek jelentéktelen neszek felé. Dombay néni fáradt volt, megrokkant és öreg. Katóka sápadt és ideges. Valami volt a levegőben, ami nyugtalanított, ami zavart. Az anya is, a leánya is állandó készültségben vártak valamit, valami váratlant, valami kellemetlent. Marika nagyszerű életerővel, a zsonglőrök boszorkányos ügyességével tartotta játékban a vidámság labdáját. Fel-feldobta, elkapta, úgy hajította oda Katókának, Dombaynénak, hogy az magától pattant újra vissza hozzá s a sok boszorkányos mutatvány és szikrázó ötlet meghozta lassan mégis az eredményt... A nemzetes asszony szeme csillogóbb lett és Katóka arcán kinyílt a bazsarózsa...

Bárány büszkén nézte a leányát. Ő tudta, hogy Marikának minden célja a jókedv életrekeltése. Itt-ott öreges igyekvéssel sietett segítségére és maga is fokozta nevetése hangját, hogy utat nyisson vele a Dombay-ház félve érkező kacájának. A háttérben mint egy láthatatlan nagyhatalom mégis ott állt a titok. Hideg, kegyetlen kezét érzéketlenül tette rá a vidám szóra és a hangos mosolyra. Mint a pókháló befont mindent, elvette csillogását ötletnek, humornak, ormótlan nagy teste ráterpeszkedett mindenre, az öröm és a jókedv csak vergődött. Egy hirtelen beálló szünet után Dombayné felkelt, kézen fogta Marikát és odaszólt Katókának.

— Kislányom, mulatassd egy kicsit a mi öreg barátunkat, én magammal viszem Marikát, beszélni valóm van vele. Remélem, öreg ember, nem haragszik érte?

Be se várta a választ, megfordult és sietve vezette Marikát szobájába.

Ott gondosan betette az ajtót maga után, fürkészve nézett körül, mintha keresett volna valakit, azután maga mellé ültette a leányt és beszélni kezdett:

Fulladozó szóval elmondta Ferenc levelezését, hazaérkezését. Leírta különös modorát, furcsa szokásait, megdöbbenő hatalmát s

akadozó mondatokban, őszintén tárta a leány szeme elé a felfordulást, amit érkezésével okozott.

Marika mindezt már tudta apjától. Az anya szájából mégis megdöbbenő volt az egész hallani. Egy anya, aki imádta a fiát s aki reszketett tőle. Aki szeret és fél! Aki megrozkadva cipeli a váratlanul rázuhant anyai öröm súlyát és ugyanakkor elmerül a titkos borzadályban. Szörnyű! . . . S az anya ajkáról hömpölygött a szó. Hol a szeretet izzó fényében lángolt minden mondata, hol a rettegés árnyéka vette el minden gondolatának a fényét.

Szent Isten, milyen ember lehet az, aki az anya szívét hintázza szeretet és rettegés között? S a két külön érzés ott birkózott, ott verekedett az anya lelkén s a küzdelem ereje felfakasztotta a könnyek forrását, mely sűrű gyöngyökben hullott alá a megtört szemek csatornáiból. Marika megsápadt ajka szorosán tapadt egymásra, szeme megrendülve nézett maga elé. Az anya beszélt:

— Marika lelkem, mindezek dacára mi mégis kétségbeesetten ragaszkodunk Ferenchez. Bizunk benne, hogy valami csoda történik és ő újra az lesz, aki volt. Arra akarlak kérni kedves gyermekem, légy segítségünkre ebben a küzdelemben . . . Én látod már csak anya vagyok, akit erőtlenné tett a nagy szeretet. Tehetetlenül állok a titok előtt. Nem mozdul a lelkem és tanácstalan a szívem. Nem tudok szembeszállni a hatalommal. Katóka kislány. Ő már nem is szeret, csak fél. A testvéri érzést megölte benne a borzalom. Ő rá nem számíthatok. Marikám, már csak benned bízom. És én úgy érzem, hogy mindnyájunk közül egyedül te leszel rá hatással. Okos leány vagy, jó vagy. Nem mondok neked semmit. Te úgyis tudni fogsz mindent és ha úgy érzed, hogy megadta neked az Isten azt az erőt, amellyel bele tudsz szólni az ő életébe, akkor egy szomorú, egy kétségbeesett anya kér arra, hogy használd fel ezt az erőt és tégy úgy, ahogy jónak látod . . .

Marika meghatottan hajolt a reszkető kéz fölé és felelet helyett szeretettel csókolta meg azt. Azután felálltak, Dombayné rendbe hozta arcát és visszatértek az ebédlőbe. Az asztal meg volt már terítve, Bárány és Katóka csendesen beszélgettek a sarokban. A nemzeti asszony kiadta Linkának a rendeletet, hogy szolgálják fel az ebédet. Éppen el akartak helyezkedni az asztalnál, amikor felnyílt az ajtó és belépett Ferenc. Minden szem feléje fordult. Marika szívéhez kapta kezét és a legnagyobb erőfeszítéssel szorította össze száját, hogy fel ne sikoltson . . . Fekete szakáll . . . Sápadt arc . . . Mintha ugyanezt látta volna az éjjel a szobájában . . . Hogyan lehetséges ez? . . . Szeme nagyra tágult és vergődve evickélt benne a rémület. Ferenc köszönt anyjának, Katókanak, az apjának, azután az ő kezét fogta meg hideg ujjával s hangja mintha csupa melegség lett volna:

— Marika! Köszöntelek Marika! No lám, milyen nagyon megijedtél.

A leányban borzasztó harcot vívott az önuralom. Tudta, hogy

most őt nézi az anya, az apa, a testvér. Emberfölötti erővel rázott le magáról minden gondolatférget, diadalmas asszonyisága életre lobbant, felvillámlott a szeme és kacéran vetődött hátra a feje. A következő pillanatban felkelt, karonfogta Ferencet és az ablakhoz vezette.

— Szervusz Ferike! Te vagy? Gyere, hadd nézzelek. Meg se ismertelek volna... Hát bizony, kevés maradt meg a régi kedves fiúból.

A felelet kicsit keserűen hangzott.

— A csontok mindenesetre megmaradtak.

Marika nem hagyta magát.

— Csakhogy a csontokra senkise kíváncsi.

— Igaz. Pedig azokra épül fel az ember egész élete! Furcsán hangzik, de bizonyos, hogy csontváz nélkül nincsen élet!

Marika durcásan fordult el tőle és a helyére ment.

— Nem tudsz másról beszélni? Ezen kell kezdened?

Dombay Ferenc utána ment.

— Bocsáss meg. Talán fogok tudni másról is beszélni. Úgy látom, melletted van a helyem. Elfogadod a társaságomat?

Marika felkacagott.

— Persze, hogy elfogadom. Még csak az kellene, hogy máshova ülj! Ferenc leült és beszélt.

Színes, káprázó szavakban beszélt utazásáról, a tengerről, a hegyek mérhetetlen magasságáról. Szeme földöntúli lángban égett és csodálatos hangja szárnyat kapott, zengett, harsogott, mintha láthatatlan tárogató csendült volna fel benne. Marika ügyesen dobott bele gondolatainak örvényébe egy-egy virágot, a férfi elkapta, játszott vele és a varázslók kezével egész rózsafüzért font abból az egy szál virágból. A lány eleinte könnyű borzadályt érzett. Kínos erőfeszítésébe került a kacaj, a mosoly és a felelet. De a gondolatok zenéje és a zenei lélek fenséges harmóniája, majd a csodálatos mélységből érkezett kellemes, bársonyos hang lassan lekötötte figyelmét, vele érzett és vele gondolkodott. Elfelejtette a borzadályt, a kísértetieset, engedelmesen követte és hallgatta a vezetőt, szívesen barangolt el vele gondolatainak birodalmában.

Az ebéd nem tartott soká. A társaság Ferenc szavainak varázsa alatt állott és figyelt. Mindenki csodálkozva látta a változást. Ferenc beszélt. Sápadt, fekete szakállal keretezett arca sugározta magából az értelmet s a szeme örvénylett a belső tüztől...

Egyszerre csak elhallgatott, megmerevedett és felállt. Hangja elakadt. Alakjáról varázsszóra hullott le az előadó melegsége, arcvonásai hidegekké dermedtek s a szeme befelé nézett. Azután hirtelen meghajolt és távozott.

Értelmetlenül nézett utána mindenki. Nem értették a gyors távozást, a menekülést! Tanácstalanul szállott tekintetük egymásra és egyedül maradtak ijedt gondolataikkal. A rendkívüliség, a félelem érzése újra ott kísértett közöttük és lassan szivárgott át a falakon, az

ablakokon és az ajtókon a csend. Marika tért magához legelőbb. A hangja bátran cserdített egyet maga köré :

— Nini, hogy megszökött. Vajjon, mi lelte? Egy azonban bizonyos, hogy érdekes ember! Sok mindent tudna mesélni, ha akarna.

Ferenc egész nap nem mutatkozott többé és így egyforma, eseménytelen beszélgetéssel telt el a hátralévő idő.

XIV.

A szárazság nem enyhült. Eszeveszett szorgalommal fűtötte a nap a kék ég boltzatos kemencéjét s az erdők olyanok voltak, mintha tűz égett volna alattuk. Csak a források és a vízgátak körül volt élet. A visszahullott kődarab ütése nyomán megfeszített húrként pendült meg a vértelen föld s a kopogó lépések alatt döngve visszhangzott a mélység, mintha pince volna az egész világ alatt.

Az embereket a faluban a fojtott harag fűtötte. Mindenki lelkét marta az elégedetlenség. Morgás kísérte minden tettüket, szándékosan verték el maguktól a türelmet, vak dühvel rúgtak bele minden alkalommal a jóságba és mint a veszett kutyák haraptak egymás vékonyába.

Vérbeborult szemek kémlelték napról-napra az egek alját, jön-e megváltás. Megrendült hittel káromolták az Istent és sokszor már a sátántól könyörögtek esőt. Ott viharzott a falu fölött az emberi lélek lázadó dühe, engesztelhetetlen gyűlöletté változott a tehetetlenség, a tanácstalanság s a vak ösztönök elszabadult csapata bekötött szemmel kereste az alkalmat, hogy akár egy romboló villám kisülésében keressen magának enyhülést.

Egyszerre mindenkinek útba esett a kocsmá. Vesztüket érezték a parasztok és ivásba fojtották keserűségüket. Elakarták felejtetni a gondot, a földet, az esőt, nem akarták látni a szüntelenül szemük elé tolakodó, eltikkadt búzatáblákat, a sorvadó mezőt és a haldokló életet. Ezen a nyáron nem a paraszt, hanem a szép kocsmárosné fog aratni.

Terka asszony nem győzte két kézzel a munkát, segített a szemével is. Könnyű a fojtott haragban megaszalódott emberek lelkét a menyecske szeméből kipattanó szikrával felgyújtani. Lángoló legények öntötték magukba a bort körülötte és taplószívű öregemberek kapkodtak csattogó keze után. Ő meg pipacsbapirult arcát megfürdette az éhes szemek sugarában, meghintáztatta derekán a vágyat és kacagva siklott ki a fojtogató karok öleléséből. Özv. Szemes Ferenc bíró uram is beállt a koldulók közé. Az ötven kerek holdján pusztuló életet siratta. Olt-hatatlan szomszárja a ragyogó asszonnyál keresett enyhülést s a legények szemének viharában tántorodás nélkül ostromolta a bevehetetlen várat.

Terka asszony szívesen cicázott, jókedvét, gyujtogató mosolyát tékozló bőségben dobálta az emberek közé, a tartózkodót, a tűzállót addig kerülgette, addig piszkálgatta, amíg felszította lelkében a rözselángot, de ijedten menekült minden támadás elől a tisztesség falai mögé.

Az asszonyok kígyót-békát kiabáltak rá. Mindig tudtak valakit, aki járt hozzá. Kibeszélték, hogy az alma nem esett messze a fájától. A szép asszony, az erdőkerülő lányának a fattya volt, senkise tudja, hogy ki lehetett az apja, talán még az anyja se tudta szegény. Ménkö nagy az a város. Töméntelen ember szaladgál benne. Ott csak olyan árva jószág a szolgálólány, akibe mindenki beletörülheti a csizmáját.

Az emberek nem is hallgattak az asszonybeszédre. Akárhogy is volt valamikor, ma mégis csak a jómódú kocsmárosné, akire tehetetlen öreg ura mindenét ráhagyta. Csak táncoltak körülötte, kerülgették, mint macska a forró kását s a kocsmában itt-ott már megvillant a kés is és volt eset rá, hogy bor helyett vér ömlött a padlóra.

Szemes Ferenc bíró úr pörköldött meg legjobban a játékban. Daliás, bikaerős teste parancsoló erővel magaslott fel a perzselő asszony mellett és csonttörő ujjakkal nem egyszer rántotta magához, hogy gyilkos vággyal fenyegetse meg az ijedtségbe némult teremést.

Veszedelmes játék volt. Ha egy szoknya terjeszti a lángot, könnyen felgyúlad tőle az egész falu!

A katona-pap a helyén volt. Vasárnapról vasárnapra a szószékről excírozta híveit. Előre megállapított sztratégiai terv szerint pattogtatta főpásztori ostorát a fejek fölött. Kemény erővel harsogott a szó és ostorozott még a gondolat is. Tiszta, becsületes lelke a támadásban látott eredményt! Korholt, fenyegetett! Titkolódszás nélkül tűzte fel egyháza fegyvereire a haragos szuronyt és nekiszegezte hívei mellének, így követelve megbánást és megalázkodást.

Az emberek keserű lelkéről eredménytelenül hullott vissza a támadó szó. Mindenki tudta a bajok okát.

Eső! Eső!

Amikor a hegy túlsó oldalán, a szomszéd határban a Bertin Gábor földjeire egy délután kiadós nyári zápor öntötte a vizet, a faluban a végsőkig fokozódott az elkeseredés. Tehetetlen dühvel fenyegették az eget, okolták a papot, a tanítót, mindenkit. A határos földekre ömlött víz elvette az eszüket. Amikor pedig Bertin Gábor embereinek szájáról meghallották azt a mondást, amit a bosszúálló szomszéd dobott oda cselédeinek, biztosan már azzal a gondolattal, hogy fülébe juttatják a szomszédbelieknek, akkor kétségbeesett dühük nem ismert határt! Bertin Gábor ugyanis, amikor tornácáról boldog mosollyal nézte az áldott eső zuhogását és hírülhozták neki, hogy a hegy túlsó oldalán nem esik, kárörvendően így szólt:

— Hát ahol olyan a gazda, mint a szomszéd földön, ott nem is lehet áldás. Boszorkánymesterek javára nem dolgozik az Isten!

Bárány Sándor és Marika elvonult lélekkel éltek ebben a viharban. Szerető szívük összekapaszkodva töltötte a napokat, változást csak az hozott a boldog együttlétbe, hogy Marika gyakran járt fel a Dombay házba. Apja nem vágott eléje a dolgoknak, nem állott útjába.

Ő pedig az odavezető úton tetézve rakta meg a lelkét jókedvvel,

kacajjal, tréfával. Fukarság nélkül osztogatta kincseit, belefáradt a nehéz munkába s amikor hazatért, kifosztottnak, üresnek érezte magát.

Dombay Ferencet nem látta az első találkozás óta. Anyja is, Katóka is mondták, hogy még megközelíthetlenebb, mint volt. Otthon jóformán soha sincs, már ebédre sem igen jön haza, csak reggel és este issza meg a pohár tejét és alig egy-két órát alszik szobájában. Marika pedig sokat gondolt rá és beszélt is róla apjával. Mind a ketten megértették őt és végtelenül sajnálták.

Csak a plébános nem békült ki vele.

A tanító és Marika nem vitakoztak. Hagyták. S a felduzzadt harag egy-kettőre kiegyenlítődött egy-egy győzedelmes sakkpartiban. Ezek alatt a végnélküli játszmák alatt Marika hol a kertben sétált, hol átment a templomba, felvitte magával fujtatónak a harangozó fiát, és el-eljátszott valami könnyű, áhítatos dallamot a reszketőhangú öreg orgonán. Már jól ismerték egymást ő és az orgona. Engedelmeskedtek a sípok s a hibás részeket kerülő, ügyes ujjak munkája nyomán tiszta erővel búgott fel a hangok himnusza a kis templom boltívei alatt.

Egy délután magára hagyta a két öreg zsörtölődőt és magabacsendesült lélekkel ment be a templomba. A harangozó a fiát ment keresni. Egyedül volt tehát. Puha járással ment körül a falak mentén, áhítatos lélekkel mondott imát szent Antal barnakámzsás, jóságos szobránál és a Mária-oltár előtt boldog magányban hajtott térdet.

Egyetlen nagy búgó kagylónak érezte a templomot s a szobák négy fala között nyomorékká nevelt lelke messze táugult a boltozatok felé. Most értette meg csak, miért kell templomba járni. A kitágult falak magukkal ragadják a lelket, érzékeltetik vele a végtelenség távlatát s a határtalan messzeségek patakja belesodorja az embert az Istenség gondolatába.

Milyen jó, amikor az önmagába roskadt ember arra ébred fel, hogy van Isten!

A viharoktól tépett lélek megnyugszik, a sárbatiport öntudat életretámad és ujjongó szavak erdője hullámszik az ég felé:

— Hozsánna!

Marika élettől megszabadult gondolatai egyre nagyobb lendülettel száguldották be a misztériumok útjait, átszellemült agya megérezte az összetartó erőt s ájtatos alázatosságban tartotta oda a szívét az örökkévalóságból érkezett csendnek.

A harangozó fia zavarta meg elmélkedésében. Ijedten rezzen össze az emberi hang csengésére s felment a karzatra az orgonához...

És ma különös erővel szólalt meg a kivénült hangszer ujjai alatt. Messzeségekbe táugult lelke soha nem értette meg annyira Bachot, mint most. Csodálatos könnyedséggel követte a melódia hullámszását, megérezte az örök harmónia fenségét, az összetalálkozott hangok ujjongó örömét és komor bánatát és feloldódott lelke a sóhajba fulladt fűgák csendjében.

Ujjai alatt életrekelt Bach—Gounód Ave Mária-ja.

Először melódia nélkül hömpölygött tova a kíséret. Csak azután csendült fel a melódia.

Marika énekelt...

Halk, visszafogott, benső tüztől töredezett hangja szöveg nélkül recitálta a földi muzsika csodálatos Miatyánkját.

Nem a hang volt jó. A lélek rezgése volt benne a fenséges. Az Ave Mária imájában az emberi lélek el nem titkolható sirása visszhangzott. Marika isteni szférák áhitatába olvadt.

Amikor befejezte a dalt, ujjai hulló virágsziromként roskadtak az orgona fakó billentyűire, szeme fátyolos lett a könnytől, ajkáról tántorogva szaladt el az utolsó sóhaj, felkelt és végignézett az árnyékkal benépesült templomhajón. Az volt az érzése, hogy tele van az egész templom, hogy zsúfolásig telt meg és akkor vette észre, hogy a templomhajó közepén feléje fordult arccal, mozdulatlanul áll Dombay Ferenc.

Szívéhez kapott, gyenge sikoly röppent el összeszorított ajkáról és várt...

Dombay Ferenc megindult a lépcső felé és lassan, alig okozva zajt, jött rajta fel.

A harangozó fia észnélkül szaladt ki a templomból és Marika várt...

Különös kép volt a templom mélyében felsűrűsödött homály, a rengeteg árnyék és az előtte álló világító arcú ember. Disszonáns hang a melódiák csodálatos birodalmában. Nyugtalan folt a nyugalom színeinek tengerében. Szeretett volna szólni, de nem akadt szó, ami utat talált volna az ajkán keresztül. Ferenc szólalt meg. De nem köszönt, nem üdvözölte, úgy beszélt, mintha mindig együtt lettek volna. És hangjának varázsa most is megreszkettette a leány lelkét.

— Nagyon szépen játszottál. Pedig biztosan küzdened kellett a hangszer hibáival... Örülök, hogy hallottalak.

Marika alig hallhatóan felelt:

— Bizony, rossz már az orgona.

Ferenc folytatta, mintha nem is hallotta volna a feleletet:

— ... Oly szép volt a ma délután. Világított az erdő s az egész föld olyan volt, mint egy nagy boltozatos templom. A hegycsúcsról megláttam ennek a kis ember-templomnak a tornyát, csodálatos vágy töltött el, hogy meglátogassam. Amikor beléptem az ajtón, rögtön tudtam, hogy mért kellett idejőnnöm...

Marika már összeszedte magát és ajka körül ébredezett a szelíd mosoly. Ferenc folytatta:

— Tizenöt éve nem voltam ebben a templomban... Jobban mondva ez volt az utolsó templom, amiben voltam... Elcsodálkoztam a síma, nemesvonalú falakon és természetesnek találtam, hogy nekünk itt kellett találkoznunk...

Közelebb lépett a leányhoz és feléje hajolt.

— Úgye nagyon megváltoztam Marika? . . . Ne ijedj meg, nem nyulok hozzád . . . Felelned sem kell . . . Olyan a szemed, mint a tükör, eltorzultnak látom benne magamat. Sokat jársz ide, úgye? Imádkozol az oltár előtt? Szereted a szenteket, a csendet, a magányt . . . Éppen olyan vagy, amilyennek elképzeltelek!

Mohón kapott a szó után a leány.

— Gondoltál rám?

— Minden gondolatban benne van a mindenség! Te se hiányozhattál belőle!

Marika csak most ijedt fel.

— Hogy mertél a templomba jönni? Nem félsz?

— Mitől? Akiben te hiszel, abban hiszek én is! Csak az út más. Az utak azonban mégis mind őhozzá vezetnek!

— Neked más templomod van!

— Nekem nincs templomom! Magam vagyok a templom . . . Minden, ami a földön van, központja valaminek . . . Ha valaki magába néz, észreveszi, hogy a gondolatok és az élet pillanatai centrifugális erővel keringenek benne. És így van ezzel minden élet! Így vannak ezzel a bolygók és a naprendszerek is. Nekem nincs szükségem templomra.

— Gögös vagy és elbizakodott! . . .

— Nem. Csak tudom, hogy a végtelenség éppen úgy megvan bennem is, mint a határtalan távolban. Az ember nem más mint a végtelenség mikroszkopikus mása.

Marika gyorsan tette meg az ellenvetést.

— Mért halunk meg akkor?

Ferenc hangja szomorúan csengett:

— Ha ismernéd Krisztus tanait, tudnod kellene, hogy nem halunk meg. Ő tanította, hogy feltámadunk és egész csodálatos életével illusztrálta is tanítását!

— Mért mondod ezt, miért, amikor tizenöt évig éltél távol, idegen lettél, eltávolodtál, megtagadtál mindent és általunk fel nem fogható eszmék harcosa lettél? Nem Krisztus a te prófétád! Nem az ő utain jársz!

Ferenc magasba nyult, hangja megerősödött és szavai hatalmas erővel zuhogtak a boltívek alatt.

— Krisztus adta a földnek a legszebb isteni ajándékot! A szeretetet! Ez a híd az, ami a megbocsátás és a megértés pilléreire nyugodva, mint egy óriási szivárvány köti össze az emberi lelket a Nirvánával! . . .

A leány felujjongott.

— Hiszen akkor te lélekben keresztény vagy!

Komorán hangzott a felelet:

— Nem vagyok keresztény és nem vagyok más! . . . Ember vagyok! Erők kormányozzák utaimat s az erőkön belül élhetem csak le életemet, amiből nagyon elkívánkozom már . . . Nagyon szűk nekem

az anyag, keveset enged meg a mozgásból... De hiszen nem azért jöttem, hogy ezekről beszéljek... Nem azért...

Marikának elakadt a lélekzete:

— Mért jöttél akkor?

Dombay Ferenc nekitámaszkodott egy oszlopnak.

— ...Azért jöttem, mert pillangókat láttam táncolni az erdőn. ...Azért jöttem, mert illatokat kuszált össze-vissza a szél és dolgos méh érintésétől borzongott meg a virág... Azért jöttem, mert a vadgalamb turbékolt a fejem fölött és napsugár csókjától termékenyült meg a föld! Mert forró éjtszakák vágyban fürdetik meg a világot és vajudó anyák boldog ujjongása üdvözli az apró gyermeket!

Kicsit elhallgatott! Marika megdöbbenve nézett rá és ajka lihegett az alig élő szó alatt...

— Ferike... Ferkó...

Dombay Ferenc extázisba sodródott. Lobogott a sötétben a szeme éa hangja forró vihart teremtett a boltívek alatt...

— Eljöttem, mert tehetetlenül vergődöm az erők megsemmisítő küzdelmében. Eljöttem, mert tudni akartam, hogy igaz-e, amit látok! Eljöttem, mert megtántorodtam! Éltem a lélekben... Azt hittem, hogy fölösleges ballaszt az anyag, a test és mindenütt, mindenütt, emberben, állatban, növényben, levegőben az anyag életét látom! Az anyag életét, amit undorodva vetett meg a lelkem!... A földön él az anyag! A földön élnie kell az anyagnak, mert nem volna a léleknek börtöne, ha nem volna test!

Elhallgatott és önmagába roskadt. Marika közelebb lépett hozzá.

— Olyan borzasztó az, hogy a test él!

Sötéten hangzott a válasz:

— Nem az anyag élete a borzasztó! A lélek rabsága a borzasztó! Mert a lélek rabsága az emberiség golgotája.

A leány szelíden kérdezte:

— Azért jöttél, hogy ezt elmond?

— Nem. Azért jöttem, hogy megbizonyosodjam efelől!

— Hogyan?

Ferenc újra kiegyenesedett és a harsonák erejével búgta el fájdalmát:

— A te közeledben felébred bennem az anyag és összezsugorodik a lelkem, mert föléje borul börtönnek a test! A te közeledben eltűnik a tizenöt esztendő gigantikus munkája, eltűnik a végtelenség, eltűnik a mindenség, eltűnik a lélek fegyvere: az akarat! És felébred bennem az anyag rettenetes fegyvere: a vágy! Barbár erővel bele ront a lelkembe és tör-zúz benne mindent, összemorzsolja a nyugalmat, megöli a tudást és én tehetetlenül vergődöm a járma alatt.

Marika egészen a közelébe lépett. Már nem félt. Megsimogatta.

— Ferike, édesanyád megroskad a bánattól, kishúgod retteg téled, közeledtedre elmenekülnek az emberek... Nem akarsz újra közöttük élni?!... Velük élni?... Visszatérni?

Csupa keserűség viharzott elő a feleletből:

— Élni? . . . Az élet nem más, mint a lelkünk keresztjének hurcolása a megszabadulás felé! . . . Nem Marika, én nem fordulhatok vissza. Mennem kell tovább azon a választott úton . . . Megrendülhetek, megtántorodhatom, de nem térek le róla soha!

Hangja megnyugodott már és alakjába is visszatért az erő.

— Nem szabad nézmem anyámat, nem szabad nézmem a húgomat! Rendületlenül mennem kell tovább, amíg bele nem ütközöm a célba!

Marikából kitört önkéntelenül a kérdés:

— Mért jöttél akkor vissza?

A hang megcsuklott.

— A szeretet hozott vissza! A legszentebb, a legmagasztosabb érzés a földön! . . . Ennek vagyok az áldozata!

Még hallgatott. Azután búcsúszó nélkül, árnyszerűen sietett le a lépcsőn, Marika azt se tudta, hova tűnt, merre ment. Szólongatta még halkán, kedvesen. Azután ő is kiment a templomból és gondosan csukta be a nagy kulccsal a nehéz tölgyfaajtót . . .

XV.

Egy kora délelőtt Dombayné eszméletét vesztette a nappali szobában.

Katóka éppen belépett az ajtón, hogy rózsaszínű ruhájában megmutassa magát anyjának, kérdezni akarta, hogy tetszik-e, meg van-e vele elégedve és ott találta szegényt a padlón mozdulatlanul, halálsápadtan. Rémülten fektették ágyba Linkával együtt, vízzel dörzsölték, ecetet szagoltattak vele és így lassan magához tért.

Elmondta, hogy már az éjtszakája is nyugtalan volt és reggel gyengének érezte magát. Az ablakhoz ült és elővett valami régi kézimunkát, hogy ne töltsé tétlenül az időt. Gondolatai természetesen most sem hagyták magára . . . Mint a darazsak, úgy repdesték körül a lelkét. Bizony nem tudott ellenük védekezni. Azután minduntalan hallani vélte a fia járását. Majd mintha árnyék surrant volna keresztül a szobán. Végül határozott érzés gyötörte, hogy nincs egyedül. Ez az érzés annyira teljes volt, hogy hatása alatt átkutatta a szobát, nincs-e valaki elrejtőzve valahol s amikor sehol sem talált senkit, belesimogatott a székek és a karosszékek ölébe, nem ül-e valaki ott láthatatlanul? Borzasztó percei voltak. Azt hitte, megőrül . . . Ekkor jutott eszébe, hogy imádkozni fog. Térdre esett a sarokban a Krisztus-kép előtt és egész lelkével imádkozott. Az ima végén érezte, hogy valaki ráteszi kezét a fejére, lágyan, szeretettel megsimogatja és azt súgja fülébe:

— Ne nyugtalanodjék anyám . . . Én mindig magával vagyok . . .

A homlokán még most is gyöngyökbe gyűlt a veríték. Ezt már nem bírta el. Elsötétült előtte minden és végig esett a padlón . . .

Katóka könnyezve simogatta, azután kiadta a parancsot, hogy

szaladjon le a faluba valaki a doktor urért, szerencsére éppen ma van itt rendelése. Dombayné már mosolyogva nézett leányára.

— Lám, lám . . . Persze . . . Hiszen ma itt lesz a doktor . . . Azért öltözött fel ilyen csinosan az én kisleányom? . . . Igen? Tudod, hogy nagyon helyes vagy?

Katóka arca bíborpirosra vált és úgy menekült érzéseivel anyja karjai közé.

— Jól van, no. Jól van. Hiszen nem harapom én le az orrodát. Légy csak szép és fiatal. Nagyon derék ember a doktor. Tetszik nekem. A kisleány ijedten szólt közbe :

— Anyuskám, most ez nem fontos. Most az a legfontosabb, hogy te meggyógyulj. Ne törődj ilyen csacsiságokkal.

— Nem csacsiság ez, gyermekem! A szerelem útja szent! Mert az anyaság oltárához vezet!

Katóka befúrta fejét anyja párnájába.

— Ne, anyuskám, ne beszéljünk erről . . .

A gyenge, öreg kéz bágyadtan siklott végig leánya fekete haján.

— Jól van hát . . . Ne beszéljünk erről . . . Láttad ma Ferencet?

— Nem láttam . . . András bácsi mondta, hogy éjjel sem volt itthon . . .

Dombayné alig hallhatóan súgta maga elé :

— Hol töltheti az időt az a szerencsétlen ember? Mi lesz ennek a vége?

Katókának eszébe jutott, hogy hiszen éppen ez a tárgy az, amiről nem szabad most anyjával beszélni. Hirtelen előszedett tücsköt-bogarat. Beszélt a kertről, a kedvenc rózsafájáról és végül megtárgyalta vele a mai ebédet is.

Amikor ezzel készen volt, zavartan kotorászott a megszokott témák között, keresgélt, hogy mit halásszon a felszínre belőlük. Ekkor jött be Linka. Katóka mohón esett neki a kérdéssel :

— Elment valaki a doktorért?

— Igenis. Már régen.

— Jól van . . .

Észrevette, hogy a leány nem mozdul. Tudta, hogy akar valamit.

— No, mi az? Van talán valami ujság?

— A tekintetes mérnök úr van itt és azt mondja, nagyon fontos dologban szeretne beszélni a nemzeti asszonnyal, ha lehetséges volna.

Katóka aggódva nézett anyjára.

— Nem tudom, anyácskám, lehet? Nem vagy gyenge?

Dombayné élénken felelt :

— Természetesen lehet. Jöjjön csak be.

— De így? Ágyban?

Öreg asszony vagyok már és ő se fiatal ember. Ha ő azt mondja, hogy fontos dologban akar velem beszélni, akkor fogadnom kell. Menj csak, Linka, vezesd be a mérnök urat.

Gyenge Bálint belépett.

Első percekben aggodalom tükröződött arcán. Amikor aztán látta, hogy úrnőjét csak múltó gyengélkedés verte le lábáról és most már élénk, diadalmasan kiáltott fel. A nagy táskát, amit magával cipelt, felnyitotta, tartalmát pedig gondosan rakosgatta ki a padlóra.

— Nagyságos asszonyom, aranyat hoztam! . . .

Dombayné is, Katóka is felkiáltottak:

— Szén!

A mérnök felállt és lelkesülten beszélt:

— Bizony, szén! A fűró már tizenkét órája került bele a szénrétegbe és még mindig benne van, még mindig szenet fűr. Hatalmas tömeg szénre bukkantunk. Minden reményemet meghaladta. Minősége pedig van olyan, mint a legjobb hazai széné.

Ragyogó arccal állott ott, látszott rajta, hogy álmái teljesültek.

— Minden igaz, amit terveztem. A szénbánya, az iparvasút, gőzfűrés, villanycentrále. Nagyságos asszonyom, megmérhetetlen nagyon urai lettek.

Dombayné zavartan nézett rá.

— Mit csinálunk azzal a rengeteg pénzzel?

A mérnök nem esett ki lelkesedéséből.

— Szépen fognak élni. Utaznak! Világot látnak! Jót tesznek! Ó, a pénz nyugtalan. Nem marad egy helyben. Annak mozognia kell . . . És én most arra kérem, nagyságos asszonyom, hogy beszélje meg velem a tennivalót legalább vázlatosan.

Dombayné elmondatta magának a mérnök terveit, aki egy részvénytársaság alapítását tartotta szükségesnek, mert igaz ugyan, hogy bankszámlájukon bőségesen áll pénz rendelkezésükre, de az bizony nem elég az előmunkálatokhoz. Vázlatában is elég részletesen fejtette ki tervét és a lelkiismeretes, gondos munkát végzett ember nyugalmával tett pontot mondanivalója után.

A Dombay-házra nézve az anyagi kérdést nagyon előnyösen tervezte s a nemzeti asszony ellenvetés nélkül belement mindenbe. A mérnök most még csak egy kérdéssel jött elő. Előadta, hogy az ilyen vállalat megteremtéséhez szükséges volna valaki, aki teljhatalommal intézi a dolgokat, aki vezére az egész munkának. Kéri Dombayné, hogy delegáljon ilyen embert. Például kiváló volna erre Dombay Ferenc úr. Ha rá lehetne bízni, hogy kezébe vegye a munkát, kitűnő vezetője lenne az egész vállalatnak. Hiszen a szenet is az ő útmutatása alapján találták meg egészen máshol, mint ahol eredetileg keresték.

Az úrnő meglepetten kapta fel a fejét.

— Hogyan? Erről nem tudok semmit. Hogy történt ez?

A mérnök elmondta, hogy hosszabb ideje annak, amikor a fiatal földesúr egy délelőtt meglátogatta őt a Barnaréten a fűrásnál. Figyelmesen végighallgatta előadását, gondosan megvizsgálta a felszínre hozott földrétegeket, kikérdezte számításai felől, hogy miért éppen ezen

a helyen keresi a szentet s amikor már jó három óra hosszat beszéltette, akkor egyszerre kijelentette, hogy a birtoknak ezen a részén nincsen szén. Át kell menni a túlsó oldalra az Aranyrétre, ott nagyon hamar szénre fognak bukkanni. Amikor én faggattam, hogy mire alapítja véleményét, kitért az egyenes felelet alól.

Dombayné csodálkozva kérdezte :

— És ott találták a szentet?

— Ott.

Az anya és leánya csodálkozva néztek egymásra. Majd Dombayné újra a mérnökhöz fordult :

— És mit szól maga ehhez?

— Csodálatos képességei vannak Dombay úrnak — felelt a mérnök, — egyebet azonban nem tudok. De nagyon szeretném, ha rá lehetne venni a vállalat vezetésére.

Dombayné folytatta :

— Bizonyosak lehetünk abban, hogy Ferenc nem vállalja a dolgot, és így előre megnevezem az én emberemet. Az egész vállalat teljes hatalmú vezetésével, fejlesztésével önt bízom meg, mérnök úr, mint az eddigi összes munkálatok lelkét. Biztos vagyok benne, hogy a legkiválóbb kezekbe kerül minden . . .

Gyenge Bálint sápadttá vált nagy örömeiben. Szabódott és hangszúlyozta, hogy ő nem ezért forszírozta az egészet, ő nagyon boldog és megelégedett lesz a főmérnöki pozícióval is, hiszen ilyesmire álmában sem mert volna gondolni. Dombayné azonban ellentmondást nem tűrő hangon kijelentette, hogy ő csak akkor megy bele az egész dologba, ha annak vezetését Gyenge Bálint vállalja. Ellenkező esetben temessék be a fúrólukat és felejtse el mindenki az egész esetet.

A mérnök alig tudott elbúcsúzni a boldogságtól és mint a részegek, tántorogva hagyta el az épületet.

Megérkezett az orvos. Katóka eléje szaladt és sietve mondta neki a történeteket, úgy ahogy azt az anyja elmesélte. Justh Dezső megcsóválta fejét.

— Az az ember tönkreteszi az egész család életét. Anyja betege lesz a dolognak.

Gondosan megvizsgálta a nemzetes asszonyt. Sokáig figyelmesen hallgatta a szív működését. Megnyugtatta a beteget. Megígérte, hogy orvosságot fog küldeni, mert most nincs nála megfelelő, egy-két csillapító port azért addig is ad és kéri a nemzetes asszonyt, hogy egyelőre maradjon ágyban. Azután bocsánatot kért, vissza kell sietnie, nem fejezte be még a rendelését, egypár betege még hátra van, Katóka gyors kérdésére azonban kijelentette, hogy ebédidőre okvetlenül visszajön.

A kisleány kikísérte az orvost és aggódva kérdezte meg őt négy szem között vizsgálatának eredményéről. Az orvos elmondta, hogy egy kis szívgyöngeségről van csupán szó. Az egész most még csak jelentéktelen dolog, de ha az izgalmak meg nem szűnnek, idővel végzetessé

válhat. A nagyságos asszonynak nagy nyugalomra és folytonos pihenésre van szüksége.

De ezt majd megbeszéljük ebéd után. Akkor több idejük lesz rá. Katóka megnyugodva tért vissza anyjához és arca őszinte ragyogásából meglátszott, hogy nem hallott kellemetlen dolgokat.

A délelőtti hátralevő idő hamarosan elmúlt és az ebédet Dombayné kívánságára az ebédlőben fogyasztották el kettesben, Katóka és a doktor. Ferenc terítéke oda volt készítve a megszokott helyre, dacára annak, hogy már hetek óta nem jelent meg az ebédnél. Ez a harmadik teríték, az üresen hagyott szék nyomasztólag hatott mindkettőjükre. Különösen Katóka nézett oda riadtan minduntalan. A doktor semleges dolgokról beszélt. El akarta terelni a figyelmet a testetlen jelenlétéről és elmondta, hogy milyen furcsa atmoszférája van mostanában a falunak. Az emberek ingerültek, könnyen civódnak. Sok sebet gyógykezel, ami csak verekedés következménye lehet. Úgy hallotta, hogy az egész falu fejét a szép kocsmárosné, a Terka asszony csavarta el... Elmesélte, hogy még a bíró is csapja neki a szelet és mondják, hogy el akarja venni feleségül.

Katóka lassan elfelejtkezett az üres székről, a láthatatlan vendégről és mosolygó figyelemmel hallgatta a doktor jóízű előadását. Az ebéd vége felé már kacagva tereferéltek egymással és szemükben ott csillogott az egyedüllét gyermekes öröme. Amikor befejezték az étkezést, Katóka lábujjhegyen osont anyja szobájába, megnézni, alszik-e? Sejtelme valóra vált. Aludt. Szokásukhoz híven a kertbe mentek sétálni.

Hátul, az erdővel határos részt keresték fel és a nagy fák árnyéka alatt ültek le a csendes, félreeső padra. A levegő remegett a forróságtól. Az erdő ájult mozdulatlanságban hevert mögöttük s mintha parázs volna alatta, áttüzesedett az árnyék. Kettőjük közé pedig tolakodva, kaján vigyorgással ült le a legkellemetlenebb vendég: a zavar.

A doktor keskeny, férfias arcán is látható volt valami tétova bizonytalanság. Szemét behullotta az álmodozás köde és szívében megkondult a boldog reménység harangja.

Katóka pedig egyetlen üde virág volt ebben a kibírhatatlan forróságban. Szeme erősebben ragyogott a napnál és könnyed, karcsú alakja messze sugározta magából az ifjúság tűzét.

A doktor gyönyörködve nézte. Sokáig beszélt közömbös, ide nem vágó dolgokról, a fővárosról, küzdelmeiről, csalódásairól.

(Folytatása következik.)

Büky György.

Dr. Madarász István: Életproblémák. Sokat írnak és beszélnek ma arról a példátlan válságról, amelyben egyetemes emberiségünk szenved. Politikusok, szociológusok és közgazdászok kutatják, figyelik és tanulmányozzák a válság okait, tüneteit és az orvoslás módjait. De oknyomozásuk legtöbbször nem hatol elég mélyre, a tünetek feljegyzésében felszínesek maradnak és panáceaik mindeddig hatástalanoknak bizonyultak. Nyilván azért, mert a válság nem politikai, társadalmi vagy közgazdasági, hanem elsősorban világnézeti, lelki probléma. Függvénye annak a viszonynak, amelyben az egyes ember s az egyetemes emberiség az élet legmélyebb, tehát vallási problémáival szemben áll. Ezért fordulunk különös figyelemmel azok felé a művek felé, amelyek alkalmasak arra, hogy az egymásnak ellentmondó rendszerek és tanok (spiritizmus, teozófia) útvesztőiben biztos vezetőink legyenek.

Dr. Madarász István c. apát új könyve, amelyben hitvédelmi előadásainak második sorozata jelent meg, hivatott lelki vezető, igazi pontifex hidépítő munkája: hidépítés a földről az égbe s itt a földön az emberiség boldogabb jövője felé. Széles látókör, modern tudományos vértet, ragyogó dialektika, nemes meggyőződés a jellemző vonásai. Az értelmes ember vallása — írja — öntudatos és személyes meghódolás az Alkotó nagysága előtt: megismerés és elismerés. Az Istent kereső lélek sóvárgása Szent Ágoston, Musset Alfréd, Lermontoff ajkán szólal meg megindító közvetlenséggel. A lélek ősi vágya a végtelenre, létrehozza a primitív val-

lásokat, a fetiszizmust, a samanizmust, a polytheizmust. Számos történeti példával bizonyítja, hogy az ókori vallási rendszerek fejlődés helyett visszafejlődést mutatnak. Az isteni kinyilatkoztatás fokozatosan elhomályosodott az ókori ember lelkében. Az Isten nélkül élő ember kálváriájáról két előadás szól. A pogány istenkultusz eltévelyedéseitől a felvilágosodás gőgös racionalizmusáig és a babonás hiszékenység legmodernebb alakjáig, a teozófiáig, haszaltan kutatta annyi tudós az élet értelmét: Isten nélkül nincsen rá magyarázat. Az Istentől eltávolodott akarathoz is kálváriás az útja: Isten nélkül nincs erkölcsi győzelem, tiszta, büntelen élet, mint ezt a pogány ókor s a modern nagyvárosok erkölcsi felfogása és élete tanulságosan bizonyítja. A szerző dialektikai ereje talán az isteni kinyilatkoztatásról, a csodáról és a jövőndőlésről szóló előadásban a legélesebb. A világos kérdésfeltevés, a pontos definíció, a feltehető ellenvetések türelmes cáfolása, a tekintélyi és tárgyi bizonyítékok nagy száma és a következtetések logikai súlya kiváló vitatkozóra mutatnak. — A kinyilatkoztatás írott forrásairól s ebben az evangéliumok valóságáról, hamisítatlanságáról és szavahihetőségéről készült előadás ismét más oldalról mutatja be a szerzőt: forráskritikai megállapításai modern fegyverzetű tudásra vallanak, a fejezet végén közölt idézetek nagy irodalmi tájékozottságot árulnak el. A legszebb, kongeniális ihlettel írt és ezért legteljesebb hatású fejezet az ószövetségi Biblia zoltáirairól szól. Az Úr oltárára helyezett színes, illatos virágokhoz finom kézzel

nyúl. A Sik Sándor fordításában közölt szemelvényeket s a hozzájuk fűzött megjegyzéseket olvasva, valóban az az érzésünk, hogy színpompás, illatterhes virágágyak között járunk. «Olyan ez a könyv, mint egy drága, finom kézzel szőtt színes keleti szőnyeg, amely gyönyörűen tündöklök a szivárvány színeiben, amint a nap-sugár éri, olyan, mint drágakövekből, alabástromból összeillesztett arabeszkes templomablak, amelyen átszűrődik az istenhit s istenbízalom derűs verőfénye.» A két utolsó előadás a valóságos hit modern eltévelyedéseiről, a spiritizmusról és a teozófiáról szól. Ezeket a népszerű vélekedéseket a józan logika eszközével s a keresztény kinyilatkoztatáshoz való viszonyukban vizsgálja. A két tanulmány végén bibliográfia utal a kérdés irodalmára, bizonyítván a szerző alaposágát is, amivel ezt a két korszerű jelenséget tanulmányozta.

A könyvet nemcsak tartalma, hanem megírásának módja, a szó és toll avatott mesterének stílusművészete is kedvelté fogja tenni a teológiai irodalom új termékei iránt érdeklődő olvasók körében.

(m.)

Komáromi János : Hé, kozákok ! (Genius-Lantos kiadás.) A könyvnap olcsó kiadású könyvei a magyar irodalom legjavát teszik hozzáférhetővé a kevésbbé tehetősek számára. A könyvek ára tehát nem azok értékmérője egyúttal, inkább azt mondhatnók, fordított arányban van a könyv igazi értékével. Mert csak a legjobbak képesek arra, hogy amateur-díszek és merített papiros nélkül is kedvenceivé váljanak a komoly olvasónak. Ebben a csoportban is az elsők között van Komáromi János regénye, a «Hé, kozákok !», amely a könyvnapon forgalomba hozott olcsó kiadása révén lett újra aktuális.

Nem először olvassuk és mégis mindig lenyűgöző erővel hat. Valóságos

irodalmi honfoglalás ez a könyv. Mint ahogy Mikszáth megismertette és megszerettette velünk a palócföldet és népet — ki sejtette volna, hogy ami akkor néprajzi sajátosságnak s helyi érdekességnek tetszett, szétdaraboltságunknak napjaiban a magyarság lelki egységének a megmentése lett ! — úgy hódítja vissza Komáromi könyveiben szűkebb hazáját, a Tisza és Bodrog szögletét, az elrabolt határvidéket. Maroknyi magyar éli itt keserves, munkás életét és mégis megmarad magyarnak, kevélynek és duhajnak, kuruc hetykeséggel, erővel és jókedvvel győzve a kicsinyes gondok és súlyos munka malomkő-terhét.

Komáromi megelevenítő ereje ebben a könyvben teljesebb ki mindent egybefogóan. Nem véletlen, hogy ennek a földdarabnak költője borongó, elmélyedő természetű ember s írásának szomorkás hangulata az olvasó szívéig szívárog. Könyvében természet, hagyomány, misztikum, emberi sorsok átlelkesülnek egy különös zárt magyar életté. Vele teljesebb a magyarság lelki egysége, tudatosabb a vesztés fájdalom s a visszاسzerzés akarat. Az író szülőföldje büvkörében él, valósággal megszállottja annak. Költői erejét az «Esze Tamás», a «Hé, kozákok !» és a «Régi ház az országútnál» c. műveiben érezzük nagyok és rendeltetészerűnek.

A hagyományok, emlékek hű visszaérzésében, a gyermeki benyomások friss életté fonódásában mutatkozik meg Komáromi legsajátabb írói tulajdonsága. A kozákok tánca a borgőzös szobában rembrandti erővel megfestett kép, s ahogyan nő és távolodik felfelvillanóan az elalvó kis fiú szemében, ez a szavak festői erejének és pszichológiai finomságának egyaránt remeke. A főkozák legendás méretű, szoborszerűen plasztikus, de húsból-vérből való élő emberalakja szinte előttünk áll. Ismerjük, megértjük nagy fellobbanásaiban, nagy kirobbanásai-

ban is közel áll hozzánk, a magyar sorsot látjuk benne. Ahogyan a halálát, eltűnését ködbevesző bizonytalansággal megírja Komáromi, az művészkéz biztos vonása, olyan távlatot ad hátterül, hogy főalakja a végtelenbe nő, az örökkévalóságba.

A többiek, akik köréje csoportosulnak, nemcsak a főkozák alakját érvényesítik erősebben, mesteri rajz mind egyik önmagában is. A másik nagypapa, aki halálával teremt békét az ellenfelek között — a szelíden szenvedő nagyanya, — a száratlan csizmás csavargó, rongyaiban is hetyke «szabadlegény», — az embernyúzó kasznár valamennyien élnek, valósággal ismerjük őket, mintha magunk volnánk az a kisdíák, aki közülök szakadt el egy tágasabb horizontú életbe, amelyből a költőnek minden élménye és benyomása megtisztulva, mélyebb értelmet nyerve ragyog vissza a szegény és szomorú szülőföldre. Az a művészi erő, amellyel az író rákényszerít és egyben képessé tesz, hogy az ő szemével lássunk és az ő szívével érezzünk, s megsejtsük az örök magyar fájdalom, keserűséget, amely a sorok között bujkál, a könyvet a mai magyar irodalom legjobbjai közé emeli.

Réz Gyula.

Weis István: Hova? A magyar jövő útja. Eseménye publicisztikai irodalmunknak Weis István tél elején megjelent könyve. Hírlapokban, folyóiratokban egyre-másra látnak napvilágot dicséretes és támadások, ankéteken vitatják meg a szerző javaslatait, egyszóval a könyv feltűnést keltett. Nem is csoda. Weis írásai mindenkélt érdekesek. Közvetlen, színes előadásmód, könnyed, formás, élénken hangsúlyozott mondatok, biztos célkereső gondolatmenet. Gazdag tárgyismeret, széleskörű műveltség, gyors és éles ítélet, eszmék vecipialására és formába öntésére való páratlan készség, ezek a szerző legfeltűnőbb kvalitásai.

S mindez a meggyőződés átragadó hevületével jelentkezik munkáiban s azzal a bátorsággal, amely mögött mintha mindég volna valami a nagyotmondó rejtett örömeből, a hatáskeresésből s az olvasó nem tudja, vajjon ez az eszmék céltudatos propagandája-e, vagy az előadóművész túlzása? Bármint van is, Weis könyveit olvassák, azok túllépnek a könyvsiker határán, majdnem közéleti eseménnyé nőnek.

A magyar jövő útja. A könyv címe tehát programra utal. De a bevezető sorokban már szűkíti a szerző a célkitűzést, mondván, hogy az egységes nemzeti közvélemény kialakítását kívánja szolgálni mintegy előszántásul valamely nemzetpolitikai program kitermeléséhez. Weis lelki alkata szerint inkább kritikus, mint organizátor s még e könyvében is túlnyomó a társadalomrajz a reformjavaslat felett. De míg előző könyvében (A mai magyar társadalom. 1930.) értékeléstől mentes objektív képet akart adni, most szabadjára ereszti bíráló kedvét s élénk, olykor ríktó kritikával színezi közállapotaink élesvonalú rajzát, hogy meggyőző perspektívát nyisson a munka programmatikus elemeinek, a néhol egyéni, többnyire azonban a szakközvélemény vitáiból kiemelt reformjavaslatoknak.

A problémaláncot a külpolitikai orientáció kérdésével nyitja meg a szerző. Voltaképen a hivatalos külpolitika koncepcióját fejti ki. Fél a szláv gyűrűtől és a szlávbarát francia külpolitikától, ezért erős németbarátságot kíván a szerinte gazdasági előnyt sem ígérő osztrák szövetség kizárásával. További támaszt Angliában és Olaszországban keres. Az utódállamok s így Románia felé a külpolitikai viszony és érdekhálózat realitáit mellőzi s ezzel maga zárkózik el koncepció gondolatvilága elől.

Új Az államélet kritikájának két fejezetet szentel a szerző. Ezek már bő-

velkednek egyéni felfogásban és javaslatokban, különösen pedig a helyzetkép egyéni színezésében. Általában jól látja a «beteg állam» kórtüneteit, az állam belső erőinek sorvadását, a kormány túlhatalmát s az önkormányzati és törvényhozó testületek elgyengülését, a túlzott bürokratizmust és centralizmust. Látja a köztársasági gondolat erősödését, a túltengő protekcionizmust s a korrupciót. Mindezt nem egyszer túlozva festi egészen a torzitásig. Kivezető útnak az államfő pozíciójának erősítését, a kisebb létszámú, tiszta választással nyert képviselőház, a feudális és önkormányzati képviselőtestület elhagyásával újja szervezendő felsőház reformját s az önkormányzatok erősítését és demokratizálását jelöli meg a szerző. Az államészmét mindenképen erősíteni kívánja s itt teszi sokat szemére hányt kiszólását a katekizmusról, amely iskola-példája a hatáskeltésre szánt nagyotmondás visszafelé elsülő túlzásainak. «Nem fontos, úgymond, hogy a gyermek a katekizmus kérdéseire feleljen tudjon, de az elkerülhetetlen, hogy az államról szemléletet kapjon stb.» Másik máris hirhedt mondása, egy szinte sértő utalás. Azt kívánja ugyanis, hogy papjaink a nemzeti egységet és érzést veszélyeztető torzsalkodás helyett a feltétlen nemzeti érzésre és az államnak hozandó áldozatokra buzdítsák híveiket s e tekintetben vegyenek példát a román és szerb görögkeleti papoktól. A szerző itt is, mint több helyt, meg nem engedhető módon általánosít s nem vet számot a nyilvános szó dinamikájával. Bántó szertelenség és szintén nem fogja a szerző dicséretes célját: az egységes magyar közvéleményt szolgálni, a főpapok közjogi szereplésének megszüntetésére tett javaslata, mely nyilvánvalóan Rómára utal. A magyar főpapság történelmi szerepe igazán nem nyújt alapot erre a vádnak is beillő aggodalomra. A papi coelibatus és az egyházi vagyon ha-

tásának elsietett, túlzó s így végeredményben szerencsétlen taglalása is sok ellentmondást válthat ki. Bizonyos felszínességgel, meglepő megállapításokban és általánosításokban bővelkedő kritikával intézi el a szerző a tudományos élet és kultúrpolitika problémáit. A szókimondás és az erkölcsi bátorság nálunk oly ritka erénye is célját téveszti, ha nem párosul eléggé igazságszeretből fakadó körültekintéssel, nagy erkölcsi komolysággal és a jót-rosszat egyaránt mérlegre vető lelkiismerettel. Kevesebb-több lett volna s több hasznára vált volna az ügynek, amit a szerző, elhisszük, szolgálni akar.

Jobban sikerült társadalmunk hazugságairól és a háború utáni erkölcsiég alakulásáról írt fejezete. Itt a szerző nagy szociográfiai képessége jutott szóhoz. Viszont gazdasági fejezetei (Mit mond a barázda? A gyárkémény és a főkönyv) bizonyára heves vitát fognak kelteni az orthodox kapitalizmus és a társadalmi kötelezettséget is hangsúlyozó tulajdonjogfelfogás hívei között. A szerző új magánjogi rendszert kíván, amelyben a termelőjavak, a nagybirtok a produktivitás érdekében állami felügyelet alá kerülne esetleg egészen az állami kisajátításig, sőt mondhatni az elkobzás határáig. E reformok itt-ott már nemcsak a gazdasági célszerűség szempontjából (az állam semmi formában sem tud olyan jól gazdálkodni, mint a magángazdaság), hanem a tulajdonjog felfogása szempontjából is igen aggályosak s már-már világnézeti szakadék szélein járnak. Gazdasági radikalizmusát az utóbbi évek gazdasági kormányzati kudarcai magyarazzák. Nem egy egészséges javaslata mellett van egy-két meglepő is, amelyben például területális törvénnyel (!) kívánja megszüntetni az alföldi latifundiumok körüli szociális bajokat.

A könyv utolsó fejezete az Alföld-probléma sikerült összefoglalása. He-

lyes telepítési akciót, a községesítést, a tanyavilág felszabadítását, erdősítést, csatornázást, helyes út- és gazdaságpolitikát kíván itt a szerző.

E futó szemle után végső konklúzió az, hogy Weis István könyve a maga egészében hasznos könyv lehet. Bármennyire vitathatók is egyes javaslatok s bármennyire kétségtelen, hogy megállapításai igen különböző értékűek, a szerzőnek sikerült a szinte letargikus közönybe süllyedt közvéleményt a nemzetsors jól kiszemelt kérdéseinek kiméletlen, sokszor szinte provokatív felmutatásával megmozgatni. Nem mondhatjuk, hogy íme itt a program, most már csak a pontos megvalósításra van szükség. De vannak a könyvben helyes útmutatások és hasznos problémafelvetések. Társadalmunk, közintézményeink kitűnő ismerőjének vótuma, ha nem is csalahatatlan, mégis eredményes megnyilatkozás a *közgondolkodás tisztázására*. Ezúttal Weis István kisebb tárgyi elismerést szerez, mint előző könyvével szerzett, de lehet, hogy ez a munkája csekélyebb belső érték mellett s a «scandala hand necessaria» ellenére is nagyobb hatású lesz amannál.

Szombatfalvy György.

Dr. Jancsó Elemér : Északafrikában. (Utijegyzetek az arabok világából.) Kolozsvár. — Ha messzi útról kedves ismerősünk érkezik, kíváncsian ülünk mellé, elbeszélését érdeklődéssel és figyelemmel hallgatjuk. Szívesen olvassuk a fürge tollal, ujságírói leleménnyel készült útirajzot is, ha a napisajtó rövidéletű hasábjain kerül eléink s a figyelmes riporter szemén keresztül exotikus népek életét mutatja be nekünk. De a mi világlátott kedves ismerősünk *cikkbe*, fürge riporterünk *könyvbe* menti élményeit s ezzel már arra kényszerít bennünket, hogy a bemutatott exotikus világ tárgyi érdekességein túl az író is megmérjük.

Dr. Jancsó Elemér nem a tudós

utazók, a Sven Hedinek, Stein Aurélok tanítványa. Ambíciója «supán pár pillanatfelvétel egy olyan világból, ahová magyar utazó ritkán vetődik el». Ilyen pillanatfelvételekből formálódott ki ez a könyv is, mint a Földközi-tenger népeit ismertető nagy mű részlete. Meglátja és feljegyzi azt, amit útközben (Marseille—Oran—Sidi Bel Abbas—Tlemecen—Alger—Constantine—Tunis—Kairouan—Tunis) meglátni és feljegyezni lehet. Kár, hogy ezekből a pillanatfelvételekből nemcsak a tudós alaposága, de a művészi fénykép plaszticitása, élessége, készülésmódjukból az írói eszközökkel való bánni tudás s a gondos retouche is hiányzik: «jelentőséggel bír», «úgy néz ki» stb. Olvasás közben érezzük, hogy a gyenge írói eszközökkel, felületesen nyújtott tárgyi ismereteknél, a rosszul sikerült képeknél jobban érdekel a magyar szemmel, erdélyi szemmel látó, erdélyi szívvel szóló kisebbségi ujságíró lelki attitűdje. Felujjong, ha Afrikában a Ganz-Danubius-gyár traktorait látja, szívére szorítja az idegen légió magyarjait, az arab dal Bartók dalaira s az ősi Erdélyre, Algerből távozása Reményik versére emlékezteti. Az arabokban sorstársakat lát, akikkel hosszan elbeszélgethet «a kisebbségi sors kegyetlen voltáról». Melléjük is szegődik egész lelkesedésével. A franciákkal nem tud megbékölni. Mocsarak kiszáritása, öntözőcsatornák, duzzasztógáták, mintagazdaságok, traktorok, olaj- és narancsfák ültetése százezerszámra, modern, aszfaltos országutak, európai jellegű, forgalmas városok, boulevardok, parkok, a bennszülött lakoságnak a közegészségügyi és általános kulturnívó hatása alatt megháromszorozódott száma — mind nem képesek ezt a szinte romantikus ellenszenvét csökkenteni. Az afrikai városok régi, ősi arcát keresi s úgy látja, hogy Európa megölte civilizációjával a kelet színes világát. Afrika lelkén, «ezen a szilaj,

vad paripán átgázolt a naptalan Nyugat és most vérében fetrengve hever a hódító Európa lábai előtt». Az arab dal «feltörő sírás talán az elvesztett szabadság után». Sajnálja, hogy Észak-afrika 14 millió arabja alszik, hogy az ifjú arab mozgalom erőtlen, hogy kevés az intelligencia s az is behódol a franciáknak. Úgy érzi, «hogy az arab városrészekben egy faj lelke lángol, melyet a történelem viharai leszorítottak a hatalom polcáról, hogy aztán újra megújulva és megfrissülve ismét megjelenjék a történelem színpadán és visszakövetelje jogait». Már-már azt hisszük, hogy az arab nacionalizmus programját vallja az író, de aztán sajátságos, oly jellemzően erdélyi lélekre valló fordulattal, a fehérek és színesek jövőjéről «közös nagy világhazájára» apellál.

Mérey Ferenc.

Nagy Lajos : Az óbudai ókeresztény cella trichora a Raktár-utcában. 51 képpel, Budapest, 1931. — 1930-ban az aquincumi múzeum az óbudai Raktár-utcában ásatásokat kezdett, melyek meglepő eredményre vezettek. A városi bérházak előtti, parkírozásra szánt területen egy ókeresztény kápolna alapfalai kerültek elő. Ez a kápolna az úgynevezett cella trichorák ritka fajába tartozik, azaz három félkörös és egy négyszöges épületrész összefűzéséből áll. A kis kápolnát még a IV. században a Pannoniába költözött keresztények emelték, a római impériumnak abból a szakából származik, mikor az aquincumi pogány szentélyek már pusztulni kezdetek s az új vallás diadalmas pályáján megindult. Az ásatásokat Nagy Lajos, az aquincumi múzeum szerencsés kezű,

kiváló öre vezette s a munka befejeztével a főváros gazdagon illusztrált, díszes kötetben állított emléket az új leletnek, mely a honi föld ősi kultúrájának ismét értékes tanubizonysága. Gondoskodás történt arról, hogy maga az emlék se tűnjön el, a cella trichora alapfalait az eredetitől könnyen megkülönböztethető falazással félméter magasságba felemelték, bekerítették, környékét rendezték s ezzel Budapest igen érdekes látnivalóval gyarapodott.

Az ásatások kapcsán jelentős kisebb leletek kerültek napvilágra. A talált római pénzek nagyban elősegítették az épület korának meghatározását. Néhány kisebb bronztárgyon kívül római bélyeges téglák s úgynevezett terra sigillata-edények töredékei alkotják a leletek legértékesebb részét. A fejlett római fazekasságra élénk fényt vetnek a domború, figurális díszítéssel ellátott edények, melyeket az archeológia már oly pontosan ismer, hogy gyárak szerint tud elkülöníteni. A cella trichora törmelékei között aquincumi, ittenweileri és rheinzaberni edénytöredékek kerültek napvilágra, jeléül annak, hogy a későrómai kor már épüget ismerte a nemzetközi exportot és importot, mint a mai idők.

Nagy Lajos könyve a pannoniai ókereszténység kutatásának igen jelentős állomása. A honi archeológia eddig főképp a pogány római emlékekkel foglalkozott, pedig a korai kereszténység kultúrtörténetileg és művészetiileg egyaránt becses emlékei is nagy figyelmet érdemelnek, annál is inkább, mert vallási vonatkozásaiknál fogva túléltek a népvándorlás áradatát s mai is aktuálisak.

G.

Képzőművészet.

A Szinyei Merse Pál-Társaságnak a Nemzeti Szalonban rendezett, évenként megismétlődő *Tavaszi Szalonja* ismét felvonultatta azokat a fiatalokat, kiknek nagyobb része itt kap először nyilvánosságot. Elüljáróban meg kell jegyezni, hogy a kiállítás színvonala igen jó, anélkül, hogy különösebb meglepetéssel szolgált volna. Legalább egytucatnyi nevet lehetne felsorolni, azoknak nevét, akiknek a tehetség jussán érdemes megmaradni ezen a pályán még akkor is, ha a megélhetés kilátásai ma egyáltalán nem nevezhetők rózsásaknak. A sok közül elsőnek *Pekáry* Istvánt említjük meg, akinek dekoratív-népies stílusa fejlődőben van. Mintha az orthodox ikonfestészet legfalusiasabb emlékei, melyeknek erős hatása alatt állott, ma már kevésbé babonáznák meg, nem annyira elbeszélő-jellegűek képei, mint régebben voltak. Kolorizmusa azonban még sok kívánnivalót hagy maga után; képei tarkák, emiatt itt-ott szétesőek. Kimondottan dekoratív-műfajok, mint aminő a gobelinszövecs, sok lehetőséget rejtegetnek számára. *Biai Föglein* István két vászna közül a csendélet az érdekesebb. Nagy aktképe nyerseséggel nem annyira az izmusok utáni tárgyilagos művészettel rokon, hanem a háborúelőtti, sokáig szívósan élő naturalizmussal. Az idő múlását mutatja, hogy a képek egy része félreismerhetetlenül *Aba Novák*, *Bernáth Aurél* és *Patkó Károly* vásznait utánozza, jelélül annak, hogy a fiatalság számára új ideálok jelentek meg a porondon. A kiállítás szobrászati része messze a képek mögött marad: *Mészáros László* és *Vilt Tibor*

óta kiemelkedőbb plasztikai tehetség nem jelentkezett, viszont az is igaz, hogy sohasem voltunk bővében jó szobrászoknak.

*

Az Ernst-Múzeum legutóbbi csoportkiállításán hét festő és egy szobrász vett részt. A nagytermet *Batthyány* Gyula gróf képei töltötték meg. *Batthyány* mint grafikus régóta ismeretes, olajképeket ritkábban állított ki s akkor sem ily nagy sorozatban. Úgy tűnik fel, az utóbbi években stílusa nagyvonalúbbá vált, ha mondanivalói nem is változtak meg. Részben a nagyvilági élet, részben a fantasztikum festője, különös erővel vonzzák a bizzar témák s egy-egy előkelő hölgyet ábrázoló képmásában sem tud lemondani a groteszk kísérezéről. Az a művészet, melyet évek sora alatt egyre pregnánsabban alakított ki, formai kultuszával és elfinomodottságával Magyarországon egyedül áll. *Batthyány* annakidején mint illusztrátor kezdte művészi pályafutását s rendkívül izléses rajzaival a könyvdiszítés szép műfajában új hangot ütött meg. *Pikturájában* ez a hang rezeg tovább s érdekes látni, hogy a rajzbeli kvalitásokat hogy hangszerelte át a vászon fokozottabb igényű formanyelvére. *Feiks Jenő* és *Feiks Alfréd* impresszionistikus, pasztózus képeket állított ki, *Lesznai Anna* néhány kedves, magyar levegőjű, színpompásan dekoratív vízfestményt. *Fried Pál*, ki az előző kiállításán olajképekkel szerepelt, ezúttal grafikákat mutatott be, melyek vásznainál bravúrosabbak, de ugyan csak meghaladott álláspontot jelent-

nek. *Jándi* Dávid újabb képei nem tanuskodnak ennek a szűkszávú, de tehetséges művésznek fejlődéséről. *Mi-*

kus Sándor finom arcképszobraitól, melyek az előző kiállításon is szerepeltek, már megemlékeztünk.

Genthon István.

Zene.

Assisi Szent Ferenc Naphimnusa.

Br. Korányi Frigyes kantátéja.

A képzett műkedvelőénekesekből és muzikusokból, jórészt azonban hivatásos művészekből szervezett Budapesti Ének- és Zenekaregyesület minapi műsora eleve is szokatlan érdeklődést keltett. A testület hangversenyein, nagy tudású, kitűnő karnagya, Lichtenberg Emil jóvoltából már egy negyedszázad óta majdnem kizáróan Schütz, Händel, Haydn, Mozart, Beethoven, főleg azonban Bach és mindig csak újra Bach legnagyobb szabású műveit halljuk, érthető tehát, hogy egy teljesen új név s még hozzá a jelenkori Magyarország egyik kiváló államférfiának zeneszerzői bemutatkozása meglepetést, a mindenkor támaszkodók és mindentjobbantudó fejlesztő körében óvatosságot eredményezett. Ezzel szemben egyszerű ténymegállapítás, hogy Szent Ferenc Naphimnusa olyan gyönyörű és megnyugtató hatást váltott ki a klasszikus műsorokon nevelődött közönségben, hogy ezzel minden gáncsoskodás elvesztette jogosultságát. Azokat pedig, akik a szerző politikai és művészi tevékenysége között vélnek érthetetlen összefüggéseket felfedezni, felvilágosítjuk, hogy mind a kantáté, mind a nemrégiben ugyancsak nyilvánosságra került vonósnégyes, két más quartettel egyetemben még Korányi Frigyes pénzügyminisztersége előtti időben keletkezett.

A kantáté (vegyeskar, nagyzenekar tenorszóloval) stílusa polifon, imitációs, eleinte teljesen lírai jellegű, majd oratóriuszerűen kiszélesedő, amelyben arioso és recitativ elemek váltakoznak egymással. A költői szöveg

képeit és hangulatát gazdag zenekari aláfestés teszi plasztikussá. A zenében világosan tükrözik vissza Szent Ferenc lényének végtelen szeretetreméltósága és az az ellentét, ami mélységes világfájdalma és Isten világának minden szépségét és csodáját ittas, naiv lélekkel magábaszívó, szeretettől túláradó élete között fennáll. Ennek megfelelően a bevezetés «doloroso» hangulata mindig derűsebb, világosabb színekbe enyhül, hogy egy nagy kifejlődés csúcspontján hangozzék fel a Naphimnusz, hálaadás az Úrnak, amiért áldásaiban részesülhetünk. A mű minden felesleges páthosztól ment bensőséges, lírai karaktere Liszt, és a nagy német romantikusok, Schumann, Wagner hatására mutat, míg világos formszerkezete francia ihletésre vall. Harmóniai alapja telt hangzású, témáinak vonalai pregnánsak, átváltoztatásra és ellenpontos feldolgozásra rendkívül alkalmasak. Hangszerelésének gazdag színezete és ökonómikus jellege teszi lehetővé, hogy a valamennyi zenei tényezőt egyesítő, ünnepélyes záróhymnusz új fényben és erőben tüntesse fel az alaptémákat és nagy szabású emelkedettségben zárja le a szívet-lelket üdítő alkotást.

Báró Korányi műve őszinte, nagy sikert aratott. Lichtenberg karnagy és gárdája nagy gondtal és szeretettel interpretálta a művet. Az előadás fénypontja volt Székelyhidy Ferenc dr. gyönyörű éneke és átszellemült deklamációja.

A bemutatott ujdonság előtt két fenséges Bach-kantáté: «Bleib bei uns, denn es will Abend werden» és «Ach Gott wie manches Herzeleid» került előadásra. Utána Schubert hatalmas diadaléneke, «Mirjam» hang-

zott fel. Sándor Erzsi, Sztojanovits Lilly, Matuska Miklós és Zalánfi Aladár, a kórus és zenekar egyaránt feladatuk magaslatán álltak. Fényes volt

a hangversenyt végighallgató közönség is, élén a kormányzóval és családjával, a társadalmi és politikai élet számos kiválóságával.

Zeneirodalom.

Nem mulaszthatjuk el, hogy egyszer alaposabb szemlét adjunk a zene-kultúrának igen fontos területéről, az új magyar zenetudomány haladásáról. Az új magyar műzene kibontakozásának nagy lendülete természetszerűen megindította az elméleti kutatások egész sorozatát is. Egymásután látnak napvilágot a magyar zene történetének eddig teljesen ismeretlen, vagy tévesen ismert adatait modern kritikai feldolgozásban nyújtó művek, amelyek láncszemet láncszemre fűzve, lassú, kitarató munkával tárják elénk a magyar zene fejlődésének egységes képét. E történeti kép megrajzolásához különösen fontos eszköz a népdalgyűjtés, mert a magyar népdal évszázadokon keresztül közkinccse volt a nemzetnek, amely át és átszötte műzenéjének minden területét. Örömmel üdvözöljük tehát a népdalgyűjtésnek bármily szerény keretek közt újra meginduló mozgalmát, amely eddig ismeretlen kincseket hoz felszínre. Két lelkes gyűjtő is akadt, akik a moldvai magyarság, a csángók dalaira ráhívták a figyelmet. *Domonkos Péter Pál* «Moldvai magyarság» címen megjelent könyve (1931 Csík-somlyó) általában foglalkozik a Tatros, Beszterce, Pruth és Szereth partjain lakó, sokak hite szerint az őshazában, Etelközben visszamaradt ősmagyar ivadékokkal. Nagy szeretettel tárgyalja múlt és jelen sorsukat, szomorú elszigeteltségüket, értékes művészetüket. Utóbbi során zenéjükéről sem feledkezik meg s mintegy 65 népdalt tesz közzé, amelyeket hallás után jegyzett fel. Bár ezek a feljegyzések fonográf híjján nem lehetnek tökéletesek, mégis nagy értékűek, mert felhívták

a zenetudósok figyelmét az ősi stílus eme rendkívül érdekes megnyilatkozásaira és utat mutattak a további kutatásra.

Ezt az utat járta be a Kodály és Bartók világhírű iskolájából kikerült kitűnő fiatal zenetudós, *Veress Sándor*, aki elődjéhez hasonlóan fáradságot nem ismerve járta be a moldvai magyar terület déli részét, hogy 57 fonográfhengeren 137 dallammal gazdagítsa a magyar zenei folktore gyűjteményt. (Ethnografia, 1931. 3. füzet.) Ezekből derült ki, hogy milyen fontos, szerves kiegészítő része a csángók népdala a magyar népdalgyűjtésnek. Az ősi cífrázatokban gazdag előadás oly tisztasággal él itt, hogy az új stílus nem is tudott eddig gyökeret verni. A régi stílus minden faja feltalálható náluk, az ötfokú skálában mozgó dallamoktól kezdve a különféle tánc- és gyermekdalkokig.

Természetesen még sok a fel nem dolgozott anyag. Fel kellene kutatni az eloláhosodott falvak népzenejét is, az északi terület falvait, ahol még lehetne nyomokat találni arra vonatkozóan, hogy milyen elemekből áll ennek a délitől nyelvjárásban is anynyira elütő területnek paraszttzenéje. Reméljük, hogy Veress Sándor eddigi szép eredményeit folytatólagos kutatásaival még gazdagítani fogja.

*

A magyar zenetörténetnek nagy-tudású forráskutatója és biográfusa, *Szabolcsi Bence* legújabb munkája *A XVI. század magyar históriás zenéjére* vonatkozik (Irodalomtörténeti Közlemények, 1931). A dalomgyűjtés egyik legfontosabb fordulópont-

jának korszaka ez, ahol a maga képességeit felismerő, öntudatos egyéniség lép jogaiba. Itt találkozunk a magyar műzene első határozott emlékeivel, Tinódi és a Hofgreff-gyűjtemény dallamaival, amelyek ha gyökerük népi jellegű, mégis mind egyes emberek művei. Szabolcsi elsőnek mutat rá a históriás énekek dallamainak nagy jelentőségére, amelyek elszakadva a szövegtől, még hosszú időközön át éltek különösen az egyházi énekeskönyvek melódiáiban. A szöveg elveszti aktualitását, de a dallam átmegy a nemzet zenei vérkeringésébe, úgy hogy ezáltal a históriás ének zenei mozgalma még nagyobbszabású és népszerűbb lett, mint az irodalmi irányzat. Műzenei törekvéseket árul el a hangszeres kíséret begyökeresedése is, amelyet a monodikus magyar népzene nem ismert. A hegedős és lantos a XVI. század zenei életének jellegzetes alakjai. A korszak epikus formakincsének összeállítása gazdag forrás e korszak rendszeres zenetörténetének megszerkesztéséhez. Szabolcsi az 1460—1640-ig terjedő időszak históriás énekirodalmát kronologikus sorrendben, minden szükséges jegyzettel ellátva sorolja fel. 246 szöveg közül 42-nek ismerjük a dallamát is. Feltűnik ezeknél a szabad variánsok alakítása, amely tulajdonképpen a népzene jellegzetessége. Ez a tény is utal a dallamok népi gyökerére és a nép tulajdonába való átvételre. Így lett a históriás ének mind a népé, mind a magyar mű zenetörténetének fontos fejezetévé. Végül szerző közli a Hofgreff énekeskönyv dallamainak kritikai kiadását, valamint a Balassi strófának a régi magyar zenében előforduló főbb ritmikai alakjait.

*

A Liszt-irodalomnak két új művel való gazdagodásáról számolhatunk be. Az egyik dr. Gárdonyi Zoltánnak a berlini egyetemre benyújtott disszertációja, *Die ungarischen Stileigentümlichkeiten*

in den musikalischen Werken Franz Liszts (Walter de Gruyter, 1931. 48 l.). A másik a weimari Liszt-múzeum volt custos-ának, Peter Raabeknak két vaskos kötete: *Franz Liszt*. I. Liszts Leben. II. Liszts Schaffen. (Cotta, 1931. 325, 379 l.)

Gárdonyi igen szerencsésen választotta meg témáját. Liszt viszonyát a magyar zenéhez sem magyar, sem idegen nyelven még eddig nem tisztázták. Gárdonyi fejtegetése alapos, világos, logikus. Tekintve azt a rengeteg félreértést és zavaros fogalmat, ami ezen a téren külföldön uralkodik, nagy szükség is volt egy ilyen mű megjelenésére. Liszt viszonyát a magyar zenéhez részint feldolgozásaiban, részint eredeti szerzeményeiben kísérhetjük nyomon. A magyar zenét majdnem kizáróan a magyar cigányok játékból ismerte. Ennek természetszerű következménye volt, hogy a cigányelőadás jellegzetességei fontos szerepet játszanak magyar stílusának sajátjaiban. Liszt büszke volt magyar származására s ez a nagy büszkesége és szeretete hazája iránt teszi összehasonlíthatatlanná magyar stílusú műveit a külföldi zeneszerzők hasonló műveivel, akik a magyar sajátosságokban csak zenei kuriozitást láttak. Külső körülmények és Liszt romantikus rajongása a cigánynép iránt lehetetlenné tették, hogy a magyar zene igazi lényegét megismerje. Tervezett egy utazást Magyarországon elrejtett területein; csak gyalogosan bejárni a falvakat és közvetlenül megismerni népének zenéjét, de, sajnos, ez a terve sohasem került kivételre. Akkor még nem ismerték a magyar parasztszenét, így nem csoda, ha a cigányok romantikus szertelensége «tökéletes harmóniája» és hangzatteltsége lett Liszt ideálja.

Gárdonyi Liszt magyar műveinek legnagyobb jelentőségét abban látja, hogy ezekkel messzire kiemelte a magyar műzenét eddigi dilettantizmusából. Liszt eredeti magyar kompozíciói-

ban magasabb nemzeti stílust fejleszt ki, amely a későbbi hasonló törekvések számára mintaképpül szolgált. Személyiségének teljes súlyával szolgált a magyar zene ügyét, rapszódiait egész Európában népszerűvé tette s ezzel a romantika érzésvilágát új színekkel gazdagította.

Eme értékes könyve után méltán várjuk Gárdonyi Zoltántól a magyar nyelvű Liszt-kutatásoknak fellendítését és kiszélesítését.

*

P. Raabe Liszt-biografiáját hézagpótló műnek szánta, mert éppen weimari hivatala vezette rá, hogy mennyi Liszt-kézirat és egyéb adat volt ismeretlen eddig a Liszt-biografusok előtt. Különösen a weimari udvari színház aktáinak alapján sikerült új oldalról kiegészíteni Liszt működését. Szerző egész művén meglátszik az a nagy szeretet és csodálat, amelyet Liszt személyével való évek hosszú során át tartó foglalkozás ébresztett benne eme nagy alkotó és nagy ember iránt. Igen érdekesen — mindenkor felhasználva Lisztet még személyesen ismert nevesebb egyénektől nyert adatokat és az újabb forrásokat — szép és könnyű stílusban írja le életét, amely már magábanvéve felér egy érdekesítő regénnyel. Minket elsősorban érdeklő szempontokra vonatkozóan — Liszt magyarsága, viszonya a magyar zenéhez stb. — külföldi elődeihez mérten, dicséretreméltó tárgylagosságot mutat. Nemzetiségét immár nem tagadhatja — hiszen ezzel Liszt saját szavaira cáfolna rá —, de rámutat Liszt világpolgári szellemére, akinek nagy vonzódását a magyar cigányzenéhez inkább a hontalanság, semmint a honvágy érzetéből magyarázza. Szerinte Liszt rapszódiai nem szület-

ettek igazi nemzeti érzésből, mert lehetetlen behatolni egy nép lelkületébe, amelynek még a nyelvét sem ismerjük. Viszont más helyen kiemeli, milyen idegenszerű volt Liszt egyénisége még az olyan kongeniális művész, mint Wagner előtt is. Hogy magyarázhatnók másképp ezt az idegenszerűséget — amit Liszt lényében ösztönszerűen éreztek mindig a germán muzsikusok, — mint a sajátos faji temperamentum megnyilatkozását? Raabe elfelejti, hogy tulajdonképpen az egész lelki alkatban és nem a rapszodiák cigányos sallangjaiban kell keresni Liszt nemzetiségét. Születés és érzés szerint magyar volt, amit sok magyarul beszélő ember nem mondhat el magáról.

Különös érdeme Raabe könyvének, hogy nyomatékosan mutat rá Liszt és Wagner zenei viszonyában Liszt teljes művészi önállóságára. Tisztán zenei szempontból Liszt sokkal erősebben hatott Wagnerre, mint fordítva. Liszt sem melodikájában, sem ritmikájában nem vesz át Wagnertől, míg Wagner — saját bevallása szerint is — sokat profitál Liszt harmonikájából. A mű 2. kötete Liszt műveinek analizisét nyújtja, kimutatva Liszt zsenialitását, amellyel minden téren tudott egészen újat és eredetit nyújtani. Ebből is láthatjuk, hogy minél jobban halad a Liszt-kutatás, annál világosabban fog előttünk állni, milyen útmutató volt a nagy magyar mester a zene történetében s milyen nagy a jelentősége az általános kultúrtörténetben. Nem kis haszna a könyvnek, hogy Liszt összes műveinek csoportok és betűrend szerint való felsorolását adja, valamint igen értékes jegyzeteket, amelyekkel a könyvben tárgyalt adatokat igazolja. *Prahács Margit.*

Külföldi Szemle.

A modern költő és a vallás.

A berlini Eckart kiadó cég 1931-ben figyelmet érdemlő kísérletet tett: német és külföldi írókhoz fordult és kérdést intézett hozzájuk vallásos meggyőződésüket illetőleg. A beérkezett válaszokat (számszerint 90-et) könyvbe gyűjtve kiadta «Dichterglaube. Stimmen religiösens Erlebens» címen. A beérkezett válaszok túlnyomóan német írótól valók, de több más, főleg francia is, hozzájárult ahhoz, hogy a képet a maga állásfoglalásával kikerekítse. Érdekes mindjárt néhány olyan közismert nevet felsorolni, amelyeknek viselői a választ megtagadták: G. K. Chesterton, André Gide, Selma Lagerlöf, Sigrid Undset, Franz Werfel stb. Viszont pl. éppen ez az utóbbi író legújabbán a «Literarische Welt» folyó évi ápr. 29-iki számában közöl «Ein Gottesbeweis» címen részletet egy készülő könyvéből: «Können wir ohne Gottesglauben leben?», mely a Zsolnay cégnél Bécsben fog megjelenni.

A fentemlített kötetben megszólaltatott 90 író közt természetesen sok a kevésbbé ismert. Elég a legnevesebbek vélekedését, meg a különösen sikerült vallomásokot számba venni. Az összbenyomásról maga a kötet szerkesztője, Harald Braun kénytelen bevallani, hogy az sajnos, eléggé kedvezőtlen. A költők vallásossága (s ilyenről majdnem kivétel nélkül mindegyiknél lehet beszélni) majdnem egyértelműen az egyházi formák és a dogmatikus kötöttség ellen fordul. Kivételek természetesen vannak, de itt inkább a nem németek vezetnek. Paul Claudel pl. nagyon röviden, de nagyon határozottan felel s ezzel a mondattal kezdi: «Meggyőződéses katolikus vagyok és ahhoz, hogy tudjam, miben hiszek, miben nem,

elég a katekizmushoz nyúlnom!» Beismeri, hogy voltak pillanatok életben, mikor bensőleg összeütközésbe került az egyházzal, de alaposabb vizsgálódás után mindig az egyháznak volt kénytelen igazat adni.

A délnémet, de nyilvánvalóan olasz eredetű, szintén kath. Hans Carossa, kinek egyik legújabb regényéről, az «Arzt Gion»-ról megemlékezett a Napkelet márciusi száma is, főként a mai nyomorúságos helyzetben szászszorosán szükségessé vált felelősségérzésről ír. Megemlékezik róla, hogy a modern ember tökéletes hite mennyire megnyilatkozott katonatársai között a világháborúban, a fronton. Ezt, sajnos, újra feledésbe hagyták merülni azok is, kik legőszintebben átérezték akkor, pedig ebben a tekintetben továbbra is katonáknak kellene maradnunk az élet vásári zajában is. — Ugyancsak a Napkelet (még hozzá az első évfolyam) hasábjain volt magyar nyelven elsősorban szó Jakob Kneip-ről, a Rajnavidek érdekes fiáról, aki a kath. vallásosságot hamisítatlan ősi római meg germán pogány vonásokkal keverve igazi földillatú népiességet és népszerűséget kölcsönzött neki. Egész gyermekségem, vallja ő ebben a kötetben, a processziók énekétől, az orgona hangjától, a harangok zúgásától van át- és átítatva. Mindez a magam életemnek éppúgy, mint a legszegényebb falusi anyóka életének, látszólag örömtelen napi munka közepette is megadta azt a fényt, mely fölemelte a legjózanabb és leghétköznapibb munka gondjai közül is az örökkévalóság magasságába. Örömmel emlékezik meg róla, hogy volt egy rövid idő a világháború után, mikor a vallásos művészet, irodalom fellendült, de napjainkban ismét hanyatlás mutatkozik; a politika és a sport ragadja magával

a legderekabbakat is! Kárhoztatja azokat, akik a keresztény művészettől félnek s főleg ama főpásztorokat, kik a szellem ereje helyett a hatalomában bíznak.

A föltett kérdések vallás-, kereszténység-, felekezet-, egyházhoz való viszonyra vonatkoztak ugyan, de minden író, költő a legegényibb, akár költői formában is válaszolhatott. Romain Rolland mindenekelőtt «La Mystique et l'action de l'Inde vivante» című könyvére utal s válaszában többi részei is összhangzásban állnak ezzel a ténnyel. Kifejezett sektárius hívő, ki megvetéssel fordul el azoktól, akik kényelmesen együttfutnak a tömeggel és megelégednek egy mindenkinek megfelelő közös formulával a hit dolgaiban. «Vallás sohasem lezárt valami. Tett és tettekre akar, nyugalom nélkül. Előtörő forrás, sohasem tó.»

Egy másik jónevű francia író, Henri Barbusse szinte a régi jó fölvilágosodott gondolkodás modernizált formáit mutatja. Meglepően bizik a józan ész mindent legyőző erejében s úgy látja, hogy ez most már végre a szociális viszonylatban is rendet fog teremteni, az igazsághoz fog elvezetni: «la justice n'étant qu'une vertu scientifique». Szerinte mindenekelőtt le kell rántani az álarcot a hazug liberalizmus és a csaló pacifizmus arcáról, amely a tömegeket a háborúba sodorja, miközben tartalmatlan békeformulákkal maszlagolja őket; le kell végül álcázni a hazug haladást, amely látszatengedmények mellett a tömegeket elnyomja és kizsákmányolja. Mindezt azonban mágikus és vallásos formulák segítségül vétele nélkül, emberi józan ésszel kell elérnünk! Nem rossz májúság, ha Barbusse mellé mindjárt Thomas Mann állítjuk, aki romantikusként szeretne bemutatkozni, mert hozzászólása címűl a «Fragment über das Religiöse» ósromantikus kitélt hasz-

nálja. Ehhez azonban igazán kevés joga van; a tartalomból rögtön kiténik a szkeptikus, liberális érzelmű, átlagon felüli szellemű, de mégiscsak nyárspolgár, aki vallomását azzal a visszaemlékezéssel kezdi, hogy atyja halálos ágyán a mellette imádkozó pap szavait egy hangos és energikus «amen»-nel igyekezett félbeszakítani. Méltó folytatása ennek a következő vallomásrészlet: «Hit? hitetlenség? Alig tudom, hogy mi az egyik és mi a másik. Tényleg nem tudnám megmondani, hogy hívő vagy hitetlen embernek tartom-e magamat». Ez jellemzi a modern európai átlagembert is. De hogy is írt már erről Wolfram «Parzifal»-ja bevezetésében? Az ember legyen vagy tiszta fehér, vagy fekete, mint a gonosz, csak ne felemás, mert az ilyen tarka lélek igazán és végkép az ördögé. Sokkal biztatóbban hangzik, amit Mann elme-futtatása vége felé ír, ahol a szellem, nyilván az emberi szellem, föltétlen hívének vallja magát. Szerinte a vallási probléma a humanitás problémája: «die Frage des Menschen nach sich selbst!» Mintha hasonló hangozat már másfélszázaddal előbb lehetett volna hallani, mégpedig a német polgári fölvilágosodás legelőkelőbb harcosa, Lessing ajkairól! Thomas Mann egyébként bejelenti még ezen a helyen, hogy most egy vallás- és mitosztörténeti tárgyú regény foglalkoztatja. Ez elé kíváncsian tekinthetünk. Bizonyára jobb lesz, mint ez a megnyilatkozás, mert vannak írók, kik csak költői formában tudnak szellemesen nyilatkozni.

Sokkal erőteljesebb és sikerültebb Albrecht Schaeffer drámai párbeszéde Klemens és Irene között (a nevek természetesen szimbolikusak), amelyet azonban terjedelme miatt nehéz e helyen csak legfőbb pontjaiban is, összefoglalni. Leglényegesebb része az, ahol Isten hívése helyett Isten tudását vallja Klemens: «mert a hitben köve-

teles rejtezik, a tied, Dosztojevszkié, Krisztusé vagy Istené, azért utasítottam vissza a hitet. Tudom a mennyet, tudom a földet; tudom az Istent és tudom az embert... Ezt nem az értelemről tudom és ezért mások hasonló hitüket nevezik így: quia absurdum».

Ennyi példa elég.

Túlnyomólag nagyon egyéni színészeti ez a hit, amit azonban már a költői alkotásokból, ezek nélkül az írói önvallomások nélkül is tudhatunk. Egy régebbi tudományos munka, A. H. Kober könyve, «Geschichte der religiösen Dichtung in Deutschland» (Essen, 1919) ugyanezt mutatta. A kiadócég és a szerkesztő a «Dichterglaub» kötetre válaszokat, vitát és az eszmék, a meggyőződés tisztázását várja. Kívánjuk, hogy így legyen. Szükség van rá.

Köszö János.

Angol költők a huszadik században.

A XX. század angol költőinek műveiből két anthológia forog közkézben, az egyiket H. Monro (maga is jónévű angol költő), a másikat L. Schücking (német történész, egy Lutherről szóló érdekes regény szerzője) szerkesztette.* A versek összegyűjtésében, magától értetődik, van különbség, mert hiszen az anyag, amiből válogattak, rendkívül terjedelmes. A század eleje óta író költők számát kétszáznál többre, a versesköteteket hozzávetőleg hatszázra becsülik. A vezető és hangadó személyiségek megjelölésében azonban az anthológiák nem térnek el egymástól. Az 1900-as évek elejének reprezentatív lírikusai Hardy, Bridges, Brook, Yeats voltak. Az egész Európát elárasztó francia hatás ezen a lírán egyáltalán nem, vagy csak alig mutatkozott. Abban az időben Angliában

* H. Monro: XX. century poetry. London: Chatto and Windus. — L. Schücking: Anthology of modern english poetry. Leipzig: Tauchnitz.

az elzárkózás még igen nagy volt, annyira nagy, hogy a Hardy-nál, Bridges-nél modernebb, európaibb költők, akik már a század első tizenöt évében írtak, nem teremtettek új ízlést. Észre sem vették őket. Nem kapcsolódtak tradícióhoz — nem vették őket tudomásul. Ha azonban ebből valaki azt következtetné, hogy Bridges, Brook, Hardy, Yeats és a többi háborúelőtti költő akadémikus, lelketlen, száraz lírát írt, a legnagyobbat tévedné. Az angol tradíció más népek tradíciójától lényegében különbözik: minden időben vannak rejtett erőforrásai, minden korban vannak tartalékai. Azért, hogy a líra nem forradalmár, nem szabad, nem kihívó és hősies — líra marad. Személyes, sokszor mély, formája mindig tiszta, komoly. Költészet.

Az 1914. és 1918. évek között levő időben az angol líra háborús líra volt, az összes hadakozó népek között az egyedüli, amelyiknek őszinte, belülről fakadó és esztetikai értéket teremtő háborús lírája volt. Graves, Aldington, de különösen Sassoon ennek a költészetnek főalakjai — Sassoon, aki később a líra egyéb területein is tudott nagyszerűt alkotni és akinek «Hearts journey» ciklusa az egész modern angol költészetben a legforróbb erotikus verse.

1920 után az új erők egész légiója szabadul fel. A háborúelőtti és háborús költészet még hat, de sorra lépnek elő, illetve sorra válnak eleven energiákká azok az irányok, amelyek már a háttérben éltek és az egészen újak. Igazi lírai, versírói tehetség ezek között a költők között egyetlenegy sincsen. Annál több az érdekes, eredeti, újszerű, sajátos egyéniség. Stephens a Yeats-féle mesehangulatokat viszi tovább: egész tündérvilágot teremt lírájában; igazi ereje azonban nemes, tiszta prózája. Lawrence elméletet és regényt írt a legnagyobb sikerrel, de lírájában is az a bátor és egyéni gon-

dolkozó, aki másutt. Joyce verseskötettel debütált, de igazi eleme a regény. Masefield hamsuni, gorkiji verseket írt: csupa kaland, tengerészhangulat, tropusi íz és idegen levegő. Blunden, a három Sitwell, De la Mare és a többi törvénye: az egyéniség, a szabad, a mindenkitől különböző, sajátos, soha ezelőtt nem ismert hangok, színek és stílusok törvénye. Megindul a kölcsönhatás Anglia és Európa, de különösen Anglia és Amerika között: az Újvilág erőteljes költészete igen mély benyomást tett az angol költészetre.

A huszas évek végén megint új hang vegyül a lírába: új hiúság lép életbe — a költőkre nézve «csaknem sértő lesz, ha megértik őket.» A líra a szavakat még nem lelt valóság kifejezése lesz, valami, ami inkább erőfeszítés, mint beszéd: sűrű homályban felvillanó fények, artikulátlan kiáltások, bizonytalan értelmű mondatok. És ez az új költészet hirtelen terjedt. Korszerű volt: a zavart, nyugtalan idő megtalálta magát benne. Beteljesedett, hogy azoknak, «akik megtanultak beszélni, már nem hisznek, csak azoknak, akik dadognak.» Ez T. S. Eliot hangja. Összekeveredik benne apokaliptikus jóslat, ironia, vallásos rajongás, embergyűlölet, misztikus vízió, melankólia és vad szenvedély. Eliot lírája az angol irodalom természetes fejlődése, ugyanaz a fok, ami a prózában Joyce-nál, a drámában kisebb erővel O'Casey-nél jelentkezik. Ez a legaktuálisabb jelen, a ma költészete.

A stíluskülönbségek sokasága nem az egyedüli gazdagság. A tárgyak sokasága még gazdagabbá teszi a huszadik század angol költészetét. Sokarcú, sokvágú líra ez, tengerkék és fenyőzöld, amiben összevegyül szénaillat és gázszag, idill, rajz, mithológia, legenda, háború — ritmikus rímben, rapszódikusan, fegyelmezett szabadsággal és

csaknem prózai szabadsággal. És mindenütt akad valami szépség: kellemesen csendülő sor, gondolat, kép, impresszió; néhol csak egy szál virág, néhol egész csokor, ritkábban gyöngyszem, sőt egy-két gyémánt.

*

Binét Menyhért «Angol költők a huszadik században» címmel tizenegy költőtől száznál több verset fordított le magyarra. A gyűjteményes kiállítás módszerét alkalmasabbnak találta a tárlaténál. Nem akarta elaprózni az anyagot. Akit be akart mutatni, több oldalról mutatta be. Célját elérte. A könyv a költőkről egységes képet ad. Az anthológia főszereplői: Hardy és Yeats. Gazdagon képviselődik: Davies, Drinkwater, Masefield; kevésbbé: Blunden, Gibson, Sassoon; Hodgson és O. Sitwell egy-egy verssel szerepelnek.

A költők és költemények megválogatása fölött a két legerősebb bíró ítél: a tolmács ízlése és rokonsága — s ezért az érte járó elismerés is kettős kell legyen, először, mint a műfordítás kész mesterének, másrészt a magasrendű ízlésnek.

A versfordítások legtöbbször az eredetinek minden szépségét magával hozta a magyarba. Binét Menyhért becsvágya az igazi műfordítóé, aki az idegen nyelven írt költemény helyett nem a magáét akarja hallani, hanem az idegent, sokszor azzal az idegenszerűséggel együtt, amely elkerülhetetlen. Údító jelenség ez ma a sok álköltő között. Valódi angol versek, minden angolságukkal: a magyar szavakon átüt az angol tüze és vére! A kötet jó egyharmad része az eredetivel teljesen egyenértékű.

A könyvet az Egyetemi Nyomda adta ki komoly, ízléses, vonzó formában, de, sajnos, néhány csúnya betűhibával.

Hamvas Béla.

Antikapitalista regények.

A mai német szellemi helyzet egyike a legérdekesebb látványoknak. Minden forr, kavargó, minden bizonytalan, mindent megbírálnak, újraértékelnek. A támadások nagyrésze az ellen irányul, ami a múlt és jelen egyik legerősebb tartóoszlopa: a kapitalizmus ellen. Ezeket a támadásokat nem szabad valamilyen szocialista akciónak tartanunk. A szocializmus, ha lényegében nem is, de gyakorlatban munkásvédelem a tőke ellen, amelyet abszolút úrnak tart, amelyben hisz. A mai támadások azonban már nem hisznek a tőkében sem. Szerintük a kapitalizmus magát a tőkést még inkább sanyargatja, mint a munkást.

Ilja Ehrenburg Die Heiligste Güter és *Robert Neumann Die Macht* című regényeiben próbálom megkeresni ennek az új iránynak az eszközeit és világfelfogását. Ehrenburg a szovjet regényírói közül talán a legtehetségesebb, de mindenesetre a legismertebb. Robert Neumann vaskos könyvének nem művészete, hanem az aktualitás ad értéket.

Az új mondanivalóval új forma is jár. Először az tűnik fel, hogy szakítanak az eddigi folyamatos elbeszéléssel, látszólag össze nem függő képekből rakják össze az egyes fejezeteket. Ezzel a valóság felé tesznek egy lépést, amellyel szétválasztják a realista regény cselekményegységét. Valószínűleg a mozinak köszönheti az irodalom ezt az új formát. A másik szembetűnő vonás a csupasz, minden díszől (hasonlat, metafora, sőt jelző) mentes stílus. A «Sachlichkeit» jelszava, amely a modern épületekről lefaragott minden díszítő elemet, itt is érezteti hatását.

Ehrenburg igazi irodalmi újításokat is átvesz. Ilyen a modern francia regény «parole intérieure»-je, belső beszélgetése, amely abból áll, hogy a tudatban egymás után pergő gon-

dolatokat jegyzi le az író anélkül, hogy törődne azzal, ami a külvilágban történik. Egy német diplomata, von Ulrich, a lakásán kezd el gondolkodni és amikor a gondolatsor végére ér, «Berlin egyik végnélküli útján lépdél». Az érzéseket és szenvedélyeket, a klasszikus regény fő témáit hangulatok helyettesítik. Hangulat a mulatóban, a zöld asztalnál, a pozsonyi kávéházban, de mindez csak elrejtve és be nem vallottan, mert fő a tény. Neumann a harmadrangú tehetségek szokása szerint minden mások által kitalált újítással fokozott mértékben él. Borzasztóan «sachlich». Bécsről elmondja, hogy az osztrák köztársaság fővárosa, hogy 1,847.000 lakosa van, hogy a regény egyik főalakja hányadik számú ház hányadik emeletén lakik stb. Ugyanígy van a filmszerűséggel. Szépen bejelenti: Felvétel az autó belsejéből, felvétel kívülről s így tovább. Mindkét regény szereplői bankárok, trösztelnökök, politikusok, szóval a mai gazdasági élet középpontjai. Ehrenburg műve Ivar Kreuger (Olson) életét és munkáját önti regényformába, aki akkor még dicsőségének tetőpontján állott. Neumann egy Karachan nevű georgiai herceg történetét mondja el, akit a bolsevisták menekülésre kényszerítenek. Magával hoz két cservonec lemezt is. A meginduló pénzhamisításba belekapcsolódik a német jobboldal, az angol olajtröszt, egy bécsi bank és egy zsidó ügyvéd. A kapitalisták mindkét regényben, mint minden eszközt felhasználó, pénzhalmozó, lelketlen alakok szerepelnek. A másik támadási felület a család. Neumann regényéből a családi élet egyszerűen hiányzik és a maitresse-tartás normális állapot. Ehrenburg két feleséget szerepeltet. Az egyik látszólag jó és odaadó hitves, de állandóan csalja az urát. A másik hideg és önző asszony, aki csak arra használja férjét, hogy pénzt szerezzen tőle.

Ezek a regények már új témáik miatt is hatásosak. Az a kérdés, mekkora az irodalmi értékük. Neumannal hamar tisztába jön az olvasó. A különböző újítások és modernkedő trükkök mögött nincs élet. Az ember-ábrázolásnak azt a módját használja, amely örökéletű, mert a tehetségtelen regényírók ismertetőjele. Nem tettekben és beszédjükben jellemzi alakjait, hanem egyszerűen megmondja, hogy az ilyen és ilyen ember. Ehrenburg jobban belelát az emberekbe. Elevebben is tudja alakítani őket, noha az életet egy másik, a valóságtól távolosó síkba helyezi át. A valóság és a regény élete közt nemcsak a szerző tendenciája adja meg

a különbséget, hanem az egyénisége is. A regény világa sivár, nyugtalan, zaklatott. Ennek a világnak legmélyebbre vésődő tulajdonsága az egész munkán átvonuló hangulat: vigasztalan, komor, kedvetlen lesz az ember, céltalannak látja az egész életet. Bizony, csúnya dolog ez az átkos kapitalizmus, de azért megvan az az előnye, hogy nem lövik fejbe az embert, ha nem akar kapitalista lenni.

Fábián István.

Ezek a könyvek *Pfeifer Ferdinánd (Zeidler Testvérek)* Nemzeti könyvkereskedésében (Kossuth Lajos-u. 5.) kaphatók.

A Szerkesztőség közleményei.

Minden kézirat a Szerkesztőség címére (Budapest, VII., Rózsa-u. 23. Telefon J. 314—20.) küldendő. Hivatalos órák délután 5—7-ig.

A helyettes szerkesztő címe július 1-től: *Sashalom, Rákóczi-utca 16.*

A folyóirat anyaggyűjtését minden hónap 15-én zárjuk. — Irógépen írt cikkeket kérünk. — Kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott, megcímzett borítékot mellékel a szerző.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.
A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.
Helyettes szerkesztő: HARTMANN JÁNOS.

Stephaneum nyomda r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.